

**UNIVERSITATEA DE STAT DIN MOLDOVA
FACULTATEA DE ISTORIE ȘI FILOSOFIE
DEPARTAMENTUL FILOSOFIE
ȘI ANTROPOLOGIE**

Dumitru CĂLDARE

**VIRTUTEA – TEMELIA
EXISTENȚEI UMANE**

BIOBIBLIOGRAFIE

Chișinău, 2015

CZU 1/14(092)(01)
C 13

Ediție îngrijită: *Preot Octavian MOȘIN, dr., conf. univ.*
Svetlana COANDĂ, dr. hab., conf. univ.

Alcătuitor: *Alexandra COJUHARI, șef serviciu, BCU*

Descrierea CIP a Camerei Naționale a Cărții

Căldare, Dumitru.

Virtutea – Temelia existenței umane: Biobibliografie / Dumitru Căldare; alcăt.: Alexandra Cojuhari; ed. îngrijită de Octavian Moșin, Svetlana Coandă; Univ. de Stat din Moldova, Fac. de Istorie și filosofie, Dep. Filosofie și Antropologie. – Chișinău: CEP USM, 2015. – 236 p. 100 ex.

ISBN 978-9975-71-699-4.

1/14(092)(01)

C 13

ISBN 978-9975-71-699-4

© Dumitru Căldare, 2015
© USM, 2015

CUPRINS

CURRICULUM VITAE	5
------------------------	---

PUBLICAȚII ȘTIINȚIFICE

CREDINȚELE ȘI RELIGIA DACO-GEȚILOR.....	9
INTERPRETĂRI PRIVIND ÎNCEPUTURILE GÂNDIRII FILOSOFICE ROMÂNEȘTI.....	23
IDEI FILOSOFICE ÎN OPERA LUI DOSOFTEI, 1624-1693	46
INTERPRETĂRI PRIVIND ÎNCEPUTURI DE INTEGRARE CULTURALĂ EUROPEANĂ ÎN OPERA LUI NICOLAUS OLAHUS	57
FIZIONOMIA MORAL-CREȘTINĂ A SOCIETĂȚII ÎN CRONOGRAFIA ROMÂNEASCĂ din sec. XVII - mijlocul sec. XVIII..	62
REPERE ALE CUNOAȘTERII ÎN <i>LETOPISEȚUL ȚĂRII MOLDOVEI</i> DE MIRON COSTIN	79
VIZIUNI PRIVIND FAPTELE ISTORICE ÎN OPERELE LUI GRIGORE URECHE ȘI MIRON COSTIN	88
GRIGORE URECHE, MIRON COSTIN, ION NECULCE: PATRIOTISM ȘI PERSONALITĂȚI ISTORICE.....	93
CONCEPTE UMANISTE ÎN OPERA LUI DIMITRIE CANTEMIR..	99
DIMITRIE CANTEMIR: ELEMENTE DE ETICĂ ÎN LUCRAREA <i>DIVANUL</i>	107
ELEMENTS OF ETHICS IN THE WORK <i>THE DIVAN</i>	118
DIMITRIE CANTEMIR: <i>DESCRIPTIO MOLDAVIAE (DESCRIEREA MOLDOVEI)</i> – DIMENSIUNI ETICO-MORALE	126
ETHICAL – MORAL DIMENSIONS IN <i>THE DESCRIPTION OF MOLDOVIA (DESCRIPTIO MOLDAVIAE)</i> BY DIMITRIE CANTEMIR.....	133
CONSTANTIN RĂDULESCU-MOTRU: INTERPRETĂRI PRIVIND ESEȚA ETNICULUI ROMÂNESC.....	141
INTERPRETĂRI ȘI ASPECTE PRIVIND MATRICEA STILISTICĂ ÎN FILOSOFIA ROMÂNEASCĂ (după Lucian Blaga)	152

DIMENSIUNI PRIVIND ESENȚA DEMNITĂȚII ÎN CONTEXT ETICO-MORAL = DIMENSIONS OF DIGNITY IN ESSENCE-MORAL ETHICAL CONTEXT	159
--	-----

APRECIERI

Gheorghe CIOCANU UN DEMN SEMĂNĂTOR DE LUMINĂ	167
Eudochia SAHARNEANU PROFESORUL DUMITRU CĂLDARE LA 70 DE ANI	169
Nicolae COJOCARU DESPRE COLEGUL MEU DE BREASLĂ, DL DUMITRU CĂLDARE	171
Teodor N. ȚÎRDEA DUMITRU CĂLDARE – COLEG, PRIETEN, SAVANT ȘI OM DE OMENIE	175
Vasile ȚAPOC EVOCĂRI CU OCAZIA UNEI ANIVERSĂRI	178
Svetlana COANDĂ DUMITRU CĂLDARE – PROFESOR TALENTAT ȘI COLEG DE ÎNCREDERE	181
Ion VICOL UN FILOSOOF AL SFINTELOR ADEVĂRURI CREȘTINE	184
Gheorghe BOBÂNĂ PROFESORULUI DUMITRU CĂLDARE LA ANIVERSARE	189
Vitalie OJOVANU EXPLORATOR ȘI PROMOTOR NEOBOSIT AL TEZAUURULUI SPIRITUAL NAȚIONAL (doctorul habilitat în filosofie DUMITRU CĂLDARE la aniversarea de septuagenar)	191
Mihai LESCU DUMITRU CĂLDARE: DRUMUL SPRE PERFECȚIUNE ȘI DEMNITATE	194
Ion POCAZNOI, Mihail PAIC, Ana ARNAUT DUMITRU CĂLDARE – UN SINDICALIST DEVOTAT	199
BIBLIOGRAFIE	201

Curriculum Vitae

I. Date personale

Nume: CĂLDARE
Prenume: Dumitru
Anul nașterii: 1945
Ziua, luna nașterii: 23 septembrie
Locul de naștere: s.Cîrnățeni, r-nul Căușeni, R.Moldova

II. Studii

- 1971** – A absolvit Universitatea de Stat din Chișinău, Facultatea de Filologie
- 1977** – Doctorantura la Catedra „Filosofie” a Universității de Stat din Chișinău
- 1979** – A susținut teza de doctor în științe „*Influența revoluției științifico-tehnice asupra aprofundării cunoașterii sociale*” la Universitatea de Stat „M.V. Lomonosov” din Moscova, Facultatea de Filosofie
- 1988** – A susținut teza de docență la Comitetul de Stat al învățământului public al fostei URSS
- 1993** – A susținut teza de doctor în filosofie la Comisia Superioară de Atestare a Republicii Moldova
- 2001** – A susținut teza de doctor habilitat în științe filosofice „*Gîndirea filosofică în cronografia românească din sec.XVI–mijlocul sec.XVIII*” la Academia de Științe a Moldovei, Institutul de Filosofie, Sociologie și Drept

III. Titluri științifice

- 1979** – candidat în științe filosofice
- 1988** – docent
- 1993** – doctor în filosofie
- 2001** – doctor habilitat în științe filosofice

IV. Experiența profesională

- 1971-1973** – Redactor științific la Enciclopedia Sovietică Moldovenească în cadrul Academiei de Științe a Moldovei;
- 1973-1974** – Cercetător științific inferior în Laboratorul de cercetări sociologice la Catedra de Filosofie a Universității de Stat din Chișinău;
- 1974-1977** – Doctorand la Universitatea de Stat din Chișinău, Catedra de Filosofie;
- 1977-1997** – Lector, lector superior, docent (conferențiar), prodecan al Facultății de Litere a Universității de Stat din Moldova;
- 1997-1999** – Prorector pentru munca educativă și relații internaționale în cadrul Universității Cooperatist-Comerciale din Moldova;
- 1999-prezent** – Conferențiar la Catedra de Filosofie a Universității de Stat din Moldova;
- 2005-prezent** – Președinte al Comitetului Sindical al angajaților USM.

V. Problematika cercetărilor științifice:

- Cunoașterea socială în condițiile revoluției științifico-tehnice.
- Influența multiaspectuală a revoluției științifico-tehnice asupra cunoașterii sociale: Cunoașterea socială în contextul globalizării societății contemporane.
- Istoria dezvoltării filosofiei românești. Analiza sistemică și multiaspectuală a gândirii filosofice românești în operele cronicarilor Gr.Ureche, M.Costin, I.Neculce, N.Olahus, C.Cantacuzino-Stolnicul: dimensiuni spațiale temporale, determinismul natural și determinismul social; cauzalitatea istorică, forme și metode sensorial-contemplative și rațional-empirice de cunoaștere; probleme fundamentale ale existenței sociale; aspecte ale vieții moral-creștine ale societății; umanismul în gândirea filosofică națională; idei umaniste și dimensiuni moral-creștine în opera lui D.Cantemir; dimensiuni filosofice europene în operele lui Varlaam și Dosoftei; concepte privind esența etnicului românesc în filosofia lui C.Rădulescu-Motru; matricea stilistică în interpretarea lui Lucian Blaga.

VI. Domenii de predare și cercetare:

- 1) *Filosofia.*
- 2) *Istoria filosofiei universale și naționale.*
- 3) *Gândirea filosofică națională.*
- 4) *Ontologia generală și socială.*
- 5) *Filosofia socială contemporană.*
- 6) *Etica și morală creștină.*
- 7) *Valoarea umanistă a gândirii filosofice naționale.*
- 8) *Filosofia formativă a lui Lucian Blaga.*

VII. Activitatea publică:

- 1) Membru de onoare al Comunității Academice a Universității „George Bacovia” din Bacău (România)
- 2) Membru al Fundației Internaționale pentru Cultură și Știință „Ștefan Lupașcu”
- 3) Membru al Asociației Filosofilor din Moldova
- 4) Membru a două seminare științifice de profil: *Istoria filosofiei* (USM), *Filosofia socială și istoria filosofiei* (AȘM)
- 5) Membru al Consiliului științific la „Istoria filosofiei”, „*Filosofia socială și istoria filosofiei*”, „*Metodologia științei și tehnicii*”

VIII. Premii și distincții:

- 1) Medalia jubiliară „*XX лет Победы в Великой Отечественной войне 1941-1945*”;
- 2) Medalia „*Universitatea de Stat din Moldova*”
- 3) Medalia „Dimitrie Cantemir” Aniversarea a 340 de ani de la nașterea Prințului filosof 1673-2013. Universitatea Creștină „Dimitrie Cantemir” din București, 2013.
- 4) Premii, Diplome de onoare, mențiuni pentru activitatea didactico-științifică și obștească din partea USM, a Ministerului Educației, a Confederației Naționale a Sindicatelor din Moldova precum și a Sindicatului Educației și Științei.

CREDINȚELE ȘI RELIGIA DACO-GETILOR

***Abstract:** In this article some aspects of Geto-Dacians' religion are analyzed. There are presented arguments, conceptions, interpretations about some basic types of Geto-Dacians' faiths / beliefs: monotheist, dualist (of Iranian origin), polytheist and henotheism.*

There are also described concepts that reflect the process of Christianization of our ancestors.

Potrivit concepției daco-gete, ordinea lumii, fiind concepută ca o manifestare existențială specifică, depășește toate limitele posibile caracteristice Cosmosului și reprezentanților ei în materie de armonie și înțelepciune sufletească. Prin aceste particularități, ordinea universală (ca parte a întregului) reprezintă în esență o modalitate distinctă de a-i insufla omului precum că Cosmosul în întreaga sa varietate de niveluri, entități și interacțiuni diverse este axat pe temeiurile Creatorului. Și omul, fiind o părțică a acestuia (ființa cosmo-psihosocială), coexistă împreună cu El și va coexista atâta timp, cât va fi agreat și călăuzit de Creator și Cosmos și va corespunde propriei esențe cosmice. Și ar fi firesc ca omul să conștientizeze că existența lui pământească confirmă esența lui cosmo-psihosocială în ansamblu. Dar chiar și starea Universului, a etapelor prin care trec corpurile cerești, a influenței lor nemijlocite asupra omului îl mențin pe acesta într-un echilibru rezonabil. Și drept dovadă sunt Sanctuarele de la Sarmizegetusa, Grădiștea Muncelului în ansamblul ei arhitectonic și monumentele sacre, imaginile eternizate de la Adamclissi, Marele Sanctuar cu Stâlpii și Cercul interior (108 stâlpi și 108 texte, legi sacre de Upanișade), imaginile monumentale de pe Columna lui Traian etc., precum și un șir de alte monumente și vestigii arhitecturale care au precedat într-un anumit sens și mod credințele și religia daco-getă.

Prin faptele lor, dacii erau parcă incluși în circuitul cosmic: acceptau nemurirea, pe care o practicau și prin trimiterea o dată la 5 ani a unui mesager la Zalmoxis, iar la 150 de ani era trimis chiar Regele sau Marele Preot. Se includea oare această stare în ritmurile cosmice, reprezenta ea un mod de coexistență adecvată a omului ca parte integrantă din trupul Cosmosului?

Mai mulți cercetători ai gândirii și culturii daco-gete (A.Daicoviciu, C.Daicoviciu, A.Vartic, L.Crișan, V.Pârvan, D.M. Pippidi, P.Vaida) susțin că preocupările *astronomice* ale *preoților-astronomi* au culminat cu înălțarea sanctualelor și, mai ales, a Marelui sanctuar rotund. Acesta, la fel ca și piramidele egiptene, conține multe enigme și multe semnificații (anumite legături cu fenomenele cerești, legături cu calendarul etc.). Mai întâi de toate, Marele sanctuar are 108 stâlpi (102-6) – praguri, iar Upanișadele sunt alcătuite din 108 texte-legi sacre. Mai remarcăm și faptul că chiar alături de Sanctuarul Mare era construit un alt sanctuar (de formă circulară), însă de dimensiuni mai mici. Acest sanctuar era compus tot din două tipuri de stâlpi (înguști și lați), deosebindu-se prin modul și ordinea de grupare. Cercetările asupra unor observații astronomice privind acest sanctuar mai continuă și astăzi.

Astfel, un text indian vechi (din *Catapatha Brahmana* X, 5.4.10.), descriind altarul vedic de sacrificii, remarcă următoarele: „Altarul focului este anul ... Noaptea sunt pietrele împrejmuirii sale și acestea sunt cărămizile ... care sunt în număr de 360, căci într-un an sunt 360 de zile”.

Structura Marelui sanctuar constă din trei cercuri („un cerc de blocuri de andezit, un cerc de stâlpi de andezit, un cerc de stâlpi groși de lemn”), precum și „dintr-o îngrăditură în formă de potcoavă, de asemenea, compusă din stâlpi groși de lemn”.

Problema rezidă în faptul că constructorii Marelui Sanctuar Rotund au expus maximum de simboluri și semnificații calendaristice în cadrul concret al unei forme date și al unui stil dat. Altfel spus, construcția sanctuarului trebuia să cuprindă toate perioadele principale ale calendarului, adică ziua, săptămâna, luna și anul. Prin urmare, reieșea că un stâlp ar semnifica ziua. Și conform logicii firești, un grup de asemenea stâlpi ar reflecta o perioadă succesivă superioară, iar numărul general de stâlpi înguști din Marele sanctuar ar echivala cu mărimea

unui an dacic. Astfel, în prim-plan se reliefa modalitatea de reprezentare privind durata lunii respective sau numărul de luni dintr-un an.

În corespundere cu această ordine, unul dintre elementele menționate putea fi suficient pentru a-l deduce pe următorul, utilizând, în acest sens operații aritmetice dintre cele mai simple. În temeiul acestor investigații și deducții, precum și a experiențelor savanților în domeniul examinat (menționați *supra*) evidențiem că este argumentat faptul conform căruia daco-geții ar fi avut un an calendaristic de 360 de zile. Și drept confirmare este realitatea obiectivă, că anul de 360 de zile era cunoscut de multe popoare antice, inclusiv de babiloneni, greci, egipteni, indieni etc., făcându-se, desigur, anumite corectări și înlăturându-se impreciziile existente în el. Semnificația calendarului devenea într-un anumit sens dominantă, deoarece un calendar de piatră era amplasat chiar în incinta sacră lângă alte sanctuare.

De notat că și la alte popoare au fost înălțate diverse monumente având însemnătate și valoare (semnificații) asemănătoare cu Marele sanctuar daco-geț. În context, accentuăm că o construcție cu adevărat calendaristică are templul cerului Tien Tan din Beijing, construit din patru coloane având în centru dragoni, aceștea simbolizând cele patru anotimpuri ale anului. Părți componente ale construcției templului sunt și două cercuri concentrice, fiecare având câte 12 coloane. Primul cerc semnifică toate lunile anului (12), cercul al doilea cuprinde cele 12 diviziuni, fiecare – câte două ore (respectiv ziua și noaptea) în total – 24 de ore.

La fel de enigmatic și plin de sens calendaristic esențial este mărețul templu Nataradjana din Cidambaram, situat la 240 km de Madras, care dispune de 108 dansatori pe care un sculptor i-a zugrăvit în diferite ipostaze de dans ritualic. La acestea am mai raporta, de exemplu, vestitul monument de la Stonehenge (Marea Britanie), utilizat în permanență pentru observații astronomice, problema privind mult discutatele dimensiuni ale Atlantidei.

Referitor la conținutul nemijlocit al religiei daco-geților în literatură sunt expuse patru interpretări. Prima interpretare demonstrează că religia strămoșilor noștri ar fi avut un caracter monoteist; interpretarea a doua accentuează caracterul dualist al religiei daco-geților de factură

iraniană; interpretarea a treia remarcă spiritul politeist al religiei daco-geților; orientarea a patra se pronunță în favoarea henoteismului.

Cea mai răspândită interpretare este cea henoteistă – în esență apropiată de monoteism sau orientată spre acesta. Din relatările mai multor autori (Clemens din Alexandria, Enea din Gaza, Diodor din Sicilia, Ovidiu, Marțial, Horațiu, Apulius, Origene, Porfirios etc.), deducem că în credințele daco-gete cel mai des este pomenit Zalmoxis. Autorii antici presupun că el, rămânând în locul zeităților existente mai înainte și dominând o perioadă mai îndelungată (în comparație cu alți zei daco-geți), s-a învrednicit de titulatura supremă a zeităților.

În esență, henoteismul presupune că zeitățile de mai înainte sunt lăsate în umbră, locul lor fiind ocupat de alte zeități. La daco-geți însă am putea evidenția un henoteism continuu, ceea ce însemna că în mediul strămoșilor noștri în permanență apărea un cineva care-i învăța cum să se comporte în situații excepționale (se are în vedere necesitatea de a-i învăța pe oameni voința zeilor, de a le explica conduita în timp de primejdie (calamitate naturală sau respectul pentru fapte bune). Treptat acest cineva devenea zeu, fiind proslăvit și venerat, iar zeul de mai înainte era trecut cu vederea. Și drept exemplu este același Zalmoxis, care după spusele lui Strabon, a fost la început preotul zeului venerat și numai după o anumită perioadă de timp devine și el Zeu în toate drepturile. „Se povestește, relatează Strabon, că unul dintre geți cu numele Zalmoxis a fost sclavul lui Pythagoras și cu acest prilej a învățat de la filosof unele științe ale cerului, altele apoi și le-a însușit de la egipteni, deoarece a pribegit și prin acele părți ale lumii. După ce s-a întors în Patrie, el a câștigat o mare trecere înaintea mai marilor neamului său, deslușindu-le acestora semnele cerești... Zalmoxis a ajuns să fie mare preot, dominând împreună cu regele, devenind și zeul daco-geților...”. Meditând asupra funcției sociale a religiei lui Zalmoxis, Strabon remarcă precum că regele a observat că oamenii, fiind influențați de înțelepciunea și experiența de viață a lui Zalmoxis, își schimbă conduita, devenind mai responsabili și mai înțelegători față de stăpânii lor. Regele a susținut acest obicei, acest mod de conviețuire în societate. Și Strabon afirmă că în practică întotdeauna în anturajul regelui apărea o asemenea persoană care, cu timpul, devenea sfetnicul acestuia [1].

Tot din relatările lui Strabon aflăm cã și regele Burebista beneficia de tãlmãcirile și înțelepciunea lui Deceneu care, de asemenea, obține titlul de zeu. În așa mod, religia daco-geților nu putea fi monoteistã, deoarece ea venera mai multe zeitãți. Și drept confirmare este faptul cã orice popor avea o credință a sa, avea o divinitate în fața cãreia se închina (nu o ființă abstractã, ci una concretã), sentimentul religios fiind unul de caracter nativ. În același timp, este relevant și gândul expus de mai mulți autori cã, într-adevãr, pânã la Zalmoxis au existat mai mulți zei. Și doar înțelepciunea, vrednicia, unicitatea lui Zalmoxis a contribuit la faptul cã daco-geții au renunțat la ceilalți zei, venerandu-l în mod special numai pe el. Treptat, fiind adorat ca un zeu al tuturor, Zalmoxis a ocupat locul celorlalți zei.

Majoritatea cercetãtorilor în spiritualitatea daco-geților considerã cã credința, în general, a îndeplinit un rol deosebit în statornicirea statului și a societãții lor (mai ales credința în Zalmoxis). Herodot în cartea a IV-a (a Istoriilor) afirma cã, „înainte de a sosi la Istru, primul popor pe care îl supuse Darius au fost geții ce se cred cã sunt nemuritori... Iatã în ce chip se socoteau ei nemuritori. Ei cred cã nu mor, ci cã cel ce-și dã sfârșitul se duce la Zeul Zalmoxis: unii dintre dãnșii crezând cã acesta este Gebeleizis” [2]. Concomitent, remarcãm și teza cã o parte dintre autorii preocupați de spiritualitatea daco-gețã însã diminueazã și chiar denatureazã valoarea credinței în devenirea statului dac. Astfel, în *Geticele*, Criton reliefeazã cã regii daco-geților utilizeazã mijloace neadecvate în consolidarea societãții. Criton scrie cã unii regi ai Daciei au aplicat „amãgire și magie, au impus acestora buna înțelegere între ei și dobândesc lucruri mari”. Și concluzia care urmeazã vine sã confirme cã, la formarea statului dac, factorul ideologic a avut o influență considerabilã [3].

În viziunea noastrã, asemenea afirmații vin în contradicție cu faptul bine-cunoscut, precum cã daco-geții erau un popor dreptcredincios pentru timpurile respective. Astfel, la îndemnul zeului Deceneu, daco-geții au renunțat la consumul de carne. În realitate, aceste fapte demonstreazã o continuitate de spiritualitate a daco-geților începutã de Zalmoxis, care, la rândul sãu, a preluat-o de la Pytagoras (dacã credem legendei respective). Doar mãnãcãrurile alese, respectarea unei

conduite sociale și morale stricte, în fond ascetismul, acceptat în mod benevol, era o treaptă spre nemurire.

Alexandru Xenopol, studiind trecutul istoric al strămoșilor noștri, presupune că inițial credința daco-geților a avut un caracter dualist în spiritul celor două postulate etico-morale determinante: binele și răul. Xenopol afirmă că inițial religia daco-geților a fost dominată de politeism, la fel ca cea a întregului neam trac. Zalmoxis s-a pronunțat pentru o religie reflexivă, aceasta fiind o formă nouă a cultului lui Zarathustra, însă modificată și reactualizată la mediul daco-get. În așa mod, putem vorbi de un cult al lui Zalmoxis care a îndeplinit un rol considerabil în afirmarea, apoi și în depășirea spiritualității daco-gete și includerea ei în procesul de creștinare. În general, cultul lui Zalmoxis, la fel ca și miturile, simbolurile și ritualurile care stau la baza folclorului religios al românilor, își au rădăcinile într-o lume de valori spirituale care preced apariția marilor civilizații ale Orientului Apropiat antic și ale Mediteranei [4].

După unii autori, cum ar fi, de exemplu, Diodor din Sicilia și Strabon, printre divinitățile daco-geților ar fi fost proslăvită și Hestia din mitologia greacă. După venirea lui Zalmoxis, prezența și influența acestei zeițe treptat își pierde din valoare și intensitate. Alți autori afirmă că ambele zeități au coexistat, fiind proslăvite în măsura deplină și beneficiind de un climat favorabil.

Mnaseas și Hesychios din Alexandria accentuau că și Cronos a fost prezent în religia daco-getă. Primul spune că Cronos era numit Zalmoxis, cel de-al doilea remarcă faptul că Zalmoxis era consacrat întru totul lui Cronos. În interacțiunea Cronos-Zalmoxis se manifestă cu pregnanță circumstanțele nemuririi. De la Cronos Zalmoxis preia fenomenul nemuririi și în așa mod acest aspect al existenței zeului dacilor capătă noi caracteristici conceptuale. Există presupuneri precum că și marele poet roman Ovidiu ar fi făcut cunoștință cu Zalmoxis (adică getul care se închina lui Marte). Prezintă interes și deducțiile lui Marțial potrivit cărora geții s-ar fi aflat sub protectorul lui Marte.

Tot despre Marte pomenește și Iordanes, care consideră că acesta ar fi avut o importanță deosebită, el generând un sentiment religios mai pronunțat decât la alte zeități la care daco-geții se închinau. Ca și

alți zei, Marte era venerat însă în mod deosebit și încă printr-un cult cu totul sălbatic, care prevedea înduplecarea lui cu sânge omenesc, de aceea primele prăzi obținute în diferite războaie și acțiuni militare erau jertfite acestuia.

Descriind religia daco-geților și imaginea plină de mister a lui Zalmoxis, autorii atât cei antici, cât și cei de mai târziu, remarcă că religia daco-geților a contribuit mult la răspândirea și înrădăcinarea creștinismului în teritoriile strămoșilor noștri. Acest proces a rezultat, în mare măsură, din relațiile pronunțate cu civilizația romană târzie, iar apoi și cu cea bizantină și, în special, din continuitatea populației autohtone din nordul Daciei.

Potrivit datelor și informațiilor ajunse până în zilele noastre, de-acum în așa-numita perioadă a creștinismului primar existau oameni care începuseră să profeseze această religie. D.Gh. Tudor scrie că încă la sfârșitul sec. al II-lea e.n. existau informații precise care confirmau existența religiei creștine la strămoșii noștri [5]. Diferite monumente arheologice, biserici paleocreștine, alte vestigii de cult denotă un mediu credincios favorabil, contribuind la sporirea necesității spirituale în creștinism și drept mărturie sunt ramele de bazilici paleocreștine descoperite în Dobrogea. După dimensiunile lor se evidențiază patru biserici din Tropaeum Traiani și o biserică din cartierul apusean al Tomisului. Concomitent, este interesant de remarcat că în fosta provincie Dacia până în prezent au fost descoperite ruinele numai a unei singure bazilici paleocreștine, la Sucidava. Iar căile și mijloacele concrete privind adoptarea creștinismului au fost cele mai diferite: începând cu Primstătătorul Apostol Andrei și continuând cu diferiți misionari, cu propovăduitori din legiunile romane, cu unii călători și negustori veniți pe meleagurile noastre etc.

La strămoșii noștri, creștinismul s-a afirmat treptat, răspândindu-se din om în om. Faptul acesta ne permite să concluzionăm că religia (creștinismul) strămoșilor noștri (de-acum a daco-romanilor) inițial era de sorginte populară, ea înglobând în sine mai multe credințe și obiceiuri din perioada precreștină, unele dintre care având o durată îndelungată. Din sursele și informațiile existente, conchidem că nu este o anumită dată concretă despre creștinarea

daco-romanilor. În virtutea acestor circumstanțe, N.Iorga subliniază că creștinismul daco-românilor din primele veacuri a fost un creștinism de sinteză și de folclor cu prea puțină teologie și chiar adevărată ierarhie în el [6].

De aici rezultă că sursele istorice, arheologice și etnografice, mărturiile contemporanilor și reflecțiile cercetătorilor din diferite domenii și perioade istorice au creat o concepție referitor la modul în care a avut loc creștinarea și romanizarea Daciei. Astfel, ne putem referi la faptul că în expedițiile de cucerire, în invaziile armate ale romanilor luau parte și viitorii coloniști. Soldații din legiunile romane aveau scopul de a supraveghea populația băștinașă, de a înăbuși orice încercare de răzvrătire și protest împotriva lui Traian. Dar printre soldații romani erau și mulți creștini care propovăduiau noua religie, religia lui Iisus Hristos, care avea scris pe drapelul său pacea și iubirea de oameni. Însuși Mântuitorul a venit pe Pământ cu cuvintele : „Pace vouă”. Pentru această religie principalele valori erau credința în Părintele ceresc, unicul Fiul al căruia, Iisus Hristos, a săvârșit prin Sine cea mai mare jertfă a omenirii în numele iertării, împăcării și înfrățirii oamenilor. Propagând iubirea aproapelui, creștinismul se situează mai presus decât noțiunile de cuceritor și cucerit, proclamând teza că toți oamenii sunt frați și egali în drepturi ca fii iubiți ai lui Dumnezeu. Pentru această religie noțiunile de învrăjbire sau dușmănie nu existau, după cum nu existau „nici rob, nici slobod, nici elen, nici barbar!”.

În așa mod, creștinismul devine treptat un component de legătură, de apropiere și colaborare între cuceritori și cuceriti, între care se stabileau relații de apropiere și de înfrățire în numele păcii și iubirii propagată de noua religie. Prin acest mesaj, creștinismul a diminuat într-un anumit sens ura populației băștinașe față de romani, iar pe de altă parte, le-a mai vindecat rănile sufletești. Privită într-un context mai larg, starea sufletească a dacilor era determinată și de slăbirea credinței în Zalmoxis, care în aceste circumstanțe vitrege fie că i-a părăsit, fie că a fost neputincios să-i apere pe daci de invazia romană. Văzându-se neprotejați de zeii lor de mai înainte și descoperind în creștinism anumite elemente adorate de ei din vechea lor credință, dacii au acceptat-o pe aceasta. Printre elementele de continuitate

ar fi, mai întâi de toate, ideea privind existența vieții de dincolo de mormânt. Altă idee care exista și în vechea lor credință era ideea de jertfa (dacii aduceau în permanență jertfe lui Zalmoxis și altor zeități ale lor). Astfel, ideile religioase comune (deși modificate și existente într-o formă mai desăvârșită) erau orientate spre binele aproapelui, spre iubirea aproapelui, dorindu-i omului numai bine – postulate care aveau în vedere toți oamenii.

În realitate, înseși circumstanțele, mediul social în care s-au pomenit soldații romani și coloniștii aduși cu ei le-au schimbat mult misiunea. Din supraveghetori și invadatori ei au devenit propagatori ai creștinismului pe care-l profesau de acum. Iar pentru dacii rămași pe pământurile lor noua religie a constituit o nouă posibilitate de regenerare și afirmare în istorie.

În acest context, sunt elocvente afirmațiile lui Tudor Nedelcea conform cărora „pe străvechiul nostru pământ se dădea o aprigă luptă ideologică între fondul autohton dominat de jertfa umană a mesagerului și nemurire la păgânul Zalmoxis, pe de o parte, și ideile misionarilor din diverse zone ale Europei veniți în scop de convertire și prozelitism, adoptând un creștinism nu impus, ci însușit pe îndelete, în care și-a făcut loc prezența unor elemente de credință locală, pe de altă parte” [7].

În asemenea circumstanțe, are loc atât creștinizarea, cât și romanizarea populației autohtone, care începe să vorbească limba latină, însă nu latina literară (nu latina lui Vergiliu, Ovidiu și Horațiu), ci latina vulgară (vorbită de majoritatea populației din Imperiul Roman). De aceea Nicolae Iorga subliniază că circumstanțele în cauză sunt și o dovadă a caracterului popular al noii religii, căci dacă creștinismul s-ar fi impus sub influența oficială a epocii lui Constantin cel Mare, ar trebui să fi avut, ca și la goți, un vocabular grec și nu latin [8]. E important să remarcăm că anume soldații romani, care de asemenea vorbeau latina vulgară, au contribuit mult la romanizare. Limba vorbită de soldați era pe înțelesul populației autohtone nu numai din Dacia, dar și din celelalte țări cucerite de romani și devenite provincii ale Imperiului, fapte și momente care și-au lăsat amprenta și asupra terminologiei noastre religioase din antichitate, care este în exclusivitate de origine latină.

Este interesantă, dar și specifică atitudinea lui Strabon și a lui Mircea Eliade față de aspectele cu caracter științific ale credinței geto-dacilor. Astfel, Strabon vine cu o variantă elaborată în baza noilor informații și a materialelor adunate în acea epocă. Potrivit acestei noi variante, Zalmoxis ar fi însoțit de la Pytagoras nu atât concepția nemuririi, ci, în special, „unele lucruri privind astrele” (se are în vedere știința de precizie a viitorului, a evenimentelor ce urmează să aibă loc în lume pe baza semnelor cerești). Și drept dovadă este și călătoria întreprinsă de Zalmoxis în Egipt, unde magia avea o răspândire largă. Anume datorită cunoștințelor sale astronomice și a deprinderilor cu caracter magic și profetic Zalmoxis obține dreptul să participe la guvernarea țării împreună cu regele acesteia.

Descriindu-l pe Deceneu, Strabon accentua că atunci „când Burebista domnea peste geți, cinstirea aceasta o avea Deceneu și într-un mod sau în altul, regula pitagoriciană a abținerii de a se hrăni cu ființe care au viața se păstra încă, așa cum fusese propovăduită de către Zalmoxis” [9]. Pentru Strabon Deceneu era un „magician”, un bărbat care nu numai călătorise în Egipt, dar învățase, de asemenea, în mod temeinic unele semne prin intermediul cărora pretindea să cunoască voința divină, și la puțină vreme după aceea a devenit zeu”. Concluzia la care ajunge Strabon e următoarea: cariera pe care o face atât Zalmoxis, cât și Deceneu se datorează, în special, cunoștințelor lor astronomice. Într-adevăr, Deceneu îi învață pe oameni arta cunoașterii în astronomie, în filozofie, medicină etc. Mai înainte Zalmoxis „îi învața că nici el, nici oaspeții lui” și nici urmașii acestora în veac nu vor muri „ci se vor muta numai într-un loc unde, trăind de-a pururi vor avea parte de toate bunătățile”.

Mircea Eliade, citându-l pe Strabon, probabil are în vedere nu numai bunătățile materiale, dar și cele spirituale. Și atunci când Iordanes îl numește pe Deceneu „maestru priceput în toate ramurile filosofiei”, el accentuează anume valoarea inițială a noțiunilor în lumea antică. Este cunoscut faptul că în acea perioadă fie că filosofia îngloba în sine și alte discipline științifice, fie că anumite discipline erau considerate ca fiind filosofie. Și atunci „bunătățile” ar reflecta și aspirațiile de afirmare socială (inclusiv spirituală) a oamenilor, precum și necesitatea de a cunoaște fenomenele și procesele lumii înconjurătoare. Cu atât mai mult că alte mijloace și alte instituții sociale abilitate sau, pur și

simplu, existente în lumea antică, decât cele religioase, nu erau. Credem că de aceea și evidențiază Iordanes anumite fapte care reflectă interesul preoților daci pentru astronomie și știință [10].

În esență, preocupările cu caracter astronomic și matematic ale daco-geților erau dictate de necesitățile și cerințele vieții cotidiene, fiind prezente, practic, la toate popoarele lumii. La mesopotamieni, de exemplu, știința astronomică a căpătat amploare dezvoltându-se în strânsă legătură cu matematica. Temelia obiectivă a unei asemenea interacțiuni rezultă din necesitatea de a determina poziția relativă a astrilor. Pe lângă lăcașurile de cult erau create grupe speciale de preoți care urmăreau orice schimbare a poziției astrilor, orice mișcare a acestora, făcând anumite concluzii și deducții. Și atunci sunt justificate pe deplin preocupările preoților daci care aspirau să cunoască cât mai mult despre mișcarea astrilor cerești. În spiritul respectiv, unele sanctuare și temple de la Sarmizegetusa, din munții Orăstiei, de la Costești, precum și din alte localități aveau, de fapt, niște funcții calendaristice pronunțate, având desigur și un simbolism urano-solar pronunțat.

În același context, evidențiem că la multe popoare templele (lăcașurile sfinte) aveau funcții calendaristice: piramidele egiptene, podoa-bele asiatică, cele șapte minuni ale lumii, „amfiteatrele Romei antice”, monumentele zeităților etc. Probabil, anume funcția calendaristică le și atribuie acestora însemnătate și valoare în contextul cognitiv general al dezvoltării societății. Prin urmare, în aspect social-general, creștinismul s-a afirmat în Dacia în condiții asemănătoare celor din celelalte provincii ale Imperiului Roman.

Important este faptul că creștinismul a contribuit substanțial la consolidarea și contopirea celor două elemente primordiale (latin și daco-geț), ambele fiind destul de diverse și complexe din punct de vedere etnic: primul element fiind reprezentat de soldații și coloniștii romani, cel de-al doilea, de populația autohtonă. Acest proces s-a produs în condițiile când istoria Europei devenise un miraj pentru nomazii asiatici, care limpezindu-se a intrat într-un fâgaș specific, caracteristic pentru acele vremuri. Procesul în cauză s-a desfășurat sub două aspecte:

- 1) migratorii sunt absorbiți de populația autohtonă;
- 2) migratorii devin dominanți în constituirea unor popoare.

Investigările despre spiritualitatea daco-getă, despre credință și religie demonstrează că straturile seculare de civilizație descoperite de arheologi, etnografi, lingviști, istorici reflectă cu prisosință că temeiurile traco-daco-gete s-au dovedit a fi destul de fertile pentru influența romană. În domeniul culturii materiale, a dominat influența germană și slavă, iar în domeniul religiei, a prevalat influența greco-bizantină timpurie. Concomitent, era necesar a depăși consecințele mentalității păgâne privind viața de dincolo de mormânt. Em. Popescu, bunăoară, reproduce o inscripție latină din Tomiș de la înc. sec. IV, care evocă Câmpiile Elizee (conform datinilor, acestea serveau drept sălaș pentru sufletele celor drepti, precum și o inscripție din județul Constanța) [Ulmetum, sec.V], conținutul căreia releva credința că după moarte sufletele se suie la cer și se prefac într-o stea [11].

De aici rezultă că elementele principale ale credinței creștine au la temelie civilizația greco-romană. Meritul filosofiei antice constă în aceea că ea a pregătit temelia pe care mai apoi apare și teologia creștină, ce a constituit într-un anumit sens o sinteză specifică. Și acest caracter a îmbinat elemente ale filosofiei antice târzii exprimate, pe de o parte, prin neoplatonism și stoicism, prin preluarea lor nemijlocită. Pe de altă parte, procesul de constituire a teologiei creștine s-a manifestat și prin depășirea elementelor filosofiei antice târzii.

Asemenea afirmații ar putea avea și un caracter prea categoric, întrucât originile, premisele și mijloacele istorico-obiective ale devenirii credinței creștine nu sunt cercetate în profunzime, cauza fiind determinată de lipsa surselor contemporane în domeniu. La dispoziția cercetătorilor se află, în special, un număr limitat de surse cu caracter arheologico-epigrafic (raportate la sec.IV-VI), precum și îndeosebi viețile sfinților și martirilor, actele conciliatoare care s-au păstrat și au ajuns până la noi în marea lor majoritate.

Din momentul când creștinismul se afirmă cu adevărat, informațiile și datele despre esența acestuia sunt mai numeroase, mai „vrednice” ca valoare și ca însemnătate spirituală de primă mărime. Legislația imperială, monumentele, faptele și acțiunile orientate spre aprofundarea religiei creștine, la evidențierea rolului ei sporit în societate reflectau schimbările cardinale din viața lumii antice.

În plan teoretic reprezentanții patristicii („părinții bisericii”) au utilizat filosofia antică pentru a argumenta în mod teoretic credința creștină, pentru a atribui dogmelor și postulatelor creștine o formă clară, o imagine și un stil pronunțat și neunivoc. Se are în vedere introducerea în textele creștine (în textele bisericești) a unor noțiuni și concepte filosofice de tipul *logos*, *substanță*, *natură* etc. În ce privește preocupările autorilor referitor la viețile sfinților și martirilor, remarcăm că marea grijă a acestora constă în a demonstra și în mod istoric caracterul universal al răspândirii creștinismului. La acest capitol, adică la universalismul credinței creștine, ținem să accentuăm că spiritualitatea creștină occidentală stabilise niște relații mai restrânse cu tradițiile filosofiei antice grecești exprimate prin conținut și caracter obiectiv. Privitor la corelația dintre spiritualitatea creștină orientală și tradițiile filosofiei antice grecești, accentuăm că ea se sprijinea pe caracterul metafizico-ontologic al acesteia, el fiind orientat spre apropierea dintre teologie și filosofie.

În general, notăm că afirmarea credinței creștine în teoriile strămoșilor noștri este uneori interpretată în mod diferit. Pentru istorie, pentru conștiința religioasă creștină este călăuzitor faptul epocal al întâistătătorului, cel întâi chemat la apostolat, Sfântul Apostol Andrei. Începuturile creștinismului au fost puse de Apostolii lui Hristos. Vasile Părvan însă vine cu anumite cercetări și investigații prin care demonstrează și existența a câteva comunități creștine (nu atât de însemnate), însă care datează din sec.II-IV. În calitate de argumente, savantul operează cu date arheologice certe, documente bisericești, acte ale unor sinoade în care s-au păstrat numele episcopilor din Tomis, de la Evaghelicus ce a trăit în timpul lui Dioclețian și până la Valentinian [12].

Pentru a evoca atât esența creștinismului, în general, cât și specificul credinței creștine a neamului românesc, în special ținem să remarcăm că procesul în cauză a durat mai multă vreme evoluând cu elocvență de-a lungul secolelor. Circumstanțele istorico-obiective ostile păstrării culturii materiale au frânat inițial, iar apoi au împiedicat confirmarea reală a acestui proces. Primejdia disoluției etosului a fost înlăturată, metaforic vorbind, de cosmosul generos și ocrotitor. Poate de aceea Mircea Eliade

și insista asupra unui creștinism cosmic, exprimând astfel solidaritatea reală cu elementele naturii apropiate și sacralizându-le pe acestea. După C.Noica, omul spațiului respectiv, de fapt, reprezentând „o dulce prelungire” a naturii, exprima, în fond, energia cosmică.

Așadar, diversitatea de aprecieri și deducții demonstrează că, într-adevăr, creștinarea strămoșilor noștri a avut un caracter neuniform, cu ascendente și descendente, procesul respectiv fiind influențat de conținutul și mersul evenimentelor și faptelor istorice, de orientările și legăturile dezvoltării istorice în general sau, după cum sublinia K.Jaspers, de timpul axial, de osia dezvoltării istoriei universale. Anume timpul axial, timpul lui Iisus Hristos a influențat, în mod cardinal, destinele popoarelor creștine.

Referințe bibliografice:

1. Strabon. *Geografia*. VII, 3.5.
2. Herodote. *Istoriile IV*, cap. 93, 94, 95, 96 (după H.Daicoviciu).
3. *Istoria dreptului românesc*. București, 1972, p.21.
4. Eliade, Mircea. *De la Zamolxis la Genghis-Han*. București, 1980, p.17.
5. Teodor, D.Gh. Cele mai vechi urme creștine din Moldova. În: *Mitropolia Moldovei și Sucevei*. 1974. p.7-8, 561-573.
6. Iorga, N. *Istoria Românilor*. Vol. 2. București, 1936, p. 89.
7. Nedelcea, T. *Vocația spiritualității*. Craiova, 1995, p. 11-12.
8. Iorga N. *Op. cit.*, p.89.
9. Strabon. *Geografie*, VII, 3... 11.
10. Iordanes. *Getica*, XI, p. 69-71.
11. Popescu, E. *Inscripții grecești și latine din sec. IV-XIII descoperite în România*. București, 1976, p. 30.
12. Pippidi, D.M. *Studii de istorie a religiilor antice*. București, 1969, p. 301.

Material publicat în: Analele științifice ale USM. Seria „Științe socioumanistice”. Chișinău, 2005, vol. 3.

INTERPRETĂRI PRIVIND ÎNCEPUTURILE GÂNDIRII FILOSOFICE ROMÂNEȘTI

Dezvoltarea societății la intersecție de milenii pune în mod imperios problema studierii profunde și multilaterale a gândirii filosofice a trecutului istoric al neamului românesc. În condițiile integrării și globalizării, oamenii au stringentă nevoie să cunoască temeinic, obiectiv și multiaspectual esența și ideile principale ale gândirii filosofice românești de la începuturi (cultura tradițională, creații mito-folclorice, gândire populară, scrierile istorice, cronografie).

Adevăratele valori filosofice românești, în special cele de la începuturi, necesită să fie profund cercetate, iar apoi însușite și transformate în elemente ale conștiinței și demnității naționale devenind părți componente esențiale ale spiritualității noastre, ale patrimoniului național contemporan.

Astfel, cercetarea gândirii filosofice românești din etapa inițială a dezvoltării societății rezidă în confirmarea faptului incontestabil, precum că reprezentanții spirituali ai fiecărei epoci, iar a celei de început de mileniu în mod deosebit, au menirea sacră de a valorifica în profunzime și de a repune în circulație spiritualitatea începuturilor în toată integritatea de semnificații și valori. Această problemă demonstrează, în mod concludent, că cultura, în general, iar gândirea filosofică în special, influențează în mod cardinal toate laturile vieții societății și ale omului și, în consecință, se obține o nouă imagine existențială și spirituală. Concomitent, remarcăm că gândirea filosofică de la începuturi constituie și un îndemn clar spre cultivarea la oameni a unor calități sociale adecvate, a unui optimism istoric continuu, o necesitate în dezvoltarea spirituală permanentă.

Anume începuturile gândirii filosofice naționale, operele ce reflectă mentalitatea, concepțiile despre lume și despre viață, modalitatea de cugetare a poporului în evoluția lui istorică constituie un suport necesar și determinant în devenirea și afirmarea umană. Dar însăși practica socială demonstrează că activitatea de cunoaștere devine mai pronunțată în cazul în care oamenii concep realitatea mai profund și

mai esențial, atunci când pornesc de la izvoare, fapt ce le permite să obțină cunoștințe, date, informații, materiale convingătoare și profunde. În viziunea noastră, sunt determinante, în acest context, deducțiile lui Alexandru Surdu, care afirmă cu determinare că avem filosofi de „formula unu”, creatori de sisteme filosofice și nu întâmplător, ci tocmai datorită izvoarelor nesecate ale filosofiei românești¹.

În acest context, remarcăm că în mai multe ediții ale *Istoriei filozofiei românești* sunt incluse și capitole în care sunt examinate anumite aspecte filosofice ale gândirii filosofice de la începuturi. În același timp, în unele lucrări de specialitate, mai ales în cele de ultimă oră, sunt expuse și idei potrivit cărora în perioada postdaco-romană și până în cea medievală gândirea filosofică românească s-ar fi aflat într-un declin total sau, după cum accentuează reductabilul cercetător al filosofiei românești Gh. Al. Cazan, se are în vedere „o îndelungată tăcere filosofică”².

Și această „îndelungată tăcere filosofică” a fost generată de vitregiile timpului, de „vremurile cumplite” (vorba cronicarului Miron Costin), de destinul crud și nemilos prin care a trecut neamul românesc. În acest context, evenimentele istorice sunt de o valoare incontestabilă: invazia romană și cucerirea Daciei, iar apoi retragerea administrației romane și a armatei romane, creștinarea populației, atacurile permanente ale hoardelor migratoare și, în general, lupta neîntreruptă pentru păstrarea ființei de om și de neam, precum și un șir de alte cauze istorice obiective care au avut o influență negativă, însă decisivă asupra întregului proces de dezvoltare, de devenire a gândirii filosofice românești.

Sunt semnificative în acest context deducțiile marelui filosof german Hegel, conform căruia, filosofia este expresia epocii, este epoca exprimată în gânduri, este chintesența epocii, și aplicând această teză la conținutul filozofiei noastre de la începuturi, ne dăm perfect seama că aceasta exprimă un adevărat model de cugetare, de gândire neoașă, de concepere adecvată a realității. Da, noi nu am elaborat tratate

¹ Surdu, Alexandru, *Izvoare de filosofie românească*. București: Editura Biblioteca Bucureștilui, 2010, p.10.

² Vezi de exemplu. Cazan, Gh.H. *Filosofia românească de la Zalmoxis la Titu Maiorescu*. București, 2001, p.34-39.

și lucrări de tipul celor vest-europene, nu am avut gânditori de talie europeană, însă gândirea daco-getă, gândirea populară, creațiile mitofolclorice, diversele scrieri istorice și cronici au exprimat modalitățile în care oamenii înțelegeau sensul și modul lor de existență și de cunoaștere a vieții și a lumii.

Începuturile gândirii filosofice românești cuprind o realitate, o epocă de mari frământări sociale, o epocă în care autorul anonim a „plămădit”, a pus temeliiile, a creat începuturile adevăratei filosofii naționale. În epoca inițială totuși s-a gândit, s-a cugetat, oamenii cunoșteau anumite fenomene și procese din lumea înconjurătoare. Da, într-adevăr a fost o epocă cu o spiritualitate inferioară (în raport cu spiritualitatea vest-europeană), mai ales în teritoriile unde cultura daco-romană nu pătrundea, însă anume această epocă a promovat valori și sensuri filosofice inedite și originale. Din această epocă s-au inspirat și s-au format ca cugetători mulți scriitori, filosofi și cercetători de vază ai neamului românesc – Dimitrie Cantemir, Mihai Eminescu, Lucian Blaga, Bogdan-Petriceicu Hasdeu, Alecu Russo, Vasile Alecsandri ș.a.

Pentru orice cercetător, este elocvent faptul că gândirea filosofică a existat întotdeauna, în orice epocă istorică, desigur, fiind exprimată prin anumite forme specifice. Problema, credem noi, constă în conținutul, profunzimea gândirii, în sensurile ei concrete manifestate în diferite epoci și la diferite popoare. Și întrucât orice început este problematic, complex și anevoios, el atenționează asupra unor coordonate, orientări și deschideri pentru a înțelege rosturile primordiale ale modului de gândire a unui sau altui popor. Referitor la acest aspect, ținem să accentuăm că apariția gândirii filosofice românești are anumite particularități generate de condițiile istorico-obiective în care s-a realizat. Însă indiferent de acest fapt, fiecare popor a avut o anumită gândire, un anumit mod de a concepe lumea, de a-și explica rostul său în această lume.

Pornind de la faptul că ontogeneza neamului nostru a durat un timp istoric îndelungat, noi dispunem de puține date, informații și argumente referitor la o gândire filosofică veritabilă existentă în primele perioade istorice, deci în sens strict cronologic. Este știut însă că o

gândire filosofică națională adecvată reflectă, în mare măsură, existența poporului respectiv. În acest context, vom evidenția acele aspecte și modalități de mentalitate, de cugetare reală prin care s-au manifestat strămoșii noștri și prin care au fost apreciați de marii gânditori, istorici și scriitori ai diferitelor popoare și epoci. Potrivit lui Ion Zamfirescu, „poporul român este un popor cu multe adâncimi sufletești, cu puternice înclinații meditative. Manifestările lui de viață – creație artistică, munca lui economică – au în alcătuirea lor intimă, o nelipsită orientare filosofică. Într-o pagină din scrierile cronicarilor, într-un motiv de baladă *Miorița*, în versetul unui bocet, în oricare obicei legat de evenimentele vieții omenești și de munca ogoarelor, în desenul dint-o ornamentație artistică sau în privirea imaterială a sfinților din pictura noastră primitivă, în toate acestea putem descoperi, sub forma unor înrădăcinări etnice, prezența unui intens și nuanțat sentiment filosofic al vieții”³. Pe acest fâgaș se înscriu și deducțiile lui Titu Maiorescu, care afirma că „filosofia își are locul pretutindeni unde lucrurile nu sunt privite ca izolate și unde trecând peste particularitățile fiecărui element al raporturilor le analizăm sub unghiul interdependenței lor”⁴.

În concepția noastră, tendința călăuzitoare în examinarea începuturilor gândirii filosofice românești ar fi totuși definiția filosofiei, formulată de Hegel, care afirma că apariția și dezvoltarea propriu-zisă a filosofiei înseamnă să gândești și să înțelegi raționalitatea, legea generală însăși. Aname de aceea filozofia este considerată ca lucrul cel mai necesar⁵.

În cazul, când ne referim, de exemplu, la gândirea daco-getă (aceasta fiind începutul începuturilor filosofiei românești), accentuăm că aceasta s-a aflat în vizorul gânditorilor europeni mai mult de un mileniu, ceea ce ne permite să deducem în mod elocvent valoarea ei incontestabilă. Aceasta se manifestă într-o anumită organizare avansată a modului de viață al strămoșilor, în datinile și obiceiurile lor nobile, în credințele și interpretările privind diferite fenomene, procese naturale și sociale, pe de o parte. Însă pe de altă parte, în plan general

³ Zamfirescu, Ion. *Orizonturi filosofie*. București, 1942, p.59.

⁴ *Antologie de filosofie românească*. Vol.1. București, 1964, p.55-57.

⁵ Hegel, G. *Prelegeri de istorie a filosofiei*. V. 1. București, 1964, p.57.

conceptual al devenirii spirituale, traco-geții i-au influențat în multe privințe pe vechii greci (zeități comune, personaje legendare, tradiții, obiceiuri)⁶.

Victor Kernbach demonstrează cu multă înțelepciune, că mentalitatea geto-dacică își are rădăcinile, în primul rând, în relicele privind genurile folclorice românești din cele mai vechi timpuri, începând cu colindele și terminând cu cântecele bătrânești; în rândul al doilea, o valoare mediativă distinctă posedă și diversele ritualuri populare, inclusiv acele superstiții care conțin consecințe mitologice pronunțate. Referitor la religia geto-dacilor, Vasile Părvan consideră că „geții dincolo de Haemus trăiau încă în concepțiile primitive indo-europene ale idealismului naiv și ireductibil uranian”, iar prin urmare, și conservarea timpului respectiv de rit funerar nordic constând în ordinea corpului urmat de procesul în care cenușa era aruncată în vânt, întrucât „viața viitoare era în altă lume, iar nu în aceasta, a trupului”⁷.

Același Victor Kernbach, cercetând un vast material factologic, păstrat până în zilele noastre, lansează ipoteza potrivit căreia în Dacia existau două religii, ambele având caracter ezoteric și dezvoltându-se odată cu afirmarea creștinismului. Prima religie are la temelie practica misterelor și reprezenta în esență forma religioasă, aceasta fiind profesată numai de preoți, cea de-a doua religie era practică de popor. De notat însă că ambele religii ale dacilor așa și au rămas nereconstituite. Este semnificativ faptul că „trăsătura principală a originalității religioase daco-getice este nu credința în *nemurire* postumă (frecventă în multe alte religii), ci în *nemoarte* (poporul credea că solii săi speciali, lansați în sulite ajung la Zalmoxis vii)”⁸.

Notăm și faptul semnificativ că mitologia română evocă diverse reflecții folclorice aflate în legătură nemijlocită cu Soarele, ceea ce demonstrează că cultul geto-dacilor era unul de sorginte solară. Este limpede însă, că cultul solar nu putea fi neglijat de un popor agricultor, cum erau geto-dacii. Roadele pământului depindeau de soare, de aceea și este firesc faptul acceptării unui cult solar.

⁶ Surdu, Alexandru. *Izvoare de filosofie românească*. București, 2010, p.27.

⁷ Părvan, Vasile. *Getica*. București, 1982, p.94.

⁸ Kernbach, Victor. *Universul mitic al românilor*. București: Lucman, 2002, p.50.

Prezintă un interes indiscutabil și istorisirile lui Herodote, precum că geto-dacii mai păstrau încă unele elemente de animism, inclusiv credința în spirite. Sunt esențiale și reflectările privind starea fizică și, mai ales, liniștea sufletească cu care geto-dacii primeau moartea (chiar cu o bucurie evidențiată) și care demonstrează credința lor neștrămutată în eternitatea sufletului. De aici și afirmația lui Pomponius Mela, că geto-dacii erau „cei mai pregătiți pentru moarte”.

Mai mulți cercetători în domeniu (V.Kernbach, V.Pârvan, M.Eliade, Radu Florescu, Ion Crișan, Romulus Vulcănescu) afirmau că religia geto-dacilor a ajuns la un nivel înalt de spiritualizare, mai înalt decât toate celelalte religii înrudite ale popoarelor învecinate.

Și aceasta are la temelie faptul că începând cu secolul VI î.e.n. procesul de incinerație (rit purificator cu caracter spiritualist) se răspândește pe teritoriul geto-dac⁹.

În literatura consacrată gândirii geto-dace este expusă și argumentată ideea privind recunoașterea prezenței antropomorfismului la strămoșii noștri (avându-se în vedere un asemenea mod de gândire prin care forțele naturii, forțele necunoscute capătă însușiri și trăsături omenști). Strămoșii noștri mitizau anumite fenomene ale naturii, timpul și spațiul, precum și diferite animale. Momentul valorificator cognitiv rezidă în aspirațiile daco-geților de a dezvălui esența cauzalității mai multor fenomene și procese naturale. Se știe, de exemplu, că preoții daci, la fel ca și cei babilonieni, erau preocupați de cercetările astrologice, de întocmirea calendarelor, practicând și divinația (Deceneu).

În contextul timpului și al spațiului, daco-geții considerau drept locuri sfinte moșia satului, moșia (pământurile) țării, mormintele, răscrucile, hotarele. Potrivit ritualurilor daco-geților, hotarele semnificau acele locuri unde se practicau ritualuri magico-mitologice și care prevedeau alungarea unor boli, apărarea împotriva strigoilor, a rusaliilor, precum și de blestem împotriva vrăjitorilor. Tot în cadrul ritualurilor magico-mitologice erau înălțate rugăciuni de aducere a ploilor. În unele cazuri, se trimiteau și mesageri la Zalmoxis. Cercetările lui Andrei Vartic demonstrează, în mod convingător, că acești oameni analfabeți și neciopliți cunoșteau triunghiul, cercul și elipsa,

⁹ Pârvan, Vasile. *Op. cit.*, p.539

puteau topi fier, plastic suprapur, fără cementită, făceau mortare pe bază de siliciu, cunoșteau lotusul egiptenilor și al indienilor, felul cum dezordinea păzește sănătatea ordinii, se hrăneau cu brânză și miere, își îngrijeau bărbile și pletele într-un fel deosebit de curat și profesional, iar noi, epigonii, îi arătăm lumii întregi de proști. Care fundație sau institut arheologic apusean va investi bani în cercetarea unei civilizații de proști?¹⁰. Credem aici că orice comentariu e de prisos.

În general însă, remarcăm că imaginea ca atare a gândirii dacogetice a avut un substrat mito-religios. Iar acesta a fost favorizat sau determinat de un șir de factori geografici. Și mai mult de toate de faptul că Dacia străbună constituia un bazin geofizic profund original, reprezentând o antologie adecvată a unor forme concrete de geografie fizică – „câmpii, păduri, podișuri, mare, munți, fluvii și râuri, stepe aride, o climă de asemenea existențială și toate acestea fiind călăuzite de cele patru anotimpuri care atribuie întregului spațiu un specific original nemaîntâlnit în alte părți ale Europei”.

Este concludentă și modalitatea în care gândirea populară a asimilat și a însușit scenariii și motive mitice de factura exogenă. Esențial este faptul, că au fost asimilate și însușite în mod selectiv acele părți de motive mitice ce nu se aflau nemijlocit în opunere cu dimensiunile principale și criteriile mentalității mitice ca atare. De asemenea, accentuăm, că motivele mitice propriu-zise fiind preluate în mod obiectiv au fost adaptate în temeiul unor completări, semnificații și modificări, nefiind calchiate potrivit mentalității mitice autohtone. Majoritatea cercetărilor în domeniu accentuează că factorii în cauză au influențat considerabil particularitățile și originalitatea gândirii populare românești din mituri, basme, legende etc. În sens firesc și cotidian-empiric, avem tot temeiul să deducem, că din momentul apariției sale și până astăzi omul trăiește în mit și el nu este în stare să-și imagineze un alt mod de existență. Numai încercările de a ne orienta câtuși de puțin spre alte dimensiuni spațiale temporale ne-ar deteriora substanțial spiritualitatea neoașă. Astfel, mitul a devenit o parte componentă a culturii și civilizației, un component inseparabil al existenței umane.

¹⁰ Vartic, Andrei. *Drumul spre Kogaionon*. Bacău: Vicovia; Babel, 2013, p.30-31.

Și după cum cultura este cu totul sărăcită fără subiectele biblice, ea devine searbădă și fără mituri. Mitul este un element determinant al veșmântului nostru spiritual național.

Concludentă în acest sens este teza conform căreia se afirma noțiunea „mit despre mit”, iar Alexandru Popescu accentua că întrucât despre Zalmoxis au circulat diferite interpretări, acestea au contribuit la faptul că s-a născut astfel un „mit” al mitului lui Zalmoxis, încă din antichitate, pe care interpretările mai mult sau mai puțin obiective ale unor autori medievali și chiar moderni l-au făcut să devină destul de „încifrat”¹¹.

Am putea presupune că, conform interpretărilor geto-dacilor despre viața și despre lume, sufletul este nemuritor și cel care moare, fiind „drept și viteaz”, se duce în împărăția lui Zalmoxis. Se mai afirmă, de asemenea, că „cel drept și viteaz” nimerește la Zalmoxis chiar de pe câmpul de luptă, de aceea mulți daci manifestau curaj, vitejie și bărbăție extraordinară. Acest fapt l-a determinat pe Traian să afirme: „I-am învins chiar și pe daci, cei mai războinici...” La acestea am adăuga doar că nu dacii, ci romanii erau cei mai războinici. Dacii își apărau vatra strămoșească, își apărau țara, își apărau pământul dat de Dumnezeu.

Dacii însă, în cazul când cugetăm după gândurile și ideile expuse de reprezentanții lor, dar în special de gânditori străini, ar merita un nou calendar al existenței, o nouă Morală a conduitei și o nouă speranță în nemurire. Și acestea sunt prezente în monumentele cele mai semnificative ale istoriei dacilor. Astfel, imaginile de la Adamclisi îi prezintă pe daci savurând momentul existențial în preajma unor copaci înverziți. Tot într-un anturaj de copaci (de ramuri) verzi este prezent și enigmaticul călăreț trac. Astfel, frunza verde capătă semnificația de semn primordial. Poate că de aici și ia naștere cartea românească a semnelor având la temelia ei *frunza verde*, *ramul verde* ca simbol al dăinuirii noastre în spațiu și în timp. Sau poate că el este chiar imaginea acelui ritm cosmic spre care noi ne mișcăm atât de îndelungat și atât de anevoios. Sau avem temeiuri să presupunem, că acest ritm cosmic a și determinat modul nostru de a fi în trecut și îl va determina

¹¹ Kernbach, Victor. *Op. cit.*, p.294.

și în viitor. Ritmul cosmic este ritmul dăinuirii în istorie a strămoșilor noștri. Dar acest ritm exprimă și o anumită ordine care poate fi interpretată ca fiind creată de Divinitatea supremă. Și putem presupune că procesul în cauză a avut loc în felul următor: dezordinea este redusă până la limitele respective, transformându-se în ordine care la rândul ei este dotată cu durata existenței (cu timp). Prin acest act primordial se demonstrează caracterul trecător al tot ce există, iar prin urmare și a faptului că corpurile apărute nu sunt veșnice. Și din momentul apariției și dezvoltării lor corpurile sunt supuse autodistrugerii asigurând prin aceasta posibilitățile lor reale de existență. Principalul, credem noi, rezidă în faptul că fiind concepută astfel, ordinea în cauză are un suflet viu, este cu adevărat vie și intelectuală. Și drept confirmare este însăși dăinuirea în istorie a dacilor, existența lor reală, rezervându-le numai 600 de ani.

Și tocmai în această epocă, în această perioadă istorică zbuciumată au fost acumulate, au fost expuse idei și gândiri filosofice care, prin valoarea lor inedită, au contribuit mai apoi la dezvoltarea adevăratei filosofii românești. Notăm momentul important că specificul începuturilor filosofiei românești rezidă în faptul că aceasta a fost expusă, în special, în gândirea populară, care fiind atât de simplă și de expresivă, în același timp, profund înțeleaptă și plină de idei, de semnificații originale, ce izvorăsc din seva spirituală milenară a neamului. Conținutul gândirii populare necesită un respect distinct, reieșind, mai întâi de toate, din faptul apariției și existenței ei odată cu apariția și existența poporului. Și dacă poporul este unul așezat, chibzuit, cuminte, cumpătat, calculat în faptele și acțiunile sale, atunci și modul lui de gândire, de concepere și de interpretare a lumii ar trebui să corespundă fizionomiei lui sociale. În acest proces este evidențiat caracterul și aspirațiile spre afirmare istorică, valoarea cognitivă și conceptuală a creațiilor folclorice, a culturii tradiționale, a gândirii populare, în general, confirmată de mai mulți cercetători în domeniu și, în special, de M.Eliade pentru care folclorul este instrument de cunoaștere.

Creatorul anonim a transmis anumite idei, viziuni, transmise în formă orală de la o generație la alta, din „gură în gură”, care prin prospețimea și prin „tâlcul” lor original, prin aspectele lor ample de

gândire (vorba poetului – a pus în tine Domnul nemarginit de gândire) insuflă actualitate pentru mintea omului contemporan. Și dacă acesta este orientat spre meditare creștină, atunci este evident faptul că cercetătorul, de asemenea, este dominat de sentimentul credinței, care-l orientează la expunerea adevărului. Pentru gânditorul popular, credința în Dumnezeu, de exemplu, este o realitate aparte, una care domină modul lui de a fi atât în lumea pământească, cât și în cea de dincolo. Iar pentru ca omul să se manifeste respectiv în raport cu Dumnezeu, este necesar a demonstra o conduită morală ce ar cuprinde și anumite principii și interdicții de caracter religios pronunțat și această conduită morală ce pretinde a fi determinantă în viața omului, având ca punct de pornire inițială conceperea stării primordiale a lumii – a ordinii și a haosului. Considerăm ca fiind logică și firească concepția lui Andrei Oișteanu din *Ordine și Haos* care este specifică mentalității mitice autohtone, concepută ca un model arhaic și universal de gândire mitică, manifestându-se atât pe orizontala spațiului cultural românesc, cât și pe verticala timpului. Potrivit acestui principiu, lumea este creată și perpetuează datorită conlucrării și confruntării dintre Dumnezeu și Diavol.

De asemenea, este necesar de accentuat că principiul *Ordine și Haos* nu acționează întotdeauna singur, ci este corelat cu alte principii mitice care alcătuiesc împreună o mentalitate mitică autohtonă foarte specifică¹².

Astfel, pătrunzând în esența mai multor creații folclorice, în cultura tradițională, în general, evidențiem în majoritatea din ele prezența Divinității. Desigur, formele de exprimare sunt diferite, sensul major însă reflectă ideea generală – Dumnezeu călăuzește faptele și destinele omului și ale popoarelor oriunde și oricând – „Dumnezeu a dat, Dumnezeu a luat, fie Numele Său binecuvântat”. În stil de gândire populară Dosoftei remarcă: „Răilor, să nu vă paie,/ Dumnezeu milă ă-și taie,/ Ce căci iubiți deșearte/ Dumnezeu va să va cearte/ Să vă părăsiți minciuna/ Să nu o certăți ‘deaua/ ...Și când te mâinii, nu face/ Rău altuia, ce nu-ți place”¹³.

¹² Oișteanu, Andrei. *Ordine și Haos*. Iași: Polirom, 2013, p.12-13.

¹³ Dosoftei. *Opere poetice*. Chișinău: Literatura artistică, 1989, p.8.

Și deși poporului îi este dat să sufere din cauza timpurilor vitrege, el oricum speră la un destin mai bun, la depășirea suferințelor, dorind ca și la bine, și la rău să fie cu Dumnezeu. Credința alină sufletul omului, făcându-l să fie mai îngăduitor, mai blajin, mai săritor la nevoile neamului. Anume credința îl face pe om să mediteze mai accentuat asupra sensului vieții, asupra aprecierii faptelor sale, dar și a faptelor semenilor săi, asupra întregii stări a societății, îl face să se dezvolte în permanență. Potrivit viziunii argumentate a lui Nicolae Achimescu, „istoria și filosofia religioasă ne arată că omul a năzuit dintru începuturi spre autodepășire, spre desăvârșirea prezentului, spre împlinire; astfel existența de care a avut parte ar fi devenit un non-sens. Sufletește sau trupește, totdeauna ne străduim să privim înainte. Așa se explică faptul, că valori moral-religioase există pretutindeni. Astfel popoarele lumii n-ar fi putut supraviețui de-a lungul istoriei decât cel mult la nivelul biologic. În afara unei religii și unei minime morale, nu există nimic”¹⁴.

Remarcăm și faptul concludent că, pentru începuturile filosofiei românești, sunt caracteristice referirile la esența destinului care prevede un coraport specific între acțiunile umane, fenomenele naturale și sociale, precum și consecințele acestora. Astfel, în multe creații populare, binele învinge răul, iar destinul crud și nemilos este depășit. Fiind examinat însă în imaginile sale esențiale, destinul din creațiile folclorice este un datum care, de fapt, domină în continuare modul de a fi al personajului respectiv și care nu poate fi nici evitat și nici modificat. Ba mai mult chiar, personajul nu întreprinde încercări de a combate destinul, ci îl acceptă cu o anumită luciditate.

Într-un anumit sens, destinul din creațiile folclorice parcă confirmă teza anticilor privind esența acestuia, conform căroră dacă ești de acord, atunci mergi alături de el, iar în cazul când te împotrivești destinului, acesta te trage după el. Conținutul multor creații folclorice românești demonstrează, în mod original, manifestările destinului. În acest context, este semnificativ de notat că puterea reală a destinului este reliefată, de regulă, în momentul culminant – moartea personajului (moartea ciobănașului din balada *Miorița*) și aceasta are loc în vir-

¹⁴ Achimescu, Nicolae. *Istoria și filosofia religiei la popoarele antice*. Iași: Tehnopres, 1998, p.8.

tutea faptului că destinul se manifestă în diverse circumstanțe și parcă „plutește” pe deasupra evenimentelor, atribuindu-le acestora o imagine și o alură obsedantă de așteptare inedită, poate chiar de apoteoză.

La capitoul „Destinul”, mitologia românească reflectă teza optimistă a protagonistului care-și întâmpină moartea cu destoinicie demonstrând că este vrednic de ea, iar consecințele acesteia vor influența pozitiv evenimentele ulterioare. De aici mai rezultă că aceasta ar fi unica decizie firească a existenței umane în circumstanțele respective. El sfidează moartea, neavând frică de ea, aidoma apostolilor Domnului nostru Iisus Hristos, care mergeau la răstignire cu inima împăcată și cu sufletul curat. Destinul nici nu merită să fie blestemat sau înlăturat, deoarece el nu este dușmanul omului. Și dacă acestuia îi este hărăzit să meargă la moarte în anumite circumstanțe, fie ele și neadecvate din punctul de vedere al existenței ființei umane, oricum acestea trebuie acceptate ca o finalitate a existenței umane. Astfel, moartea simbolizează o integrare nemijlocită a omului cu natura, ca o inevitabilitate a transformării sale cosmice, sau ca o dovadă că, într-adevăr, în evoluția sa omul devine o ființă cosmopsihosocială.

Studierea începuturilor gândirii filosofice românești demonstrează că acestea reflectă, într-un anumit sens, originalitatea existenței și cugetările unui popor, manifestându-se și prin ordinea stabilită, și prin funcționalitatea formelor și modalităților de gândire despre lume, despre mentalitate în general, acestea fiind exprimate în diverse mituri și creații folclorice. Astfel, conform lui Lucian Blaga, „originalitatea unui popor nu se manifestă numai în creațiile ce-i aparțin exclusiv, ci și în modul cum asimilează motivele de largă circulație. Fenomenul asimilării devine din cale-afară de interesant și concludent, mai ales când temele sau motivele asimilate s-au prezentat spiritului etnic cu prestigiul intangibilității, cu aureola magică a lucrului tabu, supus în prealabil unui regim special de protecție”¹⁵. Fiind astfel examinată, originalitatea gândirii populare românești evidențiază anumite manifestări de caracter mito-ritualic, care într-un sens sunt diverse, iar în alt sens sunt distincte însușiri care determină, în mare măsură, modul

¹⁵ Blaga, Lucian. *Trilogia culturii. Opere*. Vol.9. București : Minerva, 1985, p.254.

lor de existență. Iar în calitate de elemente constituente ale gândirii populare, de exemplu, sunt, mai întâi de toate, legendele cosmogonice generale, mai apoi credințele și riturile referitor la crearea unui anumit spațiu pentru traiul băștinașilor. Și din moment ce oamenii desfășoară o anumită activitate în cadrul acesteia, un rol important revine diverselor practici magice, care au menirea de a alunga diverse boli și epidemii. Concomitent, acestea sunt orientate și împotriva unor calamități naturale (furtuni, secete, eclipse, geruri etc.). Mai apoi în ordinea spiritualității din acea epocă istorică urmează afirmarea în mentalitatea oamenilor a credințelor în ființele fabuloase.

Neamul românesc a fost trecut de mai multe ori prin foc și sabie, a îndurat vremuri cumplite, însă a supraviețuit, demonstrând întregii lumi o dăinuire spirituală destoinică în istorie. Pe pământurile strămoșilor noștri s-au perindat diverse hoarde barbare, multe dintre care au dispărut cu totul din istorie, însă care au lăsat și urme spirituale sub formă de elemente mitice. Acestea fiind mai apoi asimilate, au devenit treptat părți componente ale întregului spiritual al neamului. Procesul în cauză a avut loc datorită faptului că conținutul elementelor mitice străine, în esență, nu contraziceau postulatele determinante și criteriile de bază ale mentalității mitice a neamului românesc. Principalul însă rămâne faptul că elementele mitice asimilate (sau preluate) au fost adaptate în sens nemijlocit, adică au fost modificate astfel ca să corespundă conținutului și structurii creațiilor folclorice autohtone, să corespundă mentalității neamului. De notat însă că procesul de asimilare (adaptare) s-a realizat și din motivul existenței unor coordonate generale de conținut, specifice mentalității mitice a oricărui popor. În așa mod, se afirmă și o anumită mentalitate mitică generală în temeiul unor componente individuale diverse care și generează sintagma *unitate prin diversitate*. Și această mentalitate în cauză rezultă din faptul că funcția mitului – povestea pe care hermeneutica o face să fie adevărată – este de a crea un puternic obstacol între om și nimic, de a împiedica nimicul să ia în stăpânire lumea umană. Mitul este umanitatea din Om, ceea ce-l trage din nimic, ceea ce-l opune neantului¹⁶.

¹⁶ Eliade Mircea și opera sa. În: Culianu, Ioan Petru. *Studii românești*. Iași: Polirom, 2006, p.226.

Într-un limbaj mitologic adecvat teza în cauză poate fi exprimată prin orientarea continuitate–discontinuitate. Astfel evidențiem, în primul rând, faptul că mentalitatea mitică a neamului românesc în expresia sa autohtonă a evoluat în context istorico-natural general determinat de specificul fiecărei etape istorice concrete. Și, deși evoluția mentalității era evidențiată nesemnificativ, totuși ea a avut loc într-un plan istoric continuu. În rândul al doilea, evoluția mentalității mitice a neamului românesc s-a produs și în plan istoric, de discontinuitate, aceasta manifestându-se prin influențele culturale din exterior. La această etapă de dezvoltare a mentalității mitice a neamului, ritmurile evoluției devin mai sporite, mai avansate, ele atribuind acesteia o nouă calitate de afirmare.

În *Descrierea Moldovei*, Dimitrie Cantemir pune temeliiile cercetării gândirii filosofice din folclor, etnografie, etnopsihologie, mitologie, accentuând diferite fenomene din spiritualitatea neamului nostru. În acest context, sunt semnificative legendele Iașului, Cheilor Biczului, ciclurile de proverbe, al ritualurilor de nuntă și de înmormântare, diversele descântece, „Drăgaica”, „Ursitoarele”, Horele. După D. Cantemir, „norodul – și la noi în Moldova, ca și în alte țări pe care știința nu le-a luminat încă – este foarte plecat spre eres și încă nu s-a curățat desăvârșit de necurăția cea veche, încât se mai închină și acuma în poezii și cântece, la nunți, îngropăciuni, precum și diferite întâmplări știute la câțiva zei necunoscuți și care se vede că se trag din idolii cei vechi ai dacilor. Așa sunt **Lado** și **Mano** (se poate presupune că prin ele trebuie să se înțeleagă Venus și Cupido, ca păzitori ai dragostei de nuntă); **Zâna** (acest cuvânt ar putea să se tragă din numele Diana. Totuși rareori se vorbește despre ea singură, de obicei se vorbește de mai multe: le zic Zâne și le consideră niște fecioare frumoase, care dăruiesc frumusețe); **Drăgaica** (după cum se vede, prin ea o înțeleg pe Ceres); **Doina** (se vede că acesta a fost numele obișnuit la daci al lui Marte sau al Belonei, căci cu el încep toate cântecele în care se cântă faptele războinice și moldovenii îl folosesc, în general, ca să-l pună înaintea cântecelor lor); **Heide** (acest nume îl folosesc, de obicei, în cântecele de jale, dar nu ca o strigare, ci în așa chip, că s-ar părea că vor să arate prin el o ființă știută); **Frumoasele**; **Sânzienele** (acesta

este numele Sfântului Ioan Botezătorul). Ei cred că, în ziua când se prăznuiește acest sfânt, soarele nu-și străbate drumul său drept înainte, ci într-o linie tremurată. De aceea toți țăranii moldoveni se scoală în acea zi înaintea zorilor și privesc cu ochi mari răsăritul soarelui și cum ochiul nu suferă prea mult această lumină și din pricina ei începe să se zdruncine și să tremure, ei pun pe seama soarelui tremurătura pe care o simt în ochi și se întorc voioși acasă, după ce au făcut această încercare); **Joimărițele** (femeile despre care zic că umblă în joia verde); **Paparuda** (Paparudo, sui-te în cer, deschide porțile, trimite de acolo ploaia aici, ca să crească bine secara, grâul, meiul și altele); **Colinda** (aceasta aduce cu Calendis al romanilor și se prăznuiește îndeobște la începutul fiecărui an nou de către oamenii de rând, cât și de boieri, cu datini deosebite); **Turca; Zburătorul** (este o nălucă, un om tânăr frumos, care vine noaptea la fete mari, mai ales la femeile de curând măritate); **Miazănoapte** (zic că este o nălucă, care umblă pe răspântii de drum de la asfințitul soarelui și până la miezul nopții luând înfățișare de animale de tot felul, pierind apoi iarăși); **Striga** (o vrăjitoare); **Tricolici** (vrăjitor care travestit în lup cutreieră în timpul nopții câmpiile); **Legătura; Dezlegătura** (este slobozirea de fermecătura dinainte a mirilor, care se poate dobândi prin alte mijloace de vrăji mai puternice); **Farmec; Descântec** (acesta este alt fel de vrajă cu care ar trebui să se vindece toate bolile ce nu sunt de moarte); **Vegetal** (un fel de ghicire prin care moldovenii, punând niște nuiele într-un chip știut în noaptea dinspre întâi ianuarie, se încumetă să ghicească toată norocirea și năpasta pe care le va aduce anul întreg. La aceasta mai au trebuință și de linte, fasole și oale care le așează una sub alta cu o rânduială știută); precum și multe asemenea¹⁷.

Concomitent cu acest strat spiritual al daco-geților, bazat pe valorile autohtone și care reflectau o anumită unitate a lor cu Cosmosul (cosmos – om, natură – suflet omenesc), mai existau încă două straturi spirituale care, într-o anumită măsură, determinau modul lor de viață. Deci, alt strat spiritual era cel al vecinilor, în care un rol important revenea pluralismului tracic sud-dunărean și gândirii religioase a grecilor pontici. Un alt strat spiritual, care domina atmosfera spirituală a

¹⁷ Cantemir, Dimitrie. *Descrierea Moldovei*, p.42.

strămoșilor noștri, era stratul romanic care s-a manifestat în mod activ mai ales după înfrângerea suferită de daci în 106 e.n. și transformarea Daciei într-o provincie romană. Prin urmare, romanizarea întregii vieți social-politice a Daciei, sub sceptru roman, era determinată de următoarele circumstanțe spirituale: „De o parte zeii cei mari ai statului roman, pe care fiecare bun cetățean trebuie să-i cinstească: Jupiter cel prea Bun și prea Mare și tovarășa lui Junona Regina. De altă parte zeii cei prieteni ai oamenilor de la țară, zeii care au grijă de ogoare și de turme, zeii țăranilor și ai ciobanilor: Silvan, liber, Diana... toți zeii aceștia sunt nu numai oficiali romani ai împărăției, și populari italieni, așadar străvechi romani ai țăranilor și păstorilor din Italia, mama și ocrotitoarea tuturor provinciilor împărăției. Și alături de credințele vechi italiene, înfloresc aici cele noi romano-trace. Cinstirea morților și tovarășiile pentru grija mormintelor (*colegia funeraticia*) își cer zeii, rugăciunile și așezămintele lor deosebite. Tracii care credeau că sufletul omului nu se risipește odată cu trupul, iau de la romani frumoasa sărbătoare italiană pentru cei răposați «ziua trandafirilor», – Rosalia. Iar romanii primesc de la traci credința în zeul nemuririi sufletului, *Eroul Domn (Heros Domnus)*, cu tovarășa lui *Eroina Doamna (Domna Regina, Domina et dea)*. Fiecare dintre noi se face după moarte duh nemuritor, *Erou*. Și răposatul, devenit zeu veșnic, trebuie cinstit și rugat de cei rămași încă aici pe pământ, spre a-i apăra și ocroti și pe dânșii. La sărbătoarea trandafirilor, în miezul verii, *Eroii* și muritorii țin praznic împreună la morminte¹⁸.

Este cunoscut faptul că creația populară s-a constituit timp de secole. Până în zilele noastre au ajuns și pot fi studiate nu originalele creațiilor și operelor folclorice ca atare, ci numai unele variante ale acestora care au apărut și au dăinuit de-a lungul secolelor și mileniilor. Nicolae Bălcescu afirma că „poeziile populare sunt un mare izvor istoric” și că „cei dintâi istorici au fost poeții”, „întrânsele aflăm nu numai fapte generale, dar ele intră și în viața privată, ne zugrăvesc obiceiurile și ne arată ideile și simțimentele veacului” („Cuvânt preliminaru despre izvoarele istoriei românilor”).

¹⁸ Părvan, Vasile. *Începuturile vieții romane la gurile Dunării*. București: Editura științifică, 1974, p.103-104.

Cercetările în domeniul gândirii populare au culminat cu mai multe lucrări originale. Cărturarul muntean Constantin Cantacuzino stolnicul în *Istoria Țării Românești* examinează eposul popular ca având „un conținut de adevărată sursă istorică”. În *Țiganiada* Ion Budai-Deleanu relevă semnificative însemnări ale „cântărilor poporului”. Vasile Alecsandri a „prezentat actul de naștere al folcloristicii românești publicând prima colecție de folclor românesc literar: *Poezii populare. Balade* (Cântece bătrânești (2 vol. 1852); Un rol important în constituirea și dezvoltarea folcloristicii românești revine lui B.P. Hașdeu care editează în 1879 *Obiceiurile juridice ale poporului român*, iar în 1884 – Programa pentru adunarea datelor privitoare la limba română: *Cuvinte den bătrâni; Cărțile poporane; Balada poporană*; etc. Nicolae Densușeanu scrie *Chestionarul* – despre tradițiile și antichitățile țărilor locuite de români, N.Băieșu – *Tradițiile Crăciunului*, Gr.Botezatu *Basmele și Poveștile nuvelistice*, A.Hîncu – *Ritualul și folclorul nașterii, Ceremonialul și folclorul înmormântării*, I.Buruiană – *Cântecele de dragoste*, A.Graur – *Descântecel*, E.Junghietu – *Așa joacă pe la noi. Strigături*, Gh.Bobână, S.Moraru – *La izvoarele gândirii* etc.

În general, lucrările în domeniul dat semnifică într-un mod aparte că creațiile folclorice, gândirea populară sau cultura tradițională constituie un domeniu vast și bogat în anumite idei filosofice. Lumea concepută prin creația populară reflectă aspecte și interpretări profund cugetătoare și de o autentică reflecție filosofică și originalitate neaoșă. În operele populare, gândurile și generalizările privind esența lumii și a vieții omului, a existenței sociale în general, de cele mai multe ori, sunt expuse prin imagini artistice. Acest procedeu enunță în mod pitoresc, expresiv și plastic esențele și adevărurile despre cauzalitate – întâmplare – necesitate, posibilitate – realitate, formă – conținut, esență – fenomen, negare, opoziția contrariilor, calitate – cantitate etc. Gândirea populară a dominat spiritualitatea românească un timp îndelungat, deoarece, conform lui Iancu Văcărescu, gândirea unui popor începe „întâi prin poezie”.

Remarcăm și faptul concludent că gândirea populară se sprijină pe fapte și fenomene de caracter integrativ-generalizator, tinde să utilizeze individualul, în favoarea generalului, să evidențieze valoarea

ideilor călăuzitoare. Creatorul popular nu este un observator pasiv, nu pur și simplu contemplează lumea cu o privire nedeterminată sau întâmplătoare, ci pretinde la o concepere profund autentică a modului real de manifestare a adevăratului conținut și sens al existenței umane (cu nuanțe simpliste și cotidiene). Sunt determinante, în acest context, viziunile despre Mihai Eminescu, conform cărora „în mitopo(i) etica eminesciană gândirea apare ca *topos*, poetul raportându-se atât la ființă-ființare, cât și la gândirea care gândește întreaga problematică a acesteia... Întreaga natură se ține pe o gândire cu care e înzestrată antropomorfic („Codrul bătut de gânduri”..., „florile sunt gânduri gin-gașe a țărânei”...)”¹⁹.

Reflecțiile filosofice din gândirea populară nu par a fi sistematizate sau generalizate în sens nemijlocit, ci reprezintă temelia integră a existenței sociale, a faptului împlinit privind cunoașterea și informația care rezidă în practica milenară a vieții în comunitate. Ea include în sine în același timp experiența reală a generațiilor precedente. Creațiile folclorice (balade, legende, basme, mituri, maxime, proverbe, zicători) au un caracter edificator și, fiind șlefuite cu desăvârșire, exprimă cugetarea milenară a poporului nostru. Și nu contează dacă gândurile și ideile filosofice sunt expuse în mod nemijlocit sau tangențial, simplist sau liniar, ele oricum exprimă înțelepciunea, seva nesecată populară, evoluând pe parcursul secolelor spre aspecte și mai pitorești, spre un conținut și mai bogat, astfel diversificând și îmbogățind posibilitățile cognitive existente. Și toate acestea, după spusele lui Nicolae Bălcescu, se produc întrucât „oamenii întâi cântă, pe urmă scriu”.

Gândirea populară cuprinde și forma ei deschisă de manifestare, completând-o în permanență pe aceasta cu idei și semnificații originale, îndeosebi privind caracterul corelativ față de mediu, față de obiectul sau fenomenul concret și necesar cunoașterii. O particularitate distinctă a unor creații folclorice este că cugetarea deseori capătă și aspecte retroactive, fiind exprimată prin reluări succesive a experiențelor spirituale seculare și milenare. În acest ultim sens, gândirea populară nu se închistează în anumite categorii și noțiuni rigide, ci

¹⁹ Cimpoi, Mihai. *Mihai Eminescu. Dicționar enciclopedic*. Chișinău: Guni-vas, 2012, p.144.

își păstrează orientarea spre abstractizare și generalizare, tinzând să perceapă lumea ca un tot integru, să pătrundă în esența unor legități universale.

Dezvoltarea spirituală a societății, în general, iar a celei de început de mileniu, în special, demonstrează că gândirea populară, filosofia populară nu este numai o valoare a trecutului și nu aparține exclusiv trecutului. Este esențial faptul că gândirea populară (numită și protofilosofia) constituie legăturile interne, obiective, valorice a tot ce a creat mentalitatea populară de-a lungul secolelor. Și anume, în context valoric și de continuitate spirituală – scriitorii, filosofi, istoricii, folcloriștii utilizează în operele lor unele idei filosofice din creația populară. Sunt revalorizate asemenea noțiuni precum ar fi: existența (dănuirea în timp) conștiința de neam, demnitatea națională, libertatea, simțul responsabilității civice. Oricum ar fi, acestea reprezintă o imagine realistă a devenirii existențiale și intelectuale a neamului care în consecință capătă o generalizare distinctă: „Trăim pe aceste locuri de când e lumea...” sau „trăim aici dintotdeauna...”.

Și astăzi devine tot mai evident faptul că creația populară orală ca început al filosofiei românești prin conținutul și mesajul său cognitiv-cugetător este o temelie adecvată pentru constituirea unei concepții întregi despre lume, despre realitatea naturală și socială, despre existență în general. Miturile, legendele, basmele nu sunt altceva decât o concepere, o viziune filosofică originală asupra realității obiective. Comorile Marelui înțelept Anonim sunt destinate unor aspirații patriotice, realizării unor idealuri sfinte. În acest context, sunt călăuzitoare și determinante deducțiile lui Russo care accentuează că „datinile, poveștile, muzica și poezia sunt arhivele popoarelor, cu ele se poate oricând reconstitui trecutul întunecat. Din studiul lor ne vom lămurii despre originea limbii noastre, de nașterea naționalității române, de plecările naturii cu care este înzestrat poporul și de luptele, ce le-au susținut coloniile romane pân-a nu se preface în locuitorii de astăzi a vechei Dacii”²⁰. Prin urmare, creația populară este înțelepciune, percepere, gândire și nu reprezintă, pur și simplu, creații folclorice, ci germeni posibili ai unei gândiri filosofice auten-

²⁰ Russo, Aleco. *Poezia poporană. Opere*. 1989, p.281.

tice, a unor începuturi profunde ai frumuseții, ai bunătății sufletești, ai cumsecădeniei omenești.

Majoritatea cercetătorilor în domeniu consideră creațiile folclorice drept prima etapă (fază) a civilizației unui neam. Este relevantă, în acest context, aprecierea aceluiași A.Russo, precum că datorită folclorului (poeziei populare) neamul „se trezește la lumina vieții”, în el răsună „vocea lui Dumnezeu”. În același context, se expune și Marin Ștefanescu, care afirmă că „în concepția sa, formele sub care apare filosofia românească sunt învățătura nescrisă a poporului român, în basme, proverbe și cântece populare, în scrierile păturii culte și în scrierile de morală creștină și aceasta rezultă din faptul că basmele, de exemplu, redau procesul lumii care stă în tensiunea dintre ideal și real, bine și rău, logică și sofistică. Proverbele, cântecele populare aveau o adâncă filosofie”²¹.

Lucian Blaga afirmă cu toată certitudinea că creația populară reprezintă activitatea creatoare a poporului, a Marelui Anonim, contribuind în mod activ la reflectarea idealurilor neamului, la relevarea adevăratei existențe materiale și spirituale.

De notat însă și momentul esențial distinctiv, precum că o particularitate deosebită a creațiilor folclorice în general este patriotismul autentic. Concomitent, evidențiem în creațiile folclorice și un spirit protestatar, o tendință clară spre libertate, compasiune față de durerile maselor populare și încrederea nețărmurită în forțele lui creatoare.

După Ștefan Bărsănescu, gândirea populară exprimă „nevoia omului de a filosofa, de a cugeta asupra fenomenelor lumii”. Perspectivele și rigorile științifice de astăzi dovedesc, în mod convingător, că examinarea unor sau altor aspecte și probleme privind istoria și filosofia națională necesită sprijin și pornire pe matricea inițială a gândirii expusă în cultura tradițională.

Și atunci ne punem întrebarea: Ce a rămas pronunțat în noi evident și original din gândirea daco-getă, care este acel *ceva* determinant și esențial din conduita noastră cotidiană? Drept răspuns sunt valorile care au rămas și ne însoțesc în permanență, acestea fiind expuse în particularitățile limbajului nostru neoaș și original, blând și mustos,

²¹ Ștefănescu, Marin. *Filosofia românească*. București: Historia, 2008, p.33.

melodios și trist, nostalgic și încântător, precum în mituri și obiceiuri, datini și tradiții, basme și legende, port și artă populară, în esență – diverse creații mito-folclorice (cultura tradițională) care reflectă, de fapt, nu numai anumite idei filosofice, dar și, în special, simbolurile și demnitatea noastră națională. Principalul, însă, sunt oamenii, purtători ai unor adevărate virtuți, care sunt adevărați daco-geți contemporani care confirmă în fapt și în cuget că „poporul român este un popor cu multe adâncimi sufletești, cu puternice înclinații meditative. Manifestările lui de viață – creație artistică, munca lui economică - au în alcătuirea lor intimă o nelipsită orientare filosofică. Într-o pagină din scrierile cronicarilor, într-un motiv de balada *Miorița*, în versetul unui bocet, în oricare obiect legat de evenimentele vieții omenești și de munca ogoarelor, în desenul dintr-o ornamentare artistică sau în privirea imaterială a sfinților din pictura noastră primitivă, în toate acestea putem descoperi, sub forma unor înrădăcinări etnice, prezența unui intens și nuanțat sentiment filosofic al vieții”²². Și acest sentiment filosofic al vieții, al existenței umane este chezașia în care omul devine om cu adevărat, obținând astfel și adevărata conștiință de sine și a demnității individuale. În așa mod, obținând anumite posibilități de afirmare și devenire, omul, totodată, se include și în anumite limite existențiale.

Important este faptul că acest sentiment filosofic generează o anumită modalitate de cugetare a omului care însușește din circumstanțele în care acesta se autodescoveră ca individualitate distinctă, în raport cu lumea diversă; fragmentul concret prin intermediul căruia omul depășește caracterul temporar al stărilor firești de lucruri și tinde în mod hotărât să conceapă și să însușească ceea ce îi permit posibilitățile sale intelectuale.

Tabloul filosofic al începuturilor gândirii filosofice a neamului românesc ar fi incomplet și lipsit de obiectivitate, dacă nu am presupune că tocmai lipsa unui instrumentariu spiritual adecvat a generat decădere. Și Roma invadatoare, cultura romană a „însușit” cultura Daciei străbune cu tot cu limbă, folclor, cu toate valorile ei materiale și spirituale. În cazul când daco-geții ar fi avut o cultură scrisă, anume aceasta

²² Zamfirescu, Ion. *Orizonturi filosofice*. București, 1942, p.59.

ar fi contribuit la salvarea limbii, iar limba ar fi contribuit la existența adecvată și în continuare ca entitate istorică unică, însă de acum într-o formă existențială specifică – prin valorile ei spirituale create de scriitorii, savanții și gânditorii ei. Accentuăm totuși că gândirea daco-getă s-a păstrat și în forma orală, fiind transmisă de la o generație la alta, dar mai ales în scrierile istoricilor, savanților și filosofilor din alte țări, precum și în deosebi în vestigiile sculpturale și arhitecturale, în pietre funerare și monede, în diverse inscripții, datini, tradiții și obiceiuri. Principalul, credem noi, rezidă în faptul că strămoșii noștri au manifestat anumite calități spirituale, sufletiste, un anumit avânt spiritual ascendent, care i-a însoțit în permanență și care le-a fructificat eforturile spre afirmare. Astfel, în mare măsură, anume în virtutea acestui fapt, neamul românesc a supraviețuit, întrucât „dacă există un spirit al nostru, un sentiment românesc al ființei, înscris în codul nostru genetic și scris ca atare în cărțile noastre de filozofie, nu este oare firesc să ni-l aducem aminte tocmai acum, când însăși ființa noastră națională cade în cumpătul vremii”²³.

Așadar, privită în ansamblu concepția mito-folclorică a daco-getilor, a culturii tradiționale în general are la temelie interpretarea geografică a lumii pe dimensiuni, aspecte pastorale și agrare, a conviețuirii nemijlocite cu natura. Și dacă marii cronicari români Gr.Ureche, M.Costin, I.Neculce într-un sens anume au fost precursorii determinismului geografic în gândirea filosofică românească, atunci ținem să accentuăm că până la ei acest concept a fost interpretat de creatorul anonim (în gândirea populară, în mituri, basme, legende etc.). Potrivit lui V.Kernbach, concepția mitică românească se bazează pe o viziune geografică a lumii în profil aproape exclusiv cinegetic, pastoral și agrar, mai exact pe principiile conviețuirii directe cu natura²⁴. Dar anume în creațiile mito-folclorice, câmpiile, dealurile, șesurile, pădurile, plaiurile, pășunile și îndeosebi munții (de aici și expresia „Homo carpaticus”) în esență tot ce este în mediul înconjurător (vorba poetului – tot ce este în țara asta – râul, ramul), precum și anotimpurile

²³ Surdu, Alexandru. *Vocația filozofiei românești*. București: Editura Academiei Române, 1995, p.11.

²⁴ Kernbach, Victor. *Op. cit.*, p. 294.

cu particularitățile lor – toate în ansamblu au influențat constituirea mentalității și deci a gândirii de la începuturi. Anume în acest areal și context se manifestă acel proces de continuitate cu caracter rural (teza lui L. Blaga – veșnicia s-a născut la sat) adecvat care, pornind din etapa inițială a omenirii, a ajuns până la realizările revoluției științifico-tehnice contemporane. Și totuși concepția călăuzitoare este orientată la înțelegerea interacțiunii „geografia reală – geografia mito-folclorică” – cu toate particularitățile și semnificațiile ce rezultă din aceasta. Interacțiunea în cauză evidențiază, într-un mod detașat, calitățile intelectuale sporite ale omului în raport cu natura al cărei obiect și corp el este.

Astfel stând lucrurile și considerînd conținutul patrimoniului spiritual-național, ne dăm seama că valoarea reală a acestuia rezidă în gândirea daco-getă, încreațiile mito-folclorice, în gândirea populară, aceasta cuprinzând atât lumea reală înconjurătoare, cât și lumea transcendentă. Se accentuează în atare context asupra modalităților specifice din creația și gândirea populară, prin care puterea (sau aptitudinea) de cunoaștere a omului este depășită sau are loc depășirea posibilităților ființelor omenești. Astfel, datele și ideile din gândirea populară, din creațiile mito-folclorice contribuie în mod esențial la constituirea unei imagini filosofice a începuturilor gândirii filosofice românești.

***Material publicat în:** Studia Universitatis. Seria „Științe Umanistice”. Chișinău: CEP USM, 2011, nr. 4.*

IDEI FILOSOFICE ÎN OPERA LUI DOSOFTEI, 1624-1693

Astăzi devine tot mai actuală teza că filosofia diversității necesită să fie examinată în legătură directă cu integrarea europeană. În cazul când ne referim la integrarea europeană spirituală, problema în cauză posedă și anumite motivații și valențe de un evident caracter național. La rândul său, caracterul național sau specificul național are anumite temelii și puncte inițiale de la care a pornit și pe care s-a înălțat actuala construcție filosofică românească. Mitropolitul Dosoftei este unul din marii noștri înaintași care s-a aflat la temeliiile spiritualității naționale. Opera sa are un profund caracter umanist, iar mișcarea umanistă înregistrează o dezvoltare calitativă, fortificând conștiința identității naționale și conștiința critică a culturii române. Este epoca în care a activat Matei Basarab și Vasile Lupu, epoca de întemeiere a istoriografiei și a literaturii române vechi. Nume emblematice ale epocii sunt mitropolii Petru Movilă, Varlaam și Dosoftei, Udriște Năsturel și Nicolae Milescu, Grigore Ureche, Miron Costin, frații Greceanu [1].

În viziunea noastră, astăzi, în condițiile integrării europene, este absolut necesar să readucem în actualitate opera lui Dosoftei, opera acestui mare umanist român. Însă să o readucem în veșmintele ei filosofice adecvate, în profunzimea ideilor izvorâte din înțeleaptă sevă spirituală a neamului românesc și orientată spre valorile general-umane. Iar problema nu constă atât în faptul că operei lui Dosoftei i s-a acordat poate prea puțină atenție „pur filosofică”, ci, în special, în marile cerințe ale vremii de astăzi care necesită a fi completate în mod adecvat cu valorile noastre spirituale din trecut. Faptul în cauza este generat și de imaginea moral-creștină distinctă a operei lui Dosoftei, care astăzi îndeplinește un rol deosebit în afirmarea unei continuități spirituale adecvate. În caz contrar, ar apărea întrebarea: oare continuitatea ca legitate universală și-a modificat conținutul, orientările și tendințele? În acest context, valorificarea operei lui Dosoftei, la fel ca și a operelor altor mari înaintași ai neamului, a devenit o problemă de prim rang.

Mitropolitul Dosoftei este un mare cărturar și un mare umanist al neamului românesc. Cronicarul I. Neculce scrie în *Letopisețul Țării Moldovei* că „acest Dosofteiu mitropolitul nu era om prost de felul lui: era neam de mazil, prea învățat, multe limbi știa; elinește, latinește, slovinește, și altă adîncă carte și-nvățătura. Deplin călugăr și cucernic, și blînd ca un miel. în țara noastră, pe această vreme nu este un om ca acela” [2]. După alte date, mai recente, Mitropolitul Dosoftei ar fi de origine macedono-română, trăgându-și obârșia dintr-o familie de negustori din Liov (Papară) — Familia aceasta s-a aflat mai mult timp în Moldova, iar apoi a trecut în Polonia. Conform unor cercetări privind viața și activitatea lui Dosoftei, acesta și-ar fi făcut studiile la vestita școală a Frăției Ortodoxe din Liov (Polonia).

Fiind un om de o cultură aleasă, Dosoftei a manifestat un interes deosebit față de istoria și cultura tuturor românilor. În acest scop, el a studiat și *Analele Slavo-române* din sec. XV-XVI, a luat cunoștință de *Letopisețul Țării Moldovei* de Grigore Ureche, a apreciat înalt preocupările lui Miron Costin în domeniul istoriei naționale, al culturii și limbii.

Marele merit sau contribuția valoroasă pe care mitropolitul Dosoftei o aduce în Patrimoniul neamului este traducerea *Psaltirii în versuri, Dumnezeiască liturghie, Psaltirea de-nțeleș a Sfântului împărat proroc David, Molităvnic de-nțeleș, Viața și petrecerea sfinților* (în 4 volume, 1682-1686) — de fapt integral au apărut numai trei volume. Mitropolitul Dosoftei a mai realizat numeroase traduceri din limbile greacă și slavonă. Dosoftei a dezvoltat o amplă activitate cultural-religioasă care prevedea, în special, traducerea și tipărirea, în limba română a principalelor lucrări de cult creștin ortodox, destinate întregului neam românesc. Aceste traduceri aveau scopul de a cultiva oamenii spaima (frica) de Dumnezeu, o atitudine respectuoasă față de credința ortodoxă, un atașament distinct față de locașul sfânt — Biserica. Prin traduceri se afirma un nou mod de a înțelege, un nou mod de a fi al oamenilor în raport cu Biserica și Dumnezeu.

În ultimii ani ai vieții sale, mitropolitul Dosoftei traduce din limba greacă în limba rusă mai multe lucrări de orientare teologică pe care le consacră țarului și Patriarhului Rusiei pentru ajutoarele acordate în ve-

derea tipăririi cărților bisericești: *Istoria bisericească și Vedenia tainică a Patriarhului Gherman al Constantinopolului, Împotriva ereziilor (de Simion, arhiepiscopul Tesalonicului), Despre prefacerea sfintelor taine*, precum și anumite scrieri din reprezentanții de vază ai literaturii patristice — Ioan Gură de Aur, Efreem Sirul, Anastasie Sinaitul.

Mitropolitul Dosoftei a mai publicat *Parimiile și Cronologie a Țării Moldovei*, alcătuită din 136 de rânduri și scrisă în Versuri silabice. De o reală valoare istorico-cognitivă, dar și poetică sunt lucrările *Stihuri la luminatul Gher – a Țării Moldovei, Domnii Țării Moldovei; Stihuri pentru Ionașco Bilevici* etc.

În viziunea Rodicăi Șuiu, portretul marelui om de cultură și cărturar se prezintă astfel: „Ctitor al Tiparului, înnoitor al culturii, promotor ai culturii și literaturii în limba națională, Dosoftei reprezintă în Moldova, în a doua jumătate a secolului al XVII-lea, asemenea cronicarului Miron Costin, o conștiință umanistă. Teologia (patristică și dogmatică), istoria, filologia și poezia sunt discipline pe care le slujește statornic - ca uns de Renaștere cu voința de a cunoaște și dar de perfecțiune”[3].

Astfel, cunoscând profund literatura religioasă și particularitățile vieții moral-creștine, Dosoftei este considerat ca fiind un mare umanist, un înaintaș de vârf al tiparului, unul din promotorii consecvenți ai culturii, literaturii și gândirii românești. Lucrările (operele) traduse sau scrise de mitropolitul Dosoftei sunt pătrunse de un pronunțat spirit renescentist, de o proaspătă vigoare cognitivă, de un accentuat suflu de desăvârșire și care este orientat la o înțelegere adevărată a credinței și la depășirea stării umilitoare la care ne-a condamnat destinul. Semnificative în acest sens sunt versurile lui Ion Pillat din poemul *Bătrânii*.

„Ai fost” deplin călugăr și blând ca și un miel,
Adânc din cărți știut-ai”, dar azi ți-e moartă slova,
Păstorule de inimi ce-ai păstorit Moldova.
Pentru-ai tăi fii nemernici nu-ți părăsi tu raiul,
Noi ți-am uitat credința, și sufletul, și graiul.
Jelim goniți departe de țara Domnului,
Ca’n valea blestemată a Vavilonului

Vă plângem, datini sfinte, și tu, cinstită țară,
Pe care o credință și-un neam le înălțară...”

Dosoftei poseda un mod original de interpretare a faptelor, un spirit de observație deosebit și temeinic utilizând „o sumă de note de viața locală, care pot fi cu adevărat de folos istoricului cultural, și pe lângă ele, descrieri puternice și noi, iar ici și colo chiar câte o glumă” [4].

Originalitatea și valoarea traducerii *Psaltirii în versuri*, precum și a creării operelor originale respective au fost inspirate din cultura vastă și temeinică care o poseda marele cărturar. El avea cunoștințe profunde în domeniul istoriei Țării Moldovei, dar și a întregului neam românesc. S-a manifestat ca un mare patriot al neamului și prin faptul că a contribuit la aducerea în țară a unor tipografii (din Rusia). Astfel, în corespondența purtată cu cărturarul Nicolae Milescu Spătarul aflat pe atunci în slujba țarului rus, Dosoftei s-a manifestat ca o minte aleasă, „înțeleaptă ocîrmuire” (după spusele patriarhului rus Ioachim). Dosoftei a beneficiat, în deplină măsură, de sprijinul și ajutorul cărturarului N. Milescu.

Dosoftei a îndeplinit și anumite misiuni diplomatice din porunca domnitorului Ștefan Petriceicu. În 1684, mitropolitul Dosoftei a condus o solie la țarul rus în vederea obținerii unui ajutor în lupta contra Porții Otomane. Și deși această misiune diplomatică nu s-a realizat din anumite cauze obiective, totuși mitropolitul Dosoftei a demonstrat o pregătire diplomatică distinctă.

Opera principală la care a trudit mitropolitul Dosoftei, *Psaltirea în versuri*, a fost răspândită pa larg în Țara Moldovei. Și drept dovadă este și faptul că o parte din psalmii versificați, mai ales psalmii expuși în ritmul cântecelor populare au devenit parte din gândirea și literatura populară, fiind expuși în forma cântecelor de stea. Tot în acest sens sunt și versurile publicate de Grigore Ureche în *Psaltirea în versuri* referitor la originea neamului românesc.

„Neamul Țării Moldovei de unde dăradză?
Din țara Italiei tot omul să creadză,
Fliah întâi apoi Traianu au adus pre aice
Pre strămoșii cestora țări de neamu cu ferice”.

Din prefața acestei cărți rezultă că Dosoftei a început să traducă vieți de sfinți, din anul 1658. Important este faptul că atât domnitorii țării, cât și o parte dintre boieri susțineau munca depusă de Dosoftei: „A sinarhului dumnezăiască și svintă carte scoasă de pre grecește și elinește din 12 mineie a svintei biserici, și din cărțile visteriului besericii pre limba rumânească, cu lungă nevoieță și cu lexicoane de-ajuns tălmăcită cu pohta blagocestivilor și lui Dumnezeu iubiți domnii Țării Moldovei Ioan Gheorghe Ghica voievoda, și Ioan Gheorghii Duca Voievoda și Dieșx Alexandru voievoda, și Ioan Ștefan Petru Voievoda, și Ioan Dimitrie Cantacuzino voievoda, și măria sa Ioan Antonie Ruset voievoda, si cu pohta dumilor sale cinstiților boierii țării, într-atita lungă vreme scriind și tălmăcind câte am putut birui în acești veci grei a țării, abia cu mult greu am scris și această svintă carte, de o am tălmăcit rumânește, pre limba proastă”.

În general, întreaga operă a lui Dosoftei este pătrunsă de un pronunțat spirit patriotic orientat la unitatea spirituală și integritatea neamului românesc. În așa mod, activitatea cultural-religioasă a lui Dosoftei se înscrie perfect în aria progresului pronunțat al epocii, aceasta fiind un dat oportun și concludent în general. Problema rezidă, în primul rând, în faptul că, după Dosoftei, religia creștină reflectă adevărul și esența acestei societăți (acestei lumi). Dumnezeu se află în centrul istoriei și în centrul activității nemijlocite a omului, iar lucrările care apăreau (inclusiv cele ale lui Dosoftei) erau orientate spre afirmarea și aprofundarea tezei dominante cu genericul „Slavă lui Dumnezeu”. Și în consecință, oamenii își axau concepția lumii anume pe postulatele religiei creștine. Astfel, credința creștină este concepută și ca ideologie religioasă care, de fapt, și devine ideologie dominantă a epocii. Și deși în ideologia dominantă a epocii — ideologia religioasă — existau și alte elemente sau varietăți de caracter ideologic care nu corespundeau cu aceasta, totuși, în esența orientarea de bază s-a manifestat întotdeauna ca una cu caracter dominant. În „Stihuri la luminatul nerv a Țării Moldovei” Dosoftei scrie:

„Cine poate scrie toate de-amămmtul
Că știută este țara-n tot pămîntul!
Și-mbogățăsc lesne, fără de zăbavă
Creștinii Moldovei, dînd Domnului slavă” [5].

Remarcăm că traducerea și publicațiile lui Dosoftei au contribuit, în mod substanțial, la trecerea nemijlocită de la limba slavonă la limba română în biserica creștin-ortodoxă din Țara Moldovei. Dar această trecere a fost însoțită și de desăvârșirea în continuare a limbii române, atribuindu-i acesteia semnificație păstorească și noi posibilități de imagini semantico-sugestive.

În stilul lui Grigore Ureche și al lui Miron Costin, Dosoftei utilizează semnele și simbolurile care reprezintă esențe dominante ale existenței, în general, și a existenței creștin-umane, în particular. Semnele și simbolurile lui Dosoftei sunt orientate la profunzime, la meditație, dar și la smerenie și înțelegere a faptului întocmirii lumii. Dumnezeu este simbolul simbolurilor. Astfel, într-un psalm Dosoftei exclama: „Că s-au suit Domnul / Să-l vadă tot omul”. Principalul este însă, credem noi, că orice semn sau simbol posedând o anumită semnificație, generează și anumite consecințe care se desfășoară în perioadele respective de timp.

Astfel, Dumnezeu ca simbol al simbolurilor guvernează întregul Univers, călăuzește tot ce se întâmplă în lume, tot ce există în lume, demonstrând în mod elocvent atotputernicia, înțelepciunea și milostenia sa, și orice schimbare din natură și societate este consecința și rodul prezenței Divinității.

Potrivit lui Dosoftei, un șir de evenimente și fapte istorice epocale din destinul neamului românesc au la temelie anumite semne distinctive. Importantă însă este teza conform căreia conținutul, derularea și influența acestor semne asupra procesului de dezvoltare nemijlocită, asupra destinului țării sau a unor colectivități de oameni este definitorie. În unele circumstanțe și condiții, această influență avea un caracter determinant.

„Capul cel de buor, a fiară vestită,
Sămnează puterea țării nesmintită,
Pre citu-i de mare fiara și buiacă,
Coarnele' n pășune la pământ iș pleacă,
De pre chip să veade buorul, ce-i place,
Ca-r vrea'n toată vremea să stea țara'n pace” [6].

În așa mod, capul de bour se află în centrul stemei Țării Moldovei, simbolizând puterea, libertatea, starea firească de lucruri, pacea,

iar în esență – manifestarea ordinii lumii. Și noi nu, pur și simplu, evidențiem prezența unui cap de bour în existența sa materială, dar mai curând un model desăvârșit orientat la formarea conștiinței naționale și a patriotismului; concomitent „capul de bour” exprimă și o imagine senzorială, afectivă care constituie un semn ce generează meditații, o stare sufletească neliniștită, agitată de o mare pondere cognitivă.

Traducerile, *Stihurile* lui Dosoftei conțin mai multe semne și simboluri care, posedând semnificații distincte, evocă, de fapt, anumite noțiuni, sentimente și procese care întregesc imaginea creației divine în Univers. Și, desigur, că asemenea semne-simboluri necesită eforturi senzitive sporite pentru a pătrunde în esența lor adevărată. De aceea, pentru noi, este important să înțelegem structura și conținutul semnului – simbolului ca fiind o esență absolut necesară și adecvată a gândirii umane bazate pe înțelegerea creaționistă a lumii. Evidențiem astfel faptul incontestabil că traducerile aveau, de fapt, un caracter instructiv-educativ și religios pronunțat. În unele texte, traduse cu multă iscusință și înveșmântate cu semnificații meditativ-filosofice în fața Destinului vitreg, Dosoftei vine cu explicații referitor la starea oamenilor în fața morții, la principiul de egalitate devenit dominant în fața morții. Dosoftei accentuează îndeosebi necesitatea de a ne feri de păcate, de a săvârși numai fapte bune, plăcute lui Dumnezeu, de a apăra Adevărul, Binele și Dreptatea. În mai mulți psalmi și texte biblice Dosoftei expune gânduri și idei referitor la deșertăciunea vieții, credincioșii fiind îndemnați să renunțe la gloria trecătoare a vieții pământești, la agonisirea de averi, să depășească iluziile și plăcerile vieții, să îmbrățișeze credința și lucrurile sfinte (svinte).

În acest context, sunt semnificative *Stihurile Despre Domnii Moldovei*. Cărturarul descrie cu multă evlavie și cucernicie, cu mult tact creștinesc faptele destoinice ale domnitorilor, care au înălțat mănăstiri și biserici, au apărat credința, au slăvit lăcașurile Domnului, săvârșind mai multe fapte creștinești întru Slava Celui de Sus. În general însă, bisericile și mănăstirile reprezentau spiritualitatea neamului, modul religios de viață, un scut de nădejde în trăinicia întregului ansamblu de relații social-economice și politice ale Țării Moldovei, simbolul prin-

cipal al culturii naționale. Bisericile și mănăstirile creau o atmosferă spirituală adecvată în societate, contribuind substanțial la permanența vieții oamenilor și la buna funcționare a instituțiilor statului. Anume de aceea cărturarul se pronunță hotărât pentru consolidarea credinței creștine sub toate aspectele posibile.

Astfel, despre Alexandru cel Bun cărturarul remarcă următoarele:

„C-au împodobit țara cu besearici late,
Cu mănăstiri vestite-n frumseți luminate,
Bistrița, Rădăuții și cu Moldovița,
Ș-alte multe bătrîne ce-ș da cuviință.
Adus-au și pre svîntul Ioan în țară,
De ș-au vestitu-ș cinstea și preste hotară” [7].

Iar despre Ștefan cel Mare cărturarul menționează că acesta era viteaz și un mare credincios, un mare apărător al creștinătății

„Pentru Ștefan acel Bun ce-au bătut războaie,
De-au făcutu-ș de toate inemii pre voaie,
Prin ținuturi prin toate să văd a lui seamne,
Mănăstiri și besearici ce-au fapt fără leane.
Că nil numai prin sate și pre la orașe
Ce și prin munți și-n codri lui Hristos sălaşe,
Ce-au făcut zugrăvite de dau strălucare,
Să-i traiască-n bun nume pomana supt soare” [8].

Și toți domnitorii descriși în acest poem sunt prezentați prin atitudinea lor față de Biserică, ceea ce denotă că însemnătatea Bisericii și a vieții religioase sunt temele predominante ale cărturarului. Și acest fapt este confirmat, în special, de conținutul traducerii *Psaltirii în versuri*, ce denotă un profund sentiment religios și o adecvată cucernicie și evlavie ortodoxă.

Dosoftei a realizat o muncă titanică în vederea transpunerii textului biblic pe versuri într-un stil popular autentic și cu desăvârșire original. Cărturarul a păstrat suflul și ideile biblice la versificarea celor 150 de psalmi, demonstrând măiestrie poetică nedepășită de nimeni până în prezent și pe o temelie biblică specifică originalului. Astfel Dosoftei reinterpretează imaginile și stilul abstract al textului biblic cu elemen-

te și aspecte caracteristice spațiului spiritual românesc. În psalmul 46 cântărețul scrie:

„Limbile să salte
Cu cîntece nalte,
Să strige'n tărie
Glas de bucurie,
Lăudînd pre Domnul,
Sa cînte tot omul” [9].

Iar psalmul 95 începe cu următoarele versuri:

„Cîntați Domnului cu cînstă
Cîntec nou ca de mainte
Și-i cîntați din tot pămîntul
Să vă margă-n sus cuvîntul” [10].

Semnificative sunt și versurile din psalmul 101:

„Doamne, mi-ascultă de rugă
Că mă rog din vreme lungă,
Și strigarea mea să margă
Spre tine ca să-nțăleagă” [11].

Sau Psalmul 106:

„Rugați-vă cu dulce la Domnul,
Că ii milă din veaci pre tot omul,
Izbăviți! Domnului grăiască,
Ce i-au scos din mîină vrăjmășască” [12].

Prin urmare, textele psalmilor reflectă un veșmânt național pitoresc, viziuni și interpretări sugestive, mijloace expresive de o reală valoare cognitivă, care ne îndeamnă la adevărate fapte creștinești. Psalmii demonstrează că Dumnezeu este unica și determinanta salvare a omului în orice circumstanțe. Exemplu edificator este psalmul 50:

„Fie-ți milă, Doamne, de mă iartă,
Cu milostivirea cea bogată,
Și pentru a ta efinătate
Să ma curățăști de răutate...

Cu svînta ta, Doamne, mintuință,
Și să-mi dai și duh de biruință,
Ca să-nvaț pre cei fără de leage
Către căile tale s-aleage..." [13].

Astfel, textele *Psalmilor*, la fel ca și întreaga operă a lui Dosoftei reprezintă, în primul rând, adevărata noastră credință ortodoxă, iar în al doilea rând și în special, imagini și motivații filosofice de o reală valoare. Și principala deducție ar fi aceea că credința a generat respectarea normelor moralei creștine manifestate în mod concret prin sentimente religioase pronunțate. În consecință, în societate este creată o atmosferă morală sănătoasă, un climat spiritual favorabil privind iubirea aproapelui. În continuare acest climat spiritual, orientează viața și activitatea nemijlocită a oamenilor făcându-i mai buni la suflet, mai blajini, mai îngăduitori și mai inteligenți. Concomitent, are loc stabilirea unor raporturi de factură umanistă între oameni la obținerea unui trai mai bun, ce ar corespunde cerințelor vremii. Anume acestea demonstau că demnitatea, prestigiul social al faptelor morale și sociale ale omului depind în mod nemijlocit de raporturile lor față de biserică, în special este evidențiat faptul că oamenii merită să fie respectați și onorați doar în cazul în care manifestă adevărată credință față de Dumnezeu. Astfel, religia, prin valoarea și însemnătatea ei socială, capătă o importanță deosebită în supraviețuirea omului în lume. De aici atașamentul față de credință, deoarece venerația și apărarea credinței reprezintă condiția principală a dăinuirii în timp și în spațiu a neamului românesc.

Bibliografie:

1. Bobână, Gheorghe. *Umanismul în cultura românească*. Chișinău, 2005, p. 27.
2. *Letopisețul Țării Moldovei*. Chișinău, 1990, p. 316.
3. Șuiu, Rodica. Dosoftei, mitropolitul. În: *Dicționarul literaturii românești de la origini până la 1900*. București, 1979, p. 296-302.

4. Iorga, Nicolae. *Istoria literaturii românești*. Vol. 1. București, 1925, p. 377-378.
5. Dosoftei. *Versuri alese*. Iași, 1994, p. 34.
6. *Ibidem*, p. 33.
7. *Ibidem*, p. 35.
8. *Ibidem*, p. 36.
9. *Ibidem*, p. 82.
10. *Ibidem*, p. 146.
11. *Ibidem*, p. 154
12. *Ibidem*, p. 161.
13. *Ibidem*, p. 94.

Material publicat în: *Materialele conferinței internaționale „Integrarea europeană și învățământul universitar: Aspecte filosofico-metodologice”, 23-24 noiembrie 2007*. Chișinău: CEP USM, 2009.

INTERPRETĂRI PRIVIND ÎNCEPUTURI DE INTEGRARE CULTURALĂ EUROPEANĂ ÎN OPERA LUI NICOLAUS OLAHUS

În procesul de integrare europeană (sub diferitele ei aspecte), existau și mai există și astăzi unele interpretări conform cărora acesta ar fi unilateral și unidimensional. Că influența Europei Occidentale asupra gânditorilor români a fost reciprocă ne-o demonstrează opera de pionierat a lui Nicolaus Olahus.

Nicolaus Olahus (1493-1568) s-a născut la Sibiu, în Transilvania. Prin mama sa a fost înrudit cu Huniazii, iar prin tată – cu domnitorii Țării Românești. A fost un mare demnitar, îndeplinind diferite dregătorii la curtea regală: secretar și consilier al regelui Ludovic al II-lea, secretar și consilier al reginei Maria a Ungariei, regent al Ungariei, conducător al Bisericii Catolice din țară, arhiepiscop primat.

Nicolae Iorga scria că Nicolaus Olahus, arhiepiscopul din Strigoniu, primatul și cancelarul Ungariei, a fost cel mai mare umanist român al secolului. A contribuit mult la organizarea învățământului superior în țară, ridicându-l la nivelul cerințelor exigente ale vremii. A favorizat prin toate căile și mijloacele posibile pătrunderea și răspândirea ideilor și concepțiilor umaniste în Ungaria.

N.Olahus este primul om de cultură, de origine română, care, prin modalități specifice și elocvență savantă, a propagat în țările occidentale cunoștințe referitor la istoria, originea, limba și obiceiurile românilor. Cărturarul invocă argumente științifice privind procesul etnogenezei poporului român, ceea ce constituie o realizare substanțială în dezvoltarea generală a umanismului acestuia.

Umanistul N.Olahus demonstrează că anume Italia, „republica literelor latine”, a constituit esența umanismului european conceput și propagat de el cu toată „osârdia”. El tindea în permanență să cuprindă în opera sa asemenea principii ale umanismului caracteristice pentru scriitorii clasici din antichitatea romană ca simetria, clarita-

tea și frumusețea. Evidențiind în special forma și mai apoi fondul, N.Olahus accentua ca atare valoarea existențială, cauzalitatea și interacțiunea faptelor și fenomenelor, astfel esența umană capătă anumite trăsături definitorii.

N.Olahus este primul umanist din Transilvania și primul dintre cărturarii români care a demonstrat originea latină a neamului românesc. În lucrarea sa „Hungaria” cărturarul folosește în mod critic și obiectiv diverse izvoare, documente și fapte istorice, surse arheologice demne de toată încrederea, pe care el le-a cunoscut în mod personal, precum și variate relatări științifice pe care le expune în mod argumentat și logic, în baza acestora dovedind unitatea de neam și de limbă a românilor din cele trei țări române: Moldova, Muntenia și Transilvania. În același timp, N.Olahus invocă imaginea trecutului istoric de luptă al ungarilor, precum și faptele de arme ale lui Atila, căpetenia hunilor (numit „biciul lui Dumnezeu”), în scopul de a spori spiritul moral și conștiința de sine a concetățenilor săi. Cărturarul crede că cumplitele vremi și cumplitele evenimente istorice, cu tot tragismul, dar și cu semnificația lor deosebită din acelea îndepărtate epoci ar fi în stare să reînvie patriotismul și virtutea civică a ungarilor, ar constitui un îndemn călăuzitor în vederea obținerii independenței și libertății țării.

Remarcăm, în mod special, că lucrarea „Hungaria” constituie o valoroasă investigație pentru istoriografie și pentru afirmarea concepției despre lume a ungarilor. Pentru gândirea românească lucrarea reprezintă o primă sursă, o primă documentare temeinică și veridică a originii latine a poporului român, a comunității de limbă a celor trei țări române. Lucrarea cuprinde informații, cugetări și observații, imagini ample și integratoare despre toate teritoriile populate de români (Muntenia, Moldova, Transilvania, Maramureș, Crișana și Banat).

N.Olahus demonstrează că originea comună a tuturor românilor reflectă și prezența la ei a aceleiași religii și a acelorași obiceiuri. „Moldovenii, scrie cărturarul, au aceeași limbă, aceleași obiceiuri

și aceeași religie ca și cei din Țara Românească, se deosebesc puțin doar la îmbrăcăminte. Se țin mai de neam și mai harnici decât cei din Țara Românească” [1].

Cărturarul manifestă o atenție sporită și o responsabilitate cetățenească adecvată când se referă la viața și mentalitatea popoarelor conlocuitoare din țara sa, la multitudinea aspectelor vieții și existenței, la obiceiurile și la esența lor umană. Faptul în cauză, reflectă într-un anumit sens, și propriul său destin. Circumstanțele vitrege, în care s-a pomenit N. Olahus, l-au îndepărtat de mediul social cumplit al poporului său. În istoria neamului românesc, acesta nu este un fenomen separat. Sunt cunoscute mai multe cazuri când mari oameni de cultură ai neamului, neavând condiții în țara lor, deveneau celebri în țările vecine.

Din opera lui N.Olahus rezultă că acest aspect determinant al vieții a influențat considerabil asupra concepției sale despre lume și despre viață, îndeosebi în ce privește problema originii romane a poporului român. Astfel, accentuând originea română a familiei sale, cărturarul menționează că românii sunt coloniștii romanilor, faptul acesta fiind demonstrat de multe cuvinte comune cu graiul roman. Iar despre mulțimea monedelor găsite în diferite locuri ale Transilvaniei afirmă că acestea sunt dovezi incontestabile cu privire la adâncă vechime a stăpânirii romane aici [2]. În versiunea lui N.Olahus, „limba lor și a celorlalți români a fost odinioară romană, ca unii care sunt coloni romani: în vremea noastră se deosebește foarte mult de aceea română, dar multe din vorbele lor pot fi înțelese de latini” [3].

În puține documente ale vremii, atestăm asemenea afirmații, fapt ce îl situează pe N.Olahus printre primii și marii gânditori ai neamului care au demonstrat și au susținut, pe temeiuri adecvate, ideea originii istorice comune, precum și a unității de limbă a întregului neam românesc. Cărturarul dovedește în mod strălucit că românii sunt urmașii adevărați ai coloniștilor romani, care aveau misiunea de a apăra hotarele Romei imperiale de năvălirile dușmanilor.

În spiritul primordial al renașterii, N.Olahus examina

omul de pe poziții antropocentriste, considerând că atât viața, cât și activitatea acestuia se înscriu nemijlocit în spiritul raționalismului istoric. Călăuză permanentă a cărturarului a fost însăși epoca istorică care a favorizat, într-o mare măsură, afirmarea reală a neamului românesc. Este o epocă a luptelor poporului român pentru drepturile sale istorice, pentru o conviețuire demnă și echitabilă în lume, la existență de sine stătătoare, la biruință la capătul a două secole încheiate, în care poporul român a reușit să oblige imensa împărăție turcească să renunțe la cucerirea Țărilor Române, mulțumindu-se cu un tribut, care, deși greu, nu le-a știrbit legile, obiceiurile, libertatea de a gândi și a scrie fără controlul și amenințarea din afară [4].

În vasta corespondența a lui N.Olahus cu umaniști batavi și flamanzi, în special cu Erasmus din Rotterdam, sunt elucidate și probleme privind diverse aspecte ale dezvoltării societății. Concomitent, sunt expuse și anumite cugetări, concepții, idei care reflectă modul de a fi al oamenilor, relațiile stabilite între ei, precum și diverse probleme sociale ale epocii.

În scrierile sale N.Olahus atribuie naturii un rol determinant în viața societății. Bogățiile, frumusețea și farmecul naturii Patriei sunt descrise în profundă cunoștință de cauză, acestea având și scopul de a întregi imaginea conceperii lumii și a vieții. Astfel, lucrarea sa principală *Hungaria* este o adevărată monografie istorică, geografică, economică și etnografică care, fiind scrisă într-un stil atrăgător, evidențiază competența autorului în cunoașterea locurilor descrise, a rodniciei și belșugului pământului, precum și a oamenilor, a firii și a obiceiurilor [5].

În *Hungaria* N.Olahus evidențiază în mod pregnant semnificația filosofică a „locului” și a „vremii”: „după o bucată de vreme”, „în vremea noastră”, „din acea vreme”, „locul acesta”, „locul unde căzuse”, „locul pomenit”, „loc foarte prăpăstios” – evidențiind prin acestea evenimentele și faptele istorice examinate în dimensiunile lor spațial-temporale. Tot în această lucrare cărturarul face încercări de a utiliza și elemente din cultura tradițională.

Prin urmare, pentru N.Olahus anume trecutul istoric, izvoarele lui spirituale, operele ce reflectă mentalitatea, concepțiile despre viață, modul de cugetare al poporului în evoluția istorică sunt călăuză necesară și determinantă în devenirea și afirmarea sa, iar în contextul contemporan au constituit începuturile integrării noastre culturale europene.

Bibliografie:

1. *Umanistul Nicolaus Olahus. Texte alese. Hungaria.* București: Editura Științifică, 1968, p. 120.
2. Lupaș I. *Din istoria Transilvaniei.* București: Editura Eminescu, 1988, p.73.
3. *Umanistul Nicolaus Olahus. Texte alese. Hungaria,* p. 115-116.
4. *Literatura română veche.* Vol. 1. București : Editura Tineretului, 1969, p. 17.
5. *Umanistul Nicolaus Olahus. Texte alese. Hungaria,* p. 104.

Material publicat în: Conferința științifică cu participare internațională „Interferențe universitare - integrare prin cercetare și inovare”, 25-26 septembrie 2012: Rezumate ale comunicărilor: Științe umanistice. Chișinău: CEP USM, 2012.

FIZIONOMIA MORAL-CREȘTINĂ A SOCIETĂȚII ÎN CRONOGRAFIA ROMÂNEASCĂ din sec. XVII - mijlocul sec. XVIII

În articol sunt examinate anumite aspecte importante privind fizionomia moral-creștină a societății moldovenești din sec.XVI — mijlocul sec.XVIII reflectată în operele lui Gr.Ureche, M.Costin, I.Neculce: binele și răul, păcatul și pedeapsa, dreptatea și nedreptatea, respectarea credinței creștine, conceperea și îndeplinirea normelor și a ritualurilor moral-creștine prin fapte concrete, rolul determinant al bisericilor și mănăstirilor în devenirea spirituală a oamenilor; cultul moaștelor; însemnătatea minunilor; semnificația crucii.

* * *

In this article there are explained some important aspects regarding the moral - Christian physiognomy of the Moldovan society from the Romanian Chronography from the 16th and middle of the 18th centuries reflected in the works of Grigore Ureche. Miron Costin, Ion Neculce ; Good and Evil, Sin and Punishment, Justice and Injustice, the respecting of Christian belief, the conception and realizing of the rituals and of moral- Christian norms through real deeds, the determining role of the churches and monasteries in the moral development of people, the cult of relics, the meaning of the marvels, the significance of the Cross.

* * *

В статье исследуются некоторые существенные аспекты морально-христианской атмосферы молдавского общества XVI - середины XVIII веков в произведениях летописцев Гр. Уреке, М.Костин, И.Некулче. А именно: добро и зло, греховность и наказание, справедливость и несправедливость, осмысление и соблюдение христианской веры, понимание и выполнение морально- христианских правил и обрядов, решающая роль церкви и монастырей в духовно-нравственном становлении людей, культ мощей, значимость чудес и значимость креста.

Reprezentanții spirituali ai fiecărei epoci, și în special, cei ai etapei actuale, au menirea sacră de a valorifica și de a repune în circulație spiritualitatea trecutului istoric și, în mod deosebit, a aspectului ei moral-creștin. Problema rezidă în faptul că anume astfel se stabilește o adevărată continuitate în dezvoltarea gândirii (filosofico-religioase, moral-creștine) între generații și epoci. Iar gândirea filosofică, moral-creștină influențează în mod cardinal toate domeniile vieții societății, aceasta obținând o nouă imagine existențială și spirituală. Concomi-

tent, aceasta constituie și un îndemn clar spre cultivarea la oameni a unor calități moral-creștine adecvate, a unui optimism istoric continuu, o necesitate spirituală permanentă în progresul societății, în devenirea și afirmarea umană.

Trăsătura semnificativă și distinctă a istoriei neamului românesc, precum și a istoriei altor neamuri rezidă în constituirea în cadrul acestora a fizionomiei morale, a aspectului ei moral-creștin. În totalitatea ei de fenomene și aspecte naturale, sociale și spirituale. Astfel, o generație transmite altei generații anumite norme, tradiții, datini moral-creștine, șlefuiindu-le în continuare, creând mai apoi un tot moral integru, denumit fizionomia morală a poporului sau a epocii respective în care ei dăinuiesc în istorie.

Analiza selectivă a cronografiei românești din această epocă, în-deosebi operele lui Gr.Ureche, M.Costin, I.Neculce, demonstrează că în centrul lor se află asemenea categorii moral-creștine, precum sunt Păcatul și Pedepsa, Binele și Răul, Dreptatea și Nedreptatea, acestea constituind elementele principale ale fizionomiei moral-creștine a neamului românesc. De notat însă că în diferite circumstanțe istorice predominau și unele, și altele sau unele, ori altele. Determinante sunt totuși faptele bune, binele în general. Astfel, M.Costin accentuează valoarea binelui și paguba răului în viața oamenilor și în devenirea societății. Apreciind conținutul fiecărei fapte sub semnul binelui sau al răului, cronicarii trag anumite concluzii și deducții exprimând în așa mod conceptele etico-moral-creștine. Pornind de la determinismul providențialist, care domină cronicile, avem tot temeiul să afirmăm că fapta bună posedă o semnificație dublă, cronicarii crezând în consecințe de apreciere supremă și pe lumea aceasta, și pe lumea cealaltă.

Cronicarii, fiind adevărați creștini, descriu cursul anilor și viețile domnitorilor, evenimentele și faptele care au loc în societate, manifestând astfel un interes deosebit pentru istorie, întrucât anume aceasta cuprinde și reflectă temeliile credinței creștine, concepute de ei. De aceea faptul în ce mod au fost concepute de oameni anumite ritualuri religioase, care a fost credința lor în perioada medievală, cum respectau ei cerințele moralei creștine, cum apărau ei credința creștină în timpurile de grea cumpănă prezintă un interes deosebit pentru toți cei

care vor să se documenteze în trecutul istorico-creștin al neamului, trăgând concluziile respective pentru viitor.

Cronicile demonstrează, în mod convingător, că fizionomia morală a societății moldovene feudale capătă o adevărată determinare și integritate în viața ei moral-creștină. Poporul român este un popor creștin de viță ortodoxă. Când Sfântul Apostol Andrei a venit pe meleagurile noastre, el a găsit aici un popor cuminte și iubitor de Dumnezeu. Este semnificativ faptul că „desfășurarea etnogenezei românilor a fost însoțită de răspândirea creștinismului în aria de formare a acestui popor, ceea ce a fundamentat afirmația că „românii s-au născut creștini”. Potrivit tradiției, Sf. Apostol Andrei, cel întâi chemat la apostolat de Hristos, ar fi predicat în Scythia Minor (Dobrogea). Dacă nu există o confirmare prin surse a acestei tradiții, este de netăgăduit faptului că în Scythia Minor a pulsat de timpuriu o puternică viață creștină, atestată de numeroși martiri din această zonă” [1]. Și Nestor Vornicescu, de asemenea, accentuează că în Dacia creștinismul a pătruns din provinciile de la sudul Dunării, din Macedonia, Tracia, de la Sirmium și din Scythia Minor, unde predicaseră Sfinții Apostoli sau ucenicii lor apropiați”[2].

Examinând categoriile dominante ale moralei creștine — binele și răul, putem presupune că nu întotdeauna ceea ce ni se pare nouă că este bine posedă această valoare și este acceptat de Divinitate, sau dacă ceva ni se pare că este rău, în realitate nu e rău cu adevărat. În cazurile în care judecata morală a divinității se deosebește de aprecierea omului în așa mod încât ceea ce pentru om e negativ, iar pentru Dumnezeu poate fi pozitiv, atunci sunt posibile situații când omul, considerând că el e bun în aprecierea acestei fapte, exprimă în realitate un nonsens. Prin urmare, teza potrivit căreia Dumnezeu e bun și înțelept cuprinde două aspecte: 1) bunătatea divină e concepută de om altfel și deci se deosebește de aceasta: 2) putem admite și ipoteza că omul nu-l prea înțelege pe Dumnezeu, însă se supune, în virtutea credinței și datorită înțelepciunii, măreției și atotputerniciei Lui. Și totuși ce domină în lume, în societate, în viață – Binele sau Răul? Din cele relatate de cărturari, deducem că Binele se afirmă cu greu, prin mari obstacole și primejdii, iar Răul e prezent la orice pas. Și astfel viața

moral-creștină are drept obiectiv principal al său afirmarea Binelui și iubirea aproapelui.

Un aspect sau o manifestare reală a Binelui este apărarea creștinismului. Gr.Ureche, M.Costin, I.Neculce descriu cu o satisfacție deosebită aceste aspecte (manifestări), când domnitorii sau alți mari demnitari, inclusiv boierimea, se pronunțau în apărarea celor mai sfinte lucruri-fapte – apărarea creștinismului. Ei reproduc evenimente când suveranii țărilor creștine se uneau la lupta comună împotriva turcilor, pe care-i numeau „păgâni”.

În ajunul unei invazii turcești, «craii leșăscu» au trimis soli pe la toate țări creștine, dându-le știre de vinirea asupra sa a împăratului turcescu, cu toată puterea împărăției lor” [3, p.159].

Fiind oameni credincioși și adepți fideli ai creștinismului, cronicarii considerau învățătura lui Hristos ca cea mai dreaptă și cea mai adevărată. De aceea, în viziunea lor, apărarea creștinismului era o datorie sfântă a oricărui om cu adevărat credincios și cu dragoste de Dumnezeu. Deci, domnitorul țării, fiind mesagerul lui Dumnezeu pe pământ, merită toată elocvența și tot respectul supușilor săi. Conform canoanelor bisericești, toți supușii sunt datori să îndeplinească întocmai poruncile domnitorului, cazurile de nesupunere fiind calificate drept necredință sau uneltiri ale satanei, „vechiul dușman al neamului omenesc”. Pe vinovați îi așteptau pedepse crunte.

În legătură cu asemenea situații, cronicarii evidențiază mai multe nerespectări ale cerințelor moralei creștine și ale *Sfintei Scripturi* în ansamblu și, respectiv, multe pedepse divine. În opinia noastră, concluzia ar fi următoarea. Lupta permanentă pentru scaunul domnesc reflectă în mod clar, încălcarea poruncilor moralei creștine. Și deși neamul nostru este creștin, dreptcredincios, istoria lui este dominată de lupta permanentă pentru putere și deci și de păcate, unele mai grave decât altele. Potrivit cronicarului, „Domnul, ori bun, ori rău, de la toate primejdiile ferit trebuie, că oricum este de la Dumnezeu, este, precum zice Sfânta Scriptură. Nu este nici o putere fără numai de la Dumnezeu” [4].

Cronicarii dezaprobă vrajba dintre creștini; dintre moldoveni și polonezi (Ieși), dintre moldoveni și unguri, precum și, îndeosebi, vraj-

ba dintre Țările Române creștine. Ei îi acuză pe domnitorii creștini, care îi lăsau pe moldoveni singuri în fața turcilor păgâni — adevărații dușmani ai întregii creștinătăți. Și, dimpotrivă, descriind evenimente istorice ce cuprindeau și aspecte de afirmare creștinească, cronicarii manifestă prin aceasta și un adevărat patriotism. Relatând, de exemplu, despre apropierea lui Mihai Viteazul, domnul Țării Românești, de Podolia, ai cărei locuitori, deși se aflau în supușenie polonă, erau de viță ortodoxă, Miron Costin remarcă, cu referiri la izvoare polone: „Scrive Hronograful Leșăscu că așa era de vestit Mihai-vodă și la leși, cât țara Podoliei fiindu de lege de suptu ascultarea patriiarhului de Țari-grad, ca și noi, pe acele vremi avîndu mari” zarvă și price cu papistașii pentru lege, aștepta cu bucurie pre Mihai-vodă să vie, știindu-l de o lege cu dînșii, să i se închine toți podolenii” [3, p.142].

Din textul cronicilor deducem că autorii acestora acuză faptele de încălcare a cerințelor credinței, a ritualurilor religioase, îndeosebi, nerespectarea posturilor, a săvârșirii căsătoriilor și a cununiilor în perioadele interzise de biserică, precum și alte ritualuri și canoane bisericești și, în același timp, aprobă întru totul devotamentul creștin. Exemplu concludent: în pofida faptului că Suceava era înconjurată de oastea ungurească, Ieremia-vodă „n-au vrut să iasă din beserecă pîn nu s-au săvîrșit sfinta slujbă” [3, p.1381]. În unele cazuri, nerespectarea ritualurilor sau a cerințelor creștine este examinată în legătură cu neînțelegerea esenței jugului otoman, a războaielor nesfârșite, care aveau loc pe teritoriul Moldovei, sau a calamităților naturale.

În context este semnificativ și exemplul din care rezultă că Miron Costin condamnă pe Gaspar-vodă care „niceodată post n-au avut, că pre ascunsu în toate posturile mînca carne” [3, p. 157]. În același timp, el laudă faptele creștinești ale lui Barnovschi-vodă, om cu frica lui Dumnezeu, „de care mărturisiia Toma vornicul, fiindu postelnic al doilea la dînsul, că era Barnovschi-Vodă om dumnadzăiescu, și mare rugătoriu spre Dumnedzău” [3, p.178]. Acceptarea și respectarea ritualurilor creștine demonstrează un anumit climat religios, anumite relații între biserică și credincioși, a unei anumite atmosfere spirituale, în genere. Conștientizarea acestor cerințe-ritualuri se înscrie perfect în atmosfera religioasă a vremii, iar meditățile asupra esenței lor sunt

imanente întregii vieți creștine. Astfel, revolta cronicarilor, îndeosebi, în cazurile în care domnitorii sau alți mari demnitari ai țării nu respectau posturile, pornea de la faptul că postul, fiind un ritual de purificare spirituală, avea scopul de bază de a ajuta credincioșilor să intre în comuniune cu Domnul Iisus Hristos. Postul, și îndeosebi Postul Mare, avea o semnificație sporită în viața credincioșilor, care prevedea, de asemenea, și anumite restricții. Grigore Ureche îl acuză vehement pe Despot-vodă care, fiind un aventurier, un intrus și un eretic, a ajuns domn al Țării Moldovei. Având o altă confesiune, nefiind „pravoslavnic”, el devine „răsipitor de lege, că nu numai că călca obiceiul țării și face și jafuri, ce și legea cu totul rămăsese de batjocură” [3, p.93]. Despre Alexandru Lăpușneanu, care omorâse mulți boieri și care semăna groază și moarte, cronicarul scrie că „după atîta nedumnezeire îi păria că s-au răscumpărat inima” [3, p.99].

Cronicile demonstrează, în mod convingător, că faptele oamenilor căpătau o legitimitate mai adecvată (chiar și în corespundere cu canoanele religioase) numai atunci când erau autorizate de reprezentanții bisericii. În felul acesta, „Ciogolea, spătarul (în timpul domniei lui Vasile Lupu) i s-a destăinuit lui Iosaf, egumenul, care era și duhovnic al tuturor boierilor, despre fuga și trădarea lui Ștefan Gheorghe, logofătul. Egumenul era dispus să respecte întru totul credința neștrămutată în sfințenia cuvintelor mărturisite. Acest jurământ, însă, fiind dezlegat de vlădica Varlaam, mitropolitul, a devenit cunoscut domnitorului Vasile-vodă și apoi tuturora”.

Cu mare durere în suflet descrie Miron Costin faptele amorale, exprimate prin fățarnicie, încălcarea jurământului sau trădare. Nu cu mult timp înainte de aceasta, logofătul Gheorghe Ștefan (care tindea să ocupe scaunul domnesc pe cale violentă) vine la domnitorul Vasile-vodă „cu fața scornită de mare mahniciune”, având și o „hîrtie scornită”, precum că jupâneasa lui este bolnavă. Pentru o evidențiere mai profundă, mai integră a momentului, a semnificației și a consecințelor lui, Miron Costin reproduce și anumite stări psihologice. Vasile-vodă este adânc îngrijorat, „din biserică l-au lovit gînduri de purcesul logofătului, așa fără nădejde”. Participanții la acest complot sunt neliniștiți și suferă o dramă sufletească greu de suportat,

„cât pre pășitul lor și pre căutătură, cine le- ar fi luat seama, le-ar fi cunoscut îndată vina”.

Grigore Ureche accentuează profund semnificația moralei creștine în ciclul de capitole morale generalizatoare a unor fapte și evenimente istorice însemnate — „Nacazanie silnim, adecă certarea celor puternici”, „Învățătură și certare”, „Certare și învățătură”. Consemnăm faptul că aceste capitole de nuanță moralizatoare, care de obicei urmează după evenimente de o excepțională semnificație sau după anumite concluzii povățuitoare, care decurg din expunerea unor sau altor fapte istorice, îl obsedează în permanență pe cititor, atenționându-l asupra tezei inițiale, expuse în „Predoslovie” — aspectul moralizator. Dar chiar și acest fapt, în aparență nedominant, iar în realitate prezent în cronici, care le atribuie acestora o alură sobră, este un argument în plus privind respectarea de către cronicari a cerințelor universale unanim acceptate privind rolul moralizator al operelor istorico-filozofice și literare. Cu atât mai mult, cu cât cronicarii sunt conștienți de faptul că opera creată de ei constituie un instrument adecvat de cunoaștere a lumii existente și a comportamentului oamenilor în acest proces.

Fiind un bun creștin, Grigore Ureche e întotdeauna de partea „țării” și a crucii, avertizând pe făptași de acțiunea necondiționată a justiției supreme. „Dumnezeu cel dreptu, cela ce ceartă nedireptatea și înalță dreptatea, cu cîță certare pedepsește pre ceia ce calcă jurămîntul” [3, p.54]. Dumnezeu este simbolul dreptății.

Cronicarii acceptă cu tot sufletul faptele domnitorilor sau ale altor demnitari care apără credința strămoșească chiar și cu propria viață. Scena decapitării lui Constantin Brâncoveanu, domnitorul Munteniei, și a familiei sale este prezentată de Ion Neculce în felul următor: „Deci l-au scos și au tăiet capetele, întâi a patru cuconi ai săi, apoi și al lui și a cîțiva boieri, sluji ai lui... Atuncea, cîndu-i tăie feciorii, au fost dzi cînd unul să-l turcească, să nu-l taie, dar tată-său l-au îmbărbătat tare, să nu-și lasă legea” [3, p. 413-414].

Cronicarul este impresionat de aceste fapte creștinești, de acest devotament nețărmurit față de Sfânta Biserică Creștină, față de religia creștină. Biserica Ortodoxă română i-a canonizat mai apoi pe Constantin Brâncoveanu și pe fiii săi.

Spiritul de observare aproape desăvârșit în arta portretistică a lui I.Neculce s-a manifestat mai ales în expunerea portretului lui Dosoftei, marele cărturar al neamului românesc: „Acestu Dosofteiu mitropolit nu era om prostu de felul lui. Și era neam de mazit: pre învățat, multe limbi știe: elinește. latinește, slovenește și altă adâncă carte și-nvățătură, deplin călugăr și cucernic, și blînd ca un miel. în țara noastră pe-aceasta vreme nu este om ca acela” [3, p. 5].

Textele cronicilor demonstrează că în viața religioasă (spirituală) a neamului românesc mănăstirile, bisericile dețineau un loc central, determinant, iar faptele și acțiunile oamenilor erau finalizate cu anumite aprecieri creștinești. În acest context, biserica, ca locaș sfânt al lui Dumnezeu sau casa lui Dumnezeu pe Pământ, reprezintă instituția principală a creștinismului, comunitatea religioasă care profesa activitatea liturgică. Anume în cadrul bisericii se obținea armonia între cer și pământ, între viața pământească și cea de dincolo de mormânt — în cel mai general mod, însă bisericile concentrau în sine spiritualitatea poporului, viața lui religioasă, privită sub manifestările și aspectele concrete, precum și în legătură cu ritualurile și tradițiile existente în acea perioadă, îndeplinind funcțiile de sacralizare privind cultul și devoțiunea colectivă față de divinitate; bisericile constituiau, în același timp, nu numai un scut de nădejde în temeinicia vieții social-economice și politice a țării, ci exprimau și cel mai adecvat simbol al culturii naționale. Anume din aceste considerente cronicarii aduc argumente decisive în favoarea consolidării și apărării credinței creștine, a spiritualității neamului în general.

Chiar de la începutul Letopisețului său, Grigore Ureche menționează faptul că Alexandru-vodă „au făcut 2 mănăstiri mari în Moldova, Bistrița și Moldovița, în doi ani a domniei sale...” Așjidria și mitropolia de la Suceava și episcopia de la Rădăuți și mănăstirea Neamțului și alte mănăstiri” [3, p.30-32]. Din relatările cronicarului aflăm că Alexandru cel Bun considera viața spirituală a epocii (atmosfera religioasă) drept cerință primordială pentru viața oamenilor și consolidarea statului. „Așjidria întâiaș dată au trimis de au luat blagoslovenie de la patriarșii răsăritului și au făcut mitropolit, de l-au așezat la scaun, la mitropolie în Suceava” [3, p. 32].

Trecutul eroic, înălțarea de biserici și mănăstiri după fiecare victorie, respectarea posturilor și a altor canoane religioase, darurile făcute bisericilor contribuiau, în mare măsură, la cultivarea unor sentimente religioase profunde în conștiința boierilor, țăranilor, oștenilor. Grigore Ureche scrie că Ștefan-vodă „au făcut 44 de mănăstiri” [3, p.5,8]. În *O samă de cuvinte*, Ion Neculce menționează, în legenda a II-a, că „Ștefan-vodă cel Bun multe războaie au bătut. Și așe se aude din oameni vechi și bătrâni, că cite războaie au bătut, atâte mănăstiri cu biserici au făcut” [3, p.267]. „După izbînda cu noroc”, obținută de oastea Moldovei asupra „leșilor” în Codrul Cosminului, Ștefan-vodă „au ziditu biserica pre numele sfintului mucenicu Dimitrie, în tîrgu în Suceava, care trăiește și pană astăzi”. În continuare, cronicarul argumentează că înălțarea acestei biserici nu este un fapt întâmplător. „Zic unii să să fie arătat lui Ștefan-vodă la acest războiți sfîntul mucenicu. Dimitrie. călare și într-armatu ca un viteazu, fiindu-i întru ajutoriu și dînd vîlhwă oștii lui” [3. p.54].

Astfel, divinitatea, care prin Sfântul mucenic Dimitrie a însuflețit și a încurajat oastea moldovenească în lupta împotriva leșilor din Codrul Cosminului, apare și în alte ipostaze. Ea se arată în vis domnitorului-tiran Alexandru Lăpușneanu și acesta, în cele din urmă, a zidit o biserică la Pângarați, însă a zidit-o mai mult de frică, decât de bună voie, că de multe ori i s-a arătat în vis sfântul mucenic Dimitrie, „de-l îngrozii ca să-i facă biserica pre acel loc, s-au apucat cu toată osîrdia și o au făcut” [3, p. 87]. Faptul acesta ne dovedește că în unele circumstanțe sfintele locașuri erau înălțate mai mult din frică decât din devotament credincios adecvat, generând la persoanele implicate suferințe sufletești și stări psihologice profunde. Alexandru Lăpușneanu a fost impus, într-un anumit mod, să-și conceapă fărădelegile și crimele săvârșite, spovedindu-se în fața Celui de Sus, reprezentat de Sfântul mucenic Dimitrie.

După victoria de la Catlabuga, unde Ștefan cel Mare „au topit toată oastea turcească... au zidit biserica pre numele sfîntului Nicolae, în tîrgul Iașiloru” [3, p.50].

Domnitorul Vasile-vodă Lupul a făcut multe și inimoase lucruri

creștinești prin care a dovedit devotamentul său și al țării față de Sfânta Cruce. Miron Costin relatează că „au zidit Vasilie-vodă și laudate mănăstiri, și aice, în orașul Ieșilor, întâi supt numele a trei sfinți învățători a besericii. ce să dzice Trieh Svetitelei, mai pe urmă mănăstirea, a doa mănăstire, a Golăt, cu făptură, cum să vede, peste toate mănăstirile aici în țară mai iscusită [3, p. 190].

Consemnăm că în viața religioasă a poporului un rol deosebit îi revine și cultului moaștelor, care generau manifestări de amploare privind devoțiune generală. La români venerația moaștelor constituie un ritual prin care poporul își exprimă cuvioșenia generală, credința nestrămutată, stările emotive, dar, într-un anumit sens, și superstițiile existente. De-a lungul secolelor, venerația moaștelor, fiind o realitate necesară și pregnantă a psihologiei religioase a poporului, exprimă neliniștea maselor, a domnitorului și a boierimii pentru destinele țării. Viața și faptele miraculoase ale sfinților cultivă la credincioși necesitatea de a se apropia fizic de ei și, mai ales, de a se atinge de lucrurile care le-au aparținut sau de moaștele lor.

Cutul și prezența moaștelor la creștinii ortodocși generează cu necesitate diverse procesiuni, practici și pelerinaje menite să aprofundeze credința și, concomitent, să contribuie la un destin mai bun al oamenilor, la asigurarea securității și a stabilității politice a țării lor. Prezența moaștelor „insuflă” oamenilor încredere și optimism în viață prin comuniunea cu cele sfinte.

Cronicarul Grigore Ureche descrie următorul eveniment spiritual important și semnificativ din timpul domniei lui Alexandru cel Bun: „Iar la leatul 6923 (1415) au trimis de au adus cu multă chieltuială și moaștile sfintului mucenic Ioan Novii de la Cetatea Albă, de la pagini și le-au așezat în tîrgu, în Suceava, la mitropolie, cu mare cinste și cu litie, pentru paza și ferința scaunului domniei sale, carile sa prăznuiește miercuri, joi în săptămîna rusaliilor, care vor ceti la cărțile bisericii mai pre largu pentru mucenia lui”.

Vasile-vodă Lupu a adus în țară „și moaștile a sfintei prepodobnei Paraschevei, în anul 7148 (1640) cării svinte viața și de pe ce locuri au fostu, să citește viața ei petrecută cu mare dumnedzăire în Minei, în

luna lui octovrie în 14 dzile” [3, p.190]. Sfânta Cuvioasă Parascheva, ocrotitoarea Moldovei, fiind un izvor de însănătoșire duhovnicească, de pace sfântă și binecuvântare, este ajutătoarea tuturor românilor care o cheamă cu credință în rugăciune, pentru a le fi mijlocitoare între ei și bunul nostru Dumnezeu. Acest fapt duhovnicesc, de o profundă semnificație spiritual-religioasă, a avut loc în timpul când Țara Moldovei era păstorită de Mitropolitul Varlaam.

Însuși procesul de transmitere a moaștelor posedă o semnificație majoră privind consacrarea și sacralizarea lăcașelor de cult, generând astfel o adevărată devoțiune a comunității creștine. Transmiterea moaștelor Sfintei Parascheva și a Sfântului Ioan cel Nou constituie o mare faptă creștină, dar și o obligațiune morală recuperatoare, întrucât se aflau într-un mediu religios străin conștiinței credincioșilor Moldovei. Și aici considerăm necesar de a accentua două aspecte. Primul aspect - din cele relatate de cronicari rezultă că domnitorii țării aveau misiunea creștină de a salva cu orice preț moaștele sfinților naționali. Aspectul al doilea — salvând moaștele din mediu străin, ei trebuiau să fie demni de virtuțile călăuzitoare ale sfinților și, manifestând credință și devotament adecvat, să câștige venerația acestora.

Remarcăm în mod deosebit faptul că în cronici, de cele mai multe ori, este pomenit Sfântul Nicolae, unul dintre cei mai venerați sfinți ai neamului românesc. După victoria din Codrul Cozminului, din porunca lui Ștefan-vodă, toată oastea s-a adunat la Hârlău, „la zioa lui sfeti Nicolae... și acolo Ștefan-vodă au făcut ospăț mare tuturor boierilor și tuturor vitejilor săi și cu daruri scumpe i-au dăruit pre ei. Și decii i-au slobozitu cineși pre la casa sa, dându-le cuvîntu ca toți să dea laudă lui Dumnezeu, pentru ce că toate puterile sîntu de la Dumnezeu” [3, p. 54]. Sau un alt argument - „De la iulie, în care lună purceseră Ghica-vodă la dechevrie, pre la svetii Nicolai...” [3, p. 237]. Așa s-a întâmplat în istoria țării noastre că evenimentele social-politice de cea mai profundă semnificație deseori au loc în jurul zilei acestui sfânt.

Așa dar, din cele expuse, rezultă că în matricea cognitiv-existențială a poporului nostru, în imaginea sfinților este precumpănitoare legea creștinească. Sfinții, în viziunea cronicarilor, reprezintă o formă indi-

viduală originală a religiei creștine. Viața și faptele sfinților aduc la starea de mai înainte a minunatelor fapte ale Divinității. În conștiința religioasă a oamenilor se înrădăcinează un cult al sfinților, care, având un destin exemplar, re trăiește în mod adecvat a doua similitudine. Deși în cronici acest aspect este puțin evidențiat, totuși anume el alcătuiește unul din elementele temeinice ale cultului sfinților.

Poporul credea în puterea sfinților și spera la ajutorul lor, chiar dacă cronicarii nu prezintă episoade și momente concrete privind viața și patimile sfinților, fapt ce nu diminuează credința în puterea și măreția lor. Iar prezența nemijlocită a unor sfinți pe câmpul de luptă de partea oastei moldovenești dovedește, în mod convingător, iubirea lui Dumnezeu, care consolidează spiritualitatea neamului și ocrotește demnitatea națională a românilor.

Din letopisețe deducem, de asemenea, că o manifestare concretă a determinismului providențialist sunt și minunile. În cronici, aceste fenomene divine și de o profundă semnificație au menirea de a întregi atmosfera spirituală religioasă a vremii și de a sensibiliza starea psihologică și sentimentele religioase ale oamenilor. Istoria societății dovedește în mod elocvent că minunile există în orice societate și în orice epocă, și aceasta rezidă în faptul că climatul religios stabilit în lume generează o anumită temere și pioșenie. În esența lor, minunile sunt niște semne ale mesajului lui Dumnezeu. Credincioșii, fiind convinși de Atotputernicia lui, speră la anumite schimbări pozitive în ordinea prestabilită în lume. Minunile mai pot fi privite și ca o victorie a divinității asupra mersului firesc al evenimentelor naturale și sociale sau ca o abatere de la legile prestabilite în scopul consolidării acestei victorii.

Deci, este necesar să consemnăm că, într-un anumit sens, cronicile conțin elemente de teism, concepție filozofică religioasă medievală. Potrivit acestei concepții, Dumnezeu a creat lumea din nimic, iar mai apoi guvernează sau participă în viața lumii prin minuni. Oamenii trebuie să aștepte minunile și să trăiască cu speranța că ele vor apărea, rugându-se în permanență la Dumnezeu să le dăruie pe acestea oamenilor. Având o semnificație adâncă, minunea parcă este inclusă

nemijlocit în structura lumii, fiind un mijloc necondiționat și firesc de manifestare a divinității. Credincioșii sunt convinși că schimbările, pe care le-ar putea genera minunile, ar crea condiții favorabile pentru viața și aspirațiile lor. În cronici, minunile sunt reprezentate prin fapte și comportări deosebite ale icoanei Maicii Domnului, ale unor sfinți, prin niște fenomene naturale, precum și prin vise fericite.

Drept minune poate fi considerată istoria înălțării mănăstirii Slatina. „Și așa dzicu oamenii că, trăind un săhastru acolo și fiind un paltin, copaciu mare, unde este acmu prestolul în oltariu, vide acel săhastru spre duminici și spre alte dzile mari multe lumini întru acel paltin la vremea slujbii bisericii. Și i s-au arătat Maica Precistă în vis și i-au dzis să margă la Alexandru-vodă să-i dzică să facă mănăstirea. Și mergînd săhastrul la Alexandru-vodă, s-au îndemnat Alexandru-vodă de săhastru de au făcut mănăstirea Slatina întru acel loc, unde au fost paltinul. Și au adus și capul Sfîntuii Grigorie Bogoslov, de stă pană astăzi la sfînta mănăstire la Slatina, ferecat cu argint și cu pietri scumpe” [3, p. 271]. Și cronicarul lasă să se înțeleagă (fiind convins de credința strămoșească) că în așa mod se consolidează credința în Dumnezeu, oamenii devenind mai bogați spiritual și mai apropiați de Sfînta Cruce.

De o semnificație revelatoare este și următoarea minune descrisă de Ion Neculce: „Într-acestu anu facutu-s-au și o minune mare, arătare la Hojin, într-o mănăstioară mică ce este supt cetate. Au lăcrămat icoana Maicii Precistei, cît să răntuna lacrămile pe chipul icoanei, de le vide toți oamenii. Și pica într-o tepsie ce era pusă supt icoană, de era de mirare a prăvi arătarea și sãmnu ca acela, carele au fostu adevărat sãmnu de peire a mulți creștini în Țara Leșască și începătura durerei și stricării țării noastre. Că de atunce din an în anu tot rău și amar de creștini și pustiire au rămas locurile pre acolo” [3, p.286]. Putem conchide că asemenea minuni-semne sunt și un avertisment serios pentru toată creștinătatea (pentru toți credincioșii-creștini) de a-și analiza mai profund faptele săvârșite, de a avea mai puține păcate și de a se consacra cu adevărat slujirii lui Dumnezeu.

Menționăm, de asemenea, că minunile, fiind mai neverosimile și

mai autentice, mai profunde și mai simple, au loc întotdeauna în viața noastră, în realizări de prestigiu, în faptele mari sau mici ale credincioșilor. Sfânta judecată divină este înțeleaptă și este unica investiție cu drepturi nelimitate. Și nimeni nu poate pune la îndoială justetea judecății lui Dumnezeu.

Un element religios de o valoare deosebită în afirmarea fizionomiei moral-creștine descrisă în cronicile îl constituie icoanele. În viziunea noastră, cronicarii, invocând icoanele sau situațiile când oamenii se roagă la icoane, subliniază în asemenea mod, cinstirea și influența acestora asupra sufletului oamenilor. În esență, icoanele constituie mijloace reale de deșteptare spirituală, de consolidare a vieții religioase a credincioșilor. În mintea omului se înrădăcinează realitatea mântuirii sale prin Domnul nostru Iisus Hristos. Prin icoane are loc o sporire a virtuților creștinești, care aduc mult dorita sfințenie. Anume de aici rezultă și rolul religios-moralizator al icoanei, care cultivă în sufletele creștinilor aspirații spre progres duhovnicesc, spre o apropiere reală de divinitate. Rugându-se în permanență icoanelor, credincioșii demonstrează un adevărat devotament față de Dumnezeu și, concomitent, capătă noi căi și posibilități care le-ar permite o cunoaștere mai profundă a lui Dumnezeu. În așa mod, lumea în care trăiește omul capătă dimensiuni de o frumusețe rară, deoarece ea este guvernată și călăuzită de Dumnezeu, care domină peste tot. Cunoscându-l mai îndeaproape pe Dumnezeu prin icoane, omul se cunoaște mai îndeaproape și pe sine însuși: Barnovschi-vodă deseori îngenunchea „înaintea icoanei la rugă, cu mare osîrdiie” [3, p. 178].

Așa se face că icoana lui Iisus apare astfel ca imagine simultană a lui Dumnezeu și a omului, icoana lui Hristos, în integritatea Lui, a Dumnezeului-Om. Această funcție revelatoare pe care o are umanitatea lui Hristos devine adevărul oricărei ființe umane: omul nu e adevărat, nu e real decât în măsura în care reflectă cerescul, minunatul har al oricărei făpturi de a fi oglinda necreatului, „chip al lui Dumnezeu” [5].

Evidențiem și faptul că viața spiritual-religioasă a societății se află sub semnul crucii. Cronicarii accentuează că în viața religioasă

a neamului românesc crucea are semnificații duhovnicești profunde și determinante. După aprecierea lui Victor Kernbach, crucea este un simbol religios esențial în creștinism, pe temeiul tradiției răstignirii lui Iisus Christos” [6]. În viziunea lui D.Stăniloae, crucea este un mijloc de sfințire, de binecuvântare și prilej de închinare. În practica religioasă, cultul și venerația crucii este cel mai adecvat mijloc de exprimare a atașamentului și credinței comunității. Crucea constituie și o modalitate psihologică de sugestie și, în această funcțiune, ea sporește cu mult forțele umane, mai ales în momentele zbuciumate ale vieții. Făcându-și zilnic semnul crucii, credincioșii utilizează astfel puterea acesteia în orice tip de activitate.

Devoțiunea față de cruce, de icoane și de alte însemne ale creștinismului capătă proporții și intensități în perioadele de grea cumpănă ale poporului. Neamul românesc este un neam religios, poate chiar un neam creștin exemplar. După victoria de la Vaslui, Ștefan-vodă „s-au întors la scaunul său, la Suceava, cu mare pohvală și biruință, de la însuși Dumnezeu de sus, ieșindu-i înaintea mitropolitul și cu toți preoții, aducându sfinta Evanghelie și cinstita cruce în mâinile sale” [3, p.46].

În conștiința colectivă a poporului s-a înrădăcinat gândul că sfânta cruce are o semnificație determinantă în trăirea religioasă a credincioșilor, și mai cu seamă datorită diverselor forme și sensuri. În bătălia de la Valea Albă dintre Ștefan-vodă și turci „au fostu și Basarabă-vodă cu muntenii, venit întru ajutoriul împăratului turcescu, pre carile toți domnii de prinprejur îl cuvânta de rău, zicându că n-au fostu într-ajutor crucii și creștinătății, ce păgânilor și dușmanilor” [3, p.48].

În unele circumstanțe, cronicarii evidențiază rugăciunile la sfânta cruce ca niște trăiri individualizate privind activitatea realizată cu o deosebită dăruire. Scopul rugăciunii este de a înnobila viața oamenilor, de a-i face să fie mai curați, mai blajini la suflet, astfel îmbogățind viața lor spirituală și contribuind la apropierea dintre uman și divin, dintre om și Dumnezeu. Prin rugăciune are loc o redescoperire autentică a adevăratului umanism creștin, axat în realitatea social-naturală determinată de divinitate. În așa mod, cronicarii tind să conceapă esența reală a ființei umane prin manifestarea ei în diverse condiții

social-economice sau înțelegerea omului ca om, a umanului în om. În măsura propriilor viziuni, cronicarii tind să exprime situații prin care oamenii își dau seama că credința îi ajută să fie oameni adevărați, în același timp concepând rolul de om și rolul de adevărat creștin. Și în cazul în care oamenii doresc cu adevărat să se apropie de Dumnezeu, ei ar putea pretinde la această stare pătrunzând în profunzimile și frumusețile umanismului creștin.

Cronicarii încearcă să dovedească că rugăciunea are un suport, o temelie concretă în viața reală personală și morală a oamenilor, inclusiv în domeniile social și spiritual. Prin rugăciune oamenii conștientizează devenirea lor ca atare, astfel fiind orientați spre cele mai nobile scopuri și realizări duhovnicești. Prin rugăciune are loc o adevărată valorificare a omenescului din noi, fapt ce generează transparența prin înaltele virtuți, aceasta influențând considerabil însemnătatea fiecăruia pentru colectivitate.

În concluzie, notăm că respectarea normelor moralei creștine, a poruncilor divine contribuie în mod determinant la afirmarea demnității omului care poate fi obținută prin aspirațiile lui permanente de a deveni, în activitatea cotidiană, un executor fidel al normelor moralei creștine. După aprecierea lui Alexandru Duțu, morala creștină a avut o influență covârșitoare asupra mentalității oamenilor din perioada manifestării umanismului în Țările Române (sau a umanismului român).

Teza creștină potrivit căreia starea de sfințenie a omului se află în legătură nemijlocită cu desăvârșirea stării de demnitate a omului, începând chiar cu etapele inițiale de dezvoltare a societății, este readusă în paginile cronicilor și expusă în spiritul vremii. Conduita socială a omului este profund influențată de normele credinței creștine, de biserică, cu autoritatea ei de înțelepciune profetică ce a dominat întotdeauna mentalitatea omului. Deci, demnitatea, prestigiul social al faptelor morale ale omului se află în dependență nemijlocită cu atașamentul lor față de biserica creștină. Conform canoanelor creștine, oamenii care acceptă credința în Dumnezeu sunt vrednici de onoare și respect. În același timp, oamenii distanțați sau chiar parțial înstrăinați de biserică

își pierd semnificațiile sociale de individualizare, reprezentând doar niște ființe vii de natură barbară.

Anume de aceea cronicarii consideră apărarea credinței mai presus de orice, ea devenind chezașia dăinuirii noastre în timp și în spațiu. Religia a devenit un refugiu, o posibilitate, o primă necesitate de a supraviețui pe lume, contribuind astfel în mod esențial la afirmarea unei fizionomii moral-creștine adevărate. Aceste concepte și aceste interpretări capătă o semnificație și o valoare sporită în zilele noastre.

Bibliografie:

1. Constantinescu, Florin. *O istorie sinceră a românilor*. București, 1966, p.44-45.
2. Vornicescu, Nestor. *Desăvârșirea unității noastre naționale — fundament al unității bisericii străbune*. Craiova: Editura Mitropoliei Olteniei, 1988, p.42.
3. *Letopisețul Țării Moldovei*. Chișinău: Hyperion, 1990, p.316.
4. Ștefanescu, Marin. *Filosofia românească*. București: Historia, 2008, p. 176-177.
5. Evdochimov, P. *Arta icoanei — o teologie a frumuseții*. București: Meridiane, 1992, p.161-162.
6. Kernbach, Victor. *Dicționar de mitologie generală*. București: Albatros, 1995, p.131.

Material publicat în: *Bioetica, filosofia și medicina în strategia de asigurare a securității umane: Materialele conferinței a XIV-a științifice internaționale*. Chișinău: USMF, 2009.

REPERE ALE CUNOAȘTERII ÎN *LETOPISEȘUL* *ȚĂRII MOLDOVEI* DE MIRON COSTIN

În cronicile române din sec.XVII-XVIII, îndeosebi în cea a lui Miron Costin, se accentuează că una din posibilitățile reale ale cultivării conștiinței de stăpân al pământului ar fi însușirea cunoștințelor. Anume obținând un anumit volum de cunoștințe și constituindu-și spiritul, oamenii capătă încredere în posibilitățile creatoare și aptitudinile lor reale, astfel fiind în stare să meargă pe calea cea dreaptă a vieții. Perefrazând vestitul dicton antic, potrivit căruia omul este măsura tuturor lucrurilor, conchidem că în operele cronicarilor, mai ales în *Letopiseșul Țării Moldovei*, este evidentă teza că omul este măsura tuturor faptelor sale. Și anume, cunoașterea faptelor și acțiunilor concrete ale oamenilor stăpânește realitatea social-istorică.

Miron Costin exprimă încrederea că oamenii vor conștientiza necesitatea afirmării lor cetățenești prin obținerea libertății și a independenței, că ei vor deveni stăpâni la ei acasă. Această încredere în om, în aptitudinile sale firești rezultă, în mare măsură, din învățătură, din cunoștințe.

Cronicarul scrie: „Puternicul Dumnezeu, cinstite, iubite cetitoriule, să-ți dăruiască, după aceste cumplite vremi anilor noștri, cânduva și mai slobode vacuri, întru care, pe lângă alte trebi, să aibi vreme și cu cetitul cărților a face iscusită zăbavă, că nu iaste altă și mai frumoasă, și mai de folos în toată viața omului zăbavă decâtu cetitul cărților. Cu cetitul cărților cunoaștem pe ziditoriul, nostru Dumnezeu... Singur mântuitoriul nostru, Domnul și Dumnezeu Hristos ne învață zicând: „ISPITAITE PISANIA”, adecă: „Cercați scripturile” Scriptura departe lucruri de ochii noștri ne învață cu acele trecute vremi să pricepem cele viitoare” [1].

Lumea este creată, și esența acesteia, în viziunea cronicarului, nu rezidă în ea însăși, nu în calitățile pe care ea le posedă, ci în temelia ei universală, în scopul creației, în care poți fi inițiat numai prin intermediul revelației divine; în același timp, creativitatea și revelația

divină contribuie în mod determinant la cunoașterea lumii expusă prin cuvânt. *Sfânta Scriptură* ne spune că la început a fost Cuvântul. De aceea Miron Costin afirmă că anume Cuvântul și constituie temelia cunoașterii lumii. Astfel, cunoscând Cuvântul lui Dumnezeu, intrând în anumite raporturi cu lumea creată de el – fenomene, obiecte, procese, sisteme – omul o însușește și, în limitele posibile, o transformă.

Prin esențele ce le exprimă, prin profunzimea cugetărilor referitoare la aceste esențe ale lumii, Miron Costin poate fi considerat unul care se află deasupra neorânduirii lumii și a frământărilor stărilor sufletești, pe care, totuși, într-un anumit sens, le percepe. Și această percepere este întruchipată, în special, în descrierea amplă în conținut a faptelor și acțiunilor acelora care au făurit istoria inițială și primordială a Țării Moldovei, temeritatea neadumbrită a epocii sale.

Astfel, cronicarul ne convinge că, datorită cunoștințelor, scrisului, noi putem afla ce-a fost în timpurile îndepărtate, cunoaștem domniile și viața țării din trecutul istoric. Și, ceea ce este foarte important – cunoaștem Scripturile. Și, dimpotrivă, despre unii domnitori, îndeosebi din prima perioadă a statornicirii Țării Moldovei, cunoaștem numai unele aspecte, iar despre alții – nu dispunem de nici o informație. De aceea, în viziunea lui Miron Costin, cunoașterea istoriei este necesară și pentru a cărmui țara cu înțelepciune, introducând noi forme de organizare, ținând seama și de tradițiile strămoșești.

În realizarea acestor deziderate, cronicarii au manifestat o remarcabilă forță de observație spirituală, izvorâtă din raționalismul cotidian-empiric și din mentalitatea poporului, iar Miron Costin a avut și conștiința „actului sacerdotal”, demonstrându-l cu o inteligență și semnificație deosebită. Cărturarul se pronunța în favoarea avantajului de a cunoaște realitatea existentă prin metoda de observare nemijlocit obiectivă a acesteia cu ajutorul simțurilor, adică a cunoașterii senzoriale, deoarece ea „așează în adevăr gândul nostru și ce se vede cu ochii nu încapă să fie îndoială în cunoștință”. De pe pozițiile științifice contemporane, remarcăm că concluziile și deducțiile rezultă, de cele mai multe ori, din atitudinea obiectivă firească a cronicarului

de a prezenta adevărata înfățișare și adevăratul conținut al lucrărilor și fenomenelor, precum și însemnătatea acestora în viața oamenilor.

În majoritatea cazurilor, cunoașterea lumii în cronică este examinată în legătură nemijlocită cu faptele de caracter empiric și pe temelia acestora. Judecățile și raționamentele au la temelie argumente ce rezultă din observații proprii și din referiri la circumstanțe și personalități. Într-un mod cu adevărat autentic se manifestă tendința de cunoaștere a lumii, pornind de la corelația singular-general, însă nu pe baza pătrunderii profunde în adevărata esență a fenomenelor și proceselor, ci evidențiindu-se elemente și argumente raționaliste (aici predomină cele cu caracter divin) în context cu aspectele empirice. Desigur, în cugetare prevalează bunul simț, observația empiric-cotidiană și senzorială.

Miron Costin presupune că cunoașterea începe în domeniul senzorialului: „*Den cinci simțuri ce are omul, anume vederea, audzul, mirosul, gustul și pipăitul, mai adevăratu de toate simțuri ieste vederea. Că pren audzu, câte aude omul, nu să poate aședza deplin gândul, este așea ce să aude, au nu este, căci nu toate sântu adevărate câte vin pren audzul nostru. Așea și mirosul, de multe ori înșală, fiind multe mirodenii dentiui grele, iară apoi mare și iscusit miros făcu. Gustul încă este așea, că multe ne păru că sântu dulci, apoi simțimu amărăciune și împotrivă ... Pipăitul, iară și multe pipăim în chip de une și sântu altele, și nu le putem a le cunoaște cu singur pipăitul, fără vedere. Iară vederea singură den toate așadză în adevăr gândul nostru, și ce să vede cu ochii nu încape să hie îndoială în cunoștință*” [2].

Se știe că nu tot ce se aude e adevărat, iar vederea contribuie la aprofundarea cunoștințelor. La rândul său, cunoașterea adevărată necesită evidențierea esenței. E determinant însă că voința divină, dominând cunoașterea senzorială, remarcă vederea care, potrivit *Noului Testament*, constituie esența cunoașterii. „Ochiul este lumina trupului. Dacă ochiul tău este sănătos, tot trupul tău va fi plin de lumină, dacă ochiul tău este rău, tot trupul tău va fi plin de întunec. Așa că, dacă lumina care este în tine este întunec, cât de mare trebuie să fie întunecul acesta” [3]. Anume în așa mod raționează și Miron Costin,

care „așază în adevăr gândul nostru și ce se vede cu ochii nu încap să fie îndoială în cunoștință”.

Deductiile lui Miron Costin pornesc anume din aceste teze și se reduc la următoarele: Dumnezeu este bun întotdeauna și faptele Lui sunt înțelepte. Fiind o perfecțiune absolută, El nu denotă anumite calități concrete, deoarece toate sunt distincte și neimaginabile, iar sensul gândului omenesc este determinat la fel ca și posibilitățile inexistente. Prin urmare, Divinitatea se deosebește cu totul de orice altă ființă existentă în Univers, de orice ființă pe care omul o cunoaște. Și anume acest moment (deși este expus simplist și liniar) îl convinge pe om să tindă a-l cunoaște pe Dumnezeu în permanență, să pătrundă în profunzimile existenței sale și, în același timp, să împărtășească cunoștințele despre El, definitivând astfel rațiunea. Și aceasta pornește din faptul că cunoașterea ortodoxă reprezintă „un act de iubire, de cea mai înaltă iubire; o iubire de natură etică, dar mai ales existențială” [4].

Cronicarii acceptă parțial principiul „*Fides quarens intellectum*” – „*Credința în căutarea înțelegerii*”. În acest context, scrierile cronicărești conțin numeroase exemple care confirmă faptul că numai datorită credinței în Divinitate omul poate înțelege esența evenimentelor istorice. În spiritul epocii istorice concrete, Miron Costin enunță că Dumnezeu există și că El este un rezumat absolut al tuturor perfecțiunilor, El este prezent, iar ființa și existența Lui nu necesită nici o dovadă. Existența este o parte a esenței divine. Și atunci când ne închinăm lui Dumnezeu, în înțelepciunea și puterea Căruia credem, prin aceasta noi demonstrăm că El există, recunoscând existența Lui absolut neîndoielnică. Așadar, existența și cunoașterea lui Dumnezeu nu poate fi comparată cu existența altor ființe din lume, ea având sens numai în cazul recunoașterii credinței. Recunoscând credința în Dumnezeu, oamenii încep să-L iubească. Potrivit Sf. Maxim Mărturisitorul, „*iubirea naște cunoașterea*”, iar „*cunoașterea naște dragostea cea către Dumnezeu*” [5].

În cronică lui Miron Costin se demonstrează că gândul e atotputernic, iar semnificația lui e atât de profundă, încât depășește orice eveniment istoric, chiar și războaiele. Pentru argumentare, cărturarul

îl invocă pe Plutarh, care în „Viața lui Alexandru Machidon” ... „*dzice că hărniciia împăraților și domnilor mai multu să înțelege din cuvențele lor și sfaturi grăite de dâșșii, care cum și pan încât au fostu, decât den războaie făcute de dâșșii, că războaiele, avuțiia si prilejul vremii face mai de multe ori. Iară cuvântul și sfat înțeleptu, den singură hirea izvorește, pană în cît ieste, precum dzice și înțelepciunea lui Solomon: „Iz oust pravednago ishodit razum” („Den rostul dreptului izbucnește Înțelepciunea”)” [6].*

Cărturarul consideră că menirea omului ca ființă ar fi să aibă un suflet activ și care, în strădaniile sale, să corespundă unui intelect tot activ, în așa mod se afirmă adevăratele aspirații spre virtutea omenească. Din reflecțiile filosofice ale lui Miron Costin se desprinde ideea privind încrederea în rațiunea umană, iar importanța și experiența de viață a oamenilor sunt privite în legătură cu ideea creatorului divin. În viziunea noastră, concluzia ce urmează e următoarea: Dumnezeu a creat lumea care merită pe deplin să fie însușită, valorificată de către oameni.

În plan cognitiv, orientările la divinitate, la *Sfânta Scriptură* sunt absolut întemeiate. Problema constă în faptul că gândirea religioasă (teologică) posedă anumite cunoștințe primordiale încă din faza inițială, în care de acum există gândul exprimat prin cuvânt: „*La început a fost cuvântul și cuvântul era cu Dumnezeu și Dumnezeu era cuvântul*”, care, de fapt, și constituie textul sacru – textul primordial – izvorul înțelepciunii: Testamentul Vechi și Testamentul Nou, Măria Sa Revelația, Biserica – locaș sfânt, Instituțiile teologice respective – autorități incontestabile. Deci, de la bun început aceste autorități au un conținut unanim recunoscut, iar faptul că cronicarul apelează la un adevăr, în ultima instanță, constituie, de fapt, apogeul gândirii umane, în cazurile în care textul explică anumite lucruri și fenomene ce rezidă în starea lor firească, pe parcursul ei mereu revin la autoritățile primordiale, considerând concluziile trase în afara acestora ca fiind incomplete sau chiar ca o eroare. Și, drept consecință, are loc o reevaluare a tezelor și argumentelor expuse anterior.

Miron Costin aplică rațiunea, gândirea și la examinarea uneia din problemele cardinale ale existenței întregului neam românesc – ale

originii lui: „Biruit – au gândul să mă apucu de această trudă, să scoț lumii la vedere felul neamului, din ce izvor și seminție sunt lăcuiitorii țării noastre, Moldovei, și Tărâii Muntenesti și românii din țările ungurești, cum s-au pomenit mai sus, că toți un neam și odată discălecați sântu” [7].

Necesitatea, responsabilitatea și semnificația cronicii provoacă asemenea stări sufletești încât „să sparie gândul”. Intențiile nobile ale lui Miron Costin au menirea sacră de a depăși „lipsa de știință a începutului acestii țări” și, în același timp, a realiza descrierea adecvată a realității sociale obiective, existente în Țara Moldovei în epoca respectivă. De aici, Miron Costin evidențiază atotputernicia gândului expus și în alte contexte, și în întreaga sa operă, demonstrând prin aceasta nu numai valoarea gândului exprimat prin deducții și generalizări, dar bazându-se pe conținutul unor evenimente și fapte concrete. Așa se face că Miron Costin atribuie ideilor, gândului o anumită cugetare, evidențiind judecata, rațiunea, înțelepciunea [8]. Prin urmare, cărturarul demonstrează că știința în ansamblu și gândul la concret este orientat la pătrunderea în esența timpului, a evenimentelor și proceselor istorice respective, a relațiilor sociale existente și, în special, a celor politice. Concomitent, gândul exprimă și starea firească a omului, a pulsului istoriei, a acelor evenimente și fapte reale care-l include pe om în anumite activități sociale necesare. *Letopisețul Țării Moldovei* de Miron Costin cuprinde gândul ca temei, ca întemeietor al științei sau al demonstrației originilor poporului român, ea reprezentând, de asemenea, comuniuni ale gândului și faptei [9].

Prin urmare, într-un mod specific, *Letopisețul* ne convinge că cunoașterea lui Dumnezeu constituie cea mai firească modalitate de însușire a realității existente, aceasta reieșind din viața moral-creștină a oamenilor. Remarcăm aici și unele argumente raționale privind cunoașterea sau demonstrarea existenței divine. Anume în acest sens Miron Costin deduce că, având un caracter veridic necesar, cunoașterea se realizează datorita aplicării justificate a observației nemijlocite, adecvate a realității naturale și sociale. Aceasta însă nicidecum nu înseamnă că forța rațiunii este diminuată. Dimpotrivă, Miron

Costin demonstrează că forța rațiunii privind cunoașterea este o forță umană. La rândul lor, evenimentele natural-sociale, care au loc în viața oamenilor, se realizează pe o temelie constituită din cauzele de nuanță realistă, obiectivă, concretă.

Și totuși, în *Letopisețul Țării Moldovei* cunoașterea are un caracter providențialist pronunțat, aceasta pornind de la faptul că Dumnezeu este întruchiparea perfecțiunii, omul reprezentând o inferioritate vădită. Astfel corelația perfect – imperfect sau inferior – superior se manifestă în diverse evenimente și contexte în mod diferit. De aceea Miron Costin nici nu examinează în mod nemijlocit această problemă, ideile în cauză, conținutul cronicii însăși, în procesul de cunoaștere a lui Dumnezeu. Omul pornește mai întâi de la credința care necesită și respectarea întocmai a ritualurilor religioase, a experienței religioase reale, ca apoi să ajungă la actul de iubire ca atare de la unul la altul, de la o persoană la alta și, în consecință, la iubirea aproapelui.

Omul îl poate cunoaște pe Dumnezeu, dacă-l caută cu adevărat și, în special, prin fapte și acțiuni umane concrete. Descriind anumite fapte și evenimente sociale sau naturale, cronicarul evidențiază, deși în mod indirect, și aspectul cunoașterii, care poate fi calificat drept cunoaștere rațională, însă dominată de divinitate (sau acest proces poate fi denumit și cunoaștere divină). Deci, cunoașterea lui Dumnezeu se manifestă în cuvioșenia și devotamentul personal față de respectarea poruncilor divine (cronicarii aprobă faptele creștine și le dezaprobă pe cele necreștine).

Dovada sau cunoașterea profundă a lui Dumnezeu consolidează credința oamenilor în existența Creatorului. Și pentru a ne apropia cu adevărat de El, trebuie să respectăm normele moralei creștine, să nu facem păcate, fapt ce ar aprofunda cunoașterea și credința, în unele situații cronicarul accentuează importanța rațiunii în actul religios.

În comparație cu filosofia vest-europeană, care examina profund corelația rațiune – credință și credință – rațiune, în opera lui Miron Costin această problemă practic nici nu este pusă. Unele gânduri și cugetări referitoare la această corelație sunt expuse poate mai mult

în virtutea stării firești de lucruri și nicidecum considerând anumite tendințe sau dominante evidențiate. Acțiunile, trăirile sufletești, stările psihologice, experiența religioasă demonstrează în fapt participarea la cunoașterea realității superioare a existenței lumii – a existenței divine.

Problema constă în aceea că faptul de cunoaștere a existenței lui Dumnezeu necesită argumente raționale de o probă teoretică susținută. Cronicarul însă, neavând acest scop, descrie anumite fapte și evenimente, în virtutea conținutului lor, operează cu mijloace, metode, probe și concluzii în corespundere cu posibilitățile lui intelectuale și în spiritul epocii.

Noi îl cunoaștem pe Dumnezeu *în și prin* mișcarea de iubire care duce spre El, atât cât ne asemănăm Lui și cât tindem a-i semăna mai mult. Aceasta înseamnă că Dumnezeu ne este cunoscut prin propria Sa voință în noi, în lucrarea propriei noastre îndumnezeiri [10]. Prin urmare, noi Îl cunoaștem pe Dumnezeu în măsura în care Îl căutăm și simțim necesitatea în existența Lui, și viața noastră nu ar avea nici un sens fără prezența și călăuzirea divină.

Așadar, avem tot temeiul să conchidem că în concepția despre viață și despre lume a lui Miron Costin predomină orientările teologice, conștiința religioasă și, în special, teza că Dumnezeu este esența vieții noastre. Sfântul Atanasie cel Mare afirmă că, pentru a-l cunoaște pe Dumnezeu, nu avem nevoie de nimic altceva decât de noi înșine. Nu avem nevoie să căutăm în afară de noi drumul pe care să ajungem la Dumnezeu: îl găsim în noi înșine, plecând de la propriul nostru suflet înzestrat cu rațiune [11].

În așa mod, ideea despre Dumnezeu se află într-o legătură nemijlocită cu ființa umană, și de aceea în lume există puțini oameni care nu au simțul religios. De aici și atitudinea critică a cronicarului față de acei care manifestă nedumnezeire, încalcă poruncile moralei creștine sau chiar îl hulesc pe Dumnezeu prin faptele lor necreștine. Cronicarul ne îndeamnă să-l iubim pe Domnul, la care noi am mai adăuga că această iubire ar fi ca o adevărată cunoaștere a Lui. Credința determină esența vieții umane, și anume, prin credință omul

colaborează cu Dumnezeu. În același timp, credința necesită respectarea binelui, a frumosului și a adevărului. Anume de aceea Letopisețul aprobă îndemnul lui Dumnezeu la Bine, Frumos și Adevăr, iar facerea de bine (faptele bune), cultivarea frumosului, cinstirea Adevărului ar aprofunda cunoașterea lui Dumnezeu și cunoașterea lumii în ansamblu.

Referințe bibliografice:

1. Costin, Miron. *Opere*. Chișinău, 1989, p. 294.
2. *Letopisețul Țării Moldovei*. Chișinău, 1989, p. 206.
3. *Noul Testament*, p. 9, V. 22-23.
4. Coman, I. *Probleme de filosofie și literatură patristică*. București: Casa Școalelor, 1944, p. 55.
5. *Capitole despre iubire*. Migne P.G., t. 90. Centuria I. n. 9.32 și 47, col. 964, 968 și 969. Centuria IV, n. 56 și 62, col. 1060 și 1062.
6. *Letopisețul Țării Moldovei*, p. 168.
7. Costin, Miron. *Op. cit.*, p. 291.
8. *Istoria gândirii sociale și filosofice în România*. București, 1964, p. 60.
9. *Rațiune și credință*. București, 1973, p. 427.
10. *La probleme de Dieu*. Paris: L'Artisan du livre, 1929, p. 131.
11. *Împotriva neamurilor*. Migne P. G., t. 25, col. 60-61.

Material publicat în: *Filosofia și perspectiva umană*: Materialele Conferinței științifice consacrată Zilei Mondiale a Filosofiei, 16 noiembrie 2006. Chișinău: Pontos, 2007

VIZIUNI PRIVIND FAPTELE ISTORICE ÎN OPERELE LUI GRIGORE URECHE ȘI MIRON COSTIN

***Abstract:** Grigore Ureche's and Miron Costin's works represent a historical legacy for the Romanian people, being a knowledge treasure over centuries. The paper presents and discusses some aspects on the historical facts presented in their works.*

În examinarea faptelor istorice, cronicarii pornesc de la izvorul, iar apoi și de la conținutul lor, considerându-le pe acestea drept călăuză în explicația mersului istoriei. Spiritul fin al observației îi permite lui Miron Costin să constate că nestatornicia lucrurilor și veșnica lor schimbare, precum și mecanismele acestora scapă de sub controlul oamenilor. Aceasta îi oferă cărturarului atât prilejul de a media asupra rosturilor ascunse, cât și explicații general-valabile pentru toate accidentele, inclusiv pentru cele cu caracter social [1].

Referindu-se la funcțiile educative ale istoriei, Miron Costin evidențiază pe prim-plan faptele oamenilor (ale domnilor): „domnul den faptele domnilor, care cum au fostu, și ce veste și pomană, să ia urmă de viață, boierii urmărindu pe boieri cei cinsteși și înțelepți, slujitorii a slujitoriu” [2]. Fiind examinate în spiritul investigațiilor și cerințelor de azi, faptele istorice expuse de cronicari nu au numai un caracter pur descriptiv, ci, în mare măsură, posedă și o semnificativă încărcătură cognitivă, sunt o transformare subiectiv-obiectivă a trecutului ca atare. Iar procesul de devenire concretă rezultă din specificul spiritului uman, din posibilitățile pe care acesta le conține și le manifestă în epoca istorică dată. Istoria nu poate fi redusă la o copie adecvată a realității existente sau, în unele cazuri, plăsmuite. Se știe însă că faptele istorice, mai întâi, sunt trecute prin concepția umană a gânditorului, a cărturarului și apoi prezentate spre însușire. Deci, ele nu păstrează acea formă brută, inițială, specificată oricărui început, și cauza acestor stări, de asemenea, e destul de semnificativă. Sunt valoroase, în acest sens, gândurile expuse de Nicolae Iorga, care scria că „faptele istorice

nu se reproduc niciodată întocmai, ci au o noutate nesfârșită. Dar chiar și frunzele unui copac, și florile unei grădini apar întotdeauna altfel. Știința nu ține seama de această divină originalitate fără sfârșit, ea n-o interesează. Pe când în studiile istorice, în care noi vorbim despre această divinitate e tocmai că ne atrage și ne marchează.

Caracterul istoric al analizei ne dovedește că nu e nimic deosebit sau extraordinar în faptul elocvent, că gânditorii din trecut au „spus” mai puțin contemporanilor lor și, respectiv, mai mult și mai valoros urmașilor. Și gândul acesta este expus chiar în «Predosloviile» la operele lui Gr.Ureche și M.Costin”.

Concomitent, în lucrările acestora sunt evidențiate și modalitățile de concepere a faptelor istorice ca temelie a dezvoltării societății călăuzite de divinitate, care-i ajută cu dreptate pe cei credincioși și smeriți. O asemenea stare de lucruri are scopul de a-i orienta pe oameni la înțelegerea faptului incontestabil că acestea sunt „argumente la nivelul de înțelegere a omului de rând” [3].

Menționăm că, în calitate de procedeu adecvat, utilizat de cronicari, este înregistrarea, iar apoi și cunoașterea faptelor istorice. Cronicarii descriu faptele istorice, tinzând să elucideze în același timp valoarea lor ca atare, semnificația acestora pentru om. De acum de la început în «Predoslovii» se subliniază necesitatea scrierii letopisetelor ca fapte istorice incontestabile pentru posteritate, evidențiindu-se îndeosebi raporturile valorice ale acestora.

Cronicarii evidențiază și caracterul de individualitate distinctă a faptelor istorice, tinzând să facă și anumite generalizări, să conceapă esența și orientările interne ale proceselor și fenomenelor istorice. Astfel, Grigore Ureche poate fi apreciat ca un cărturar care deseacă în mod critic izvorul, cerne informația lui și asimilează numai acel material factic ce corespunde concepției sale istorice [4] (anumiți domni, anumiți ani și evenimente, anumite războaie).

Considerăm că trăsătura caracteristică a concepției social-istorice a cronicilor constă în aceea că faptele expuse devin un obiect concret al cunoașterii istorice în două cazuri: a) în măsura în care faptul istoric exprimă sau reflectă nemijlocit esența, elementele principale ale evoluției istorice în ansamblu; b) când detaliile sau nuanțele nesemnifica-

tive, precum și manifestarea lor în epoca respectivă sunt subordonate tendinței istorice principale a epocii. Cronicarii înțelegeau că orice fapt istoric pornește din ceva deosebit și acesta este faptul primordial, „că deși Dumnezeu a făcut lumea și o ține, și cu toate că lumea nu e de o ființă cu El, fiind făcută și El nefăcut, deși este gândit ca pentru fire și, deci de altă ființă cu lumea, El apare și făptuiește în lume nu numai abstract, prezent de intensitate, dar cu lucrarea lui făptuitoare particulară, cu însușirile lui particulare de față sau de îns” [5].

În concepția despre lume și despre viață a cronicarilor, e prezența și ideea (deși expusă simplist) că realitatea istorică, circumstanțele concrete în care se manifestă existența oamenilor nu este altceva decât un produs nemijlocit al activității creatoare a oamenilor. Anume acest produs constituie procesul real al obiectivizării forțelor umane. Referindu-ne la corelația dintre obiectiv-subiectiv, la adevăr și obiectivitate, ținem să notăm, în mod deosebit, atașamentul cronicarilor față de respectarea obiectivă a faptelor istorice.

Consemnăm însă că adevărata esență a unor fapte istorice (în cronici asemenea exemple sunt suficiente) nu pot fi reconstituite cu adevărat, nefiind evidențiate pe deplin esența și atitudinea subiectului ca atare față de ele. În genere, se știe că faptul (operând cu noțiuni științifice moderne) sau evenimentul istoric reprezintă o entitate ce posedă două caracteristici esențiale, ce rezultă din însuși conținutul acestuia și care poate fi atât obiectiv, cât și subiectiv, sau obiectiv-subiectiv, sau pur subiectiv. În acest ultim sens, subiectivitatea se manifestă ca un indiciu de factură cauzată de originea conținutului și a structurii faptelor istorice.

Descriind și apreciind diferite fapte istorice, cronicarii evidențiază nu numai elementele lor componente, conținutul sau procesul lor într-un spațiu și timp determinat. Atitudinea și reflecțiile cărturarilor sunt conturate, deși nu întotdeauna argumentate, potrivit raportului subiectiv-obiectiv sau obiectiv umanizat. Prin urmare, faptelor selectate din alte surse și de acum apreciate într-un anumit mod, li se atribuie anumite referințe. Alte referințe posedă faptele istorice auzite sau culese din tradiția orală. În mod specific sunt interpretate faptele istorice la care cronicarii au fost martori oculari.

Vasile Părvan, în lucrarea sa monumentală *Getica*, notează: „Cartea de față, fiind întâia încercare de a scrie protoistoria Daciei: în cele douăsprezece secole, care s-au strecurat între vremea muceniană și cea romană a Daciei nu poate să fie o simplă poveste după chipul așa-ziselor „sinteze istorice” și nici o simplă descriere de materiale după obiceiul tratatelor de antichități” [6]. Și dacă *Getica* este considerată, pe bună dreptate, o călăuză în istoria noastră strămoșească, într-o anumită măsură aprecierea aceasta se referă și la cronicile moldovenești din perioada medievală (dacă facem abstracție de faptul că Vasile Părvan este un mare savant). Examinată în esența sa ca atare și în spiritul principiilor științifice, dezvoltarea istorică dovedește că fenomenele sociale întotdeauna rezultă unele din altele, avându-se în vedere cauzalitatea propriu-zisă. Un fenomen-cauză este în stare să genereze alte fenomene, mai precis fenomene-efecte, sau anumite circumstanțe care provoacă fenomene noi. În aceste circumstanțe sau condiții, e necesar să intervină o forță, a cărei menire constă în a atribui circumstanțelor mișcare și activitate, acestea asigurând în continuare manifestarea efectului respectiv, între cauză și efect se stabilesc anumite interacțiuni care capătă semnificațiile corespunzătoare, mai ales în cazurile în care geneza faptului concret rezultă din forțele existente (sau dintr-o singură forță) și fiind orientat în acțiunile sale asupra unui anumit grup de circumstanțe. Deci, acțiunile-fapte istorice, într-un anumit sens, pot fi examinate și ca întâmplare sau ca necesitate, evidențiind că întâmplarea este și o formă de manifestare a necesității. E întâmplător oare faptul că Moldova cade sub ocupația otomană? Și dacă ea devine vasala Turciei, acesta e un fapt necesar? Domniile domnitorilor străini sunt fapte istorice reale, dar au ele oare un caracter necesar sau întâmplător? Astfel, examinând mai multe circumstanțe de acest tip, expuse în cronici, putem afirma, în primul rând, că întâmplările apar în mod firesc obiectiv drept consecință a acțiunii unor forțe cu o semnificație vădită; în rândul al doilea, întâmplările se manifestă pe neașteptate, fiind pornite și realizate de influența forțelor existente asupra condițiilor sociale de moment. În consecință, putem afirma că, deși nereliebat și neconturat, totuși, în mod firesc, cronicarii fac unele încercări de a demonstra că atât

necesitățile, cât și întâmplările (sau faptele istorice) exprimă în mod obiectiv anumite tendințe privind dezvoltarea ascendentă-descendentă și uniformă-neuniformă a societății moldovenești feudale.

Referințe bibliografice:

1. Mazilu, Dan Horia. *Vocația europeană a literaturii române vechi*. București: Minerva, 1991, p.37.
2. *Letopisețul Țării Moldovei*. Chișinău: Hyperion, 1990.
3. Velciu, Dumitru. *Grigore Ureche*. București: Minerva, 1979, p. 331.
4. Ureche, Grigore. *Letopisețul Țării Moldovei*. Studiu introductiv de E. Russev. Chișinău, 1977.
5. Vulcănescu, Mircea. *Dimensiunea românească a existenței*. București: Fundația culturală română, 1991, p. 78.
6. Părvan, Vasile. *Getica*. București: Meridiane, 1982, p. 8-9.

Material publicat în: *Buletin științific [al Universității „George Bacovia”]*. Bacău, 2000, an. 3, nr.1.

GRIGORE URECHE, MIRON COSTIN, ION NECULCE: PATRIOTISM ȘI PERSONALITĂȚI ISTORICE

Abstract: By describing the great personalities of Moldova from the Middle Age, Grigore Ureche, Miron Costin and Ion Neculce have gained their place in the history as great patriots. The paper presents and comments some fragmente of their works which best prove their patriotism over centuries.

Grigore Ureche, Miron Costin, Ion Neculce au rămas pentru totdeauna în istoria neamului și ca mari patrioți, o dovadă concludentă, în acest sens, fiind însăși opera creată de ei – Letopisețul Țării Moldovei.

În concepția cronicarilor, personalitățile istorice, manifestând un patriotism adevărat, îndeplinesc un rol deosebit în dezvoltarea societății. Așa a fost Ștefan cel Mare, care, după aprecierea lui Grigore Ureche, pentru faptele lui vitejești, pentru victoriile glorioase și faptele creștinești a devenit „sfânt” încă în timpul vieții. Și, deși Miron Costin este rezervat în privința aprecierii domniei lui Mihai Viteazul, totuși el recunoaște meritele incontestabile ale acestuia față de neamul românesc. Ion Neculce evidențiază figura monumentală a lui D.Cantemir, numit mai târziu „*Rege între filozofi și filozof între regi*”. Este elogiat și Vasile-vodă, și alți domnitori care, în opinia cărturarilor, au contribuit la dăinuirea în timp a Țărilor Române. Rolul personalităților de seamă în istorie sporește în cazul în care ele posedă și manifestă adevărate stări sufletești, calități moral-creștine și patriotice.

Descriind puternica Romă antică, M.Costin afirmă că personalitatea remarcabilă a unui împărat sau rege determină întru totul forța și existența ei în lume. Anarhia „macină” esența și vitalitatea țării din interior. Și dacă la o anumită etapă Roma începuse să decadă, apoi, odată cu întronarea lui Traian, ea atinge culmile măreției militare. Sub împăratul Adrian, Roma a decăzut pentru totdeauna, fiind împresurată de năvălirile barbarilor. Deci, istoria are un caracter obiectiv și inevitabil, este un proces istorico-natural, aflându-se în permanentă schimbare și dezvoltare și nici o figură istorică, cât de proeminentă ar

fi ea, nu e în stare să stăvilească sau să reorienteze cardinal mersul logic și firesc al istoriei, să întoarcă roata acesteia înapoi. Remarcăm că aceste raționamente pot fi completate cu generalizările marelui Hegel, care scria că „tot ce e rațional e real, tot ce e real e rațional”, – a fost real Imperiul Roman, dar au fost raționale și hoardele barbare care au înlăturat forța romană.

De notat ca Miron Costin aduce un elogiu împăratului Traian, cuceritorul Daciei străbune. Roma l-a făcut pe Traian nemuritor. Prin veșnica lui Columnă a arătat lumii că gloria voastră este veșnică, monarhi slăviți! De ce, oare, asemenea stăpânitori nu trăiesc veșnic?”[1]. După noi, acest elogiu are un sens dublu; în primul rând, viața nobilă a romanilor ne onorează și ne sporește demnitatea națională în lume, noi fiind urmași ai poporului-rege. În rândul al doilea, aspirația cărturarului că asemenea stăpânitori să trăiască veșnic, în mod inevitabil generează concluzia că dacă sunt stăpânitori, trebuie să fie și sclavi. Și oare misiunea noastră constă numai în a proslăvi supușenia și umilința? Oare noi suntem sortiți a fi numai sclavi? Oare aceasta este adevărata virtute? Și cu atât mai mult, cronicarul ar dori ca asemenea stăpânitori să trăiască veșnic.

Astfel, putem afirma că patriotismul lui Grigore Ureche a influențat și asupra stilului cronicii sale, care este mai degrabă un stil sentimental, prin care a atribuit datelor și evenimentelor istorice o adevărată viață, retrăiri și stări sufletești autentice. Și acest fapt trebuie apreciat în mod realist, deoarece asemenea mod de cugetare devine determinant pentru evoluția în continuare a științei istoriografice din acea perioadă.

Descrierea luptelor victorioase cu dușmanii țării căpătau o semnificație deosebită, fiind un îndemn mobilizator spre reînvierea conștiinței naționale. Oastea Țării Moldovei a obținut victorii răsunătoare asupra turcilor, tătarilor, leșilor, ungurilor, muntenilor, dar și înfrângeri umilitoare și rușinoase: „*Mai apoi și turcii carii că vedea că ca o negură toată lumea acoperea, războaie minunate au făcut de multe ori i-au și biruit, mai apoi de o au și supus supt jugul lor, de multe ori i-au asudat rocoșindu-se și nu fără multă moarte și pagubă în oameni, pană o așaza*” [2]. Patriotismul lui Grigore Ureche se manifestă, în special, și

în atitudinea lui hotărâtă împotriva turcilor, care exploatau cu cruzime Țara Moldovei. Prin ura sa față de Poarta Otomană, descrisă în *Letopiseț*, el spera să cultive aceleași convingeri și sentimente contemporanilor și urmașilor săi.

Descrierea trecutului glorios avea scopul să demonstreze că dușmanii țării pot fi învinși, că Moldova poate reveni la gloria ei de altădată. De aici și necesitatea ca contemporanii lui să se trezească din starea de amorțire, să se pătrundă de marea lor responsabilitate față de Patrie. Faptele eroice ale trecutului – această călăuză dominantă – aveau scopul de a-i îndemna pe toți moldovenii la luptă, de a le insufla optimism și curaj în propriile forțe, în necesitatea de a-și făuri destinul. Țara Moldovei ar putea să-și recapete suveranitatea și independența ocupând un loc destoinic în lume. Prin urmare, anume dragostea de pământul natal, patriotismul nețărmurit al lui Grigore Ureche îl face să depășească ambițiile de apartenență la marea boierime, precum și orgoliul personal și să-l prezinte pe Ioan-vodă cel Cumplit în două ipostaze. Prima ipostază: Ioan-vodă este zugrăvit ca un tiran fiind acuzat de numeroase fără-delegi și crime monstruoase, în special față de biserică. Cronicarul este convins că răsplata divină sau pedeapsa divină nicidecum nu-l va ocoli. A doua ipostază (nu-i prea evidențiată), dar concretizată este patriotismul înflăcărat al lui Ioan-vodă cel Cumplit, faptele lui eroice săvârșite pentru independența Moldovei. Numai în trei ani de zile Ioan-vodă cel Cumplit a obținut câteva victorii strălucite. Mai întâi, el zdrobește oastea leșească a lui Bogdan-vodă, cu care acesta spera să-și recapete scaunul domnesc. După aceasta urmează și bătălia cu oastea turcească și a muntenilor, care, de asemenea, este îngenunchată (se urmărea scopul de a-l ridica domn pe Petru Șchiopul după mazilirea lui Ioan-vodă). În acțiunile militare ale lui Ioan-vodă predominau chibzuința și măiestria de strateg iscusit. El arde Țara Muntenească și-l înscăunează pe Vintilă-vodă, iar apoi arde unul după altul târgurile Brăila, Tighina și Cetatea Albă, învinge oastea tătărească și cea turcească în Bugeac. Din mai multe cauze obiective și subiective Ioan-vodă pierde bătălia decisivă cu turcii de la Cahul și-și pierde și viața. Accentuăm îndeosebi faptul că și trădarea marii boierimi l-a împiedicat pe Ioan-vodă cel Cumplit să izbăvească țara de jugul otoman.

În problema patriotismului lui Grigore Ureche și în rolul deosebit pe care l-a îndeplinit Ștefan cel Mare în istoria neamului românesc, susținem opinia lui P.P. Panaitescu, care afirmă că acest aspect este expus în spiritul ideilor scriitorilor din sec. al XVII-lea, care, fiind influențați de Renaștere, priveau istoria prin activitatea oamenilor mari și nu a maselor lăsate în umbră. Pentru Grigore Ureche, Ștefan era un model de urmat pentru învierea Moldovei. În sec. al XVII-lea Ureche socotea că lupta pentru independență a unui mic stat feudal ca Moldova nu este un îndemn suficient și de aceea el adaugă conceptul de glorie. P.P. Panaitescu accentuează că Grigore Ureche nu l-a înțeles pe Ștefan, n-a înțeles istoria țării sale din veacurile trecute. În legătură cu această viziune considerăm necesar a adăuga următoarele: în primul rând, Gr.Ureche aduce mărturii convingătoare care confirmă că întreaga Europă, toată creștinătatea europeană salută victoriile militare ale lui Ștefan cel Mare. După victoria de la Vaslui asupra turcilor „*mare bucurie au fostu tuturor domnilor și crailor de prinprejur de biruință ce au făcut Ștefan-vodă*” [3]. Și dimpotrivă, după înfrângerea suferită de moldoveni la Valea-Albă „*fu scîrbă mare a toată țara și tuturor domnilor și crailor di prinprejur, dacă auziră că au căzut moldovenii suptu mîna paginilor*” [4]. La moartea lui Ștefan-vodă „*atîta jale era, de plîngea toți ca după un părinte al său, că cunoștîia toți că s-au scăpatu de mult bine și de multă aparatură*” [5]. Și este indiscutabil faptul că numai un mare om politic și un mare conducător militar ar fi putut obține atîta faimă ostășească ca Ștefan; În circumstanțele vitrege în care se afla Moldova, o țară mică, neapărată și neașezată, era nevoie de geniul lui Ștefan, ca să manifeste iscusință militară și diplomatie, cedări și compromisuri rezonabile, vitejie, voință individuală și credință neștrămutată în forțele poporului. Toate acestea fiind îmbinate cu un adevărat creștinism, demonstrează totuși că Gr.Ureche l-a înțeles pe Ștefan, a înțeles și epoca istorică respectivă, admitem că nu în măsura cuvenită, dar a înțeles-o și a redat-o în modul respectiv.

În perioada istorică, când a activat Grigore Ureche, boierimea a păstrat numai unele manifestări palide ale boierimii militare, patriotice, dornice de glorie și slavă din timpurile lui Ștefan cel Mare. E cunoscut faptul că după bătăliile victorioase domnitorii dăruiau moșii

boierilor, dar și altor oșteni ce manifestau virtute militară și patriotism, făcându-le și alte feluri de recompense. Pe timpurile lui Miron Costin boierimea pierduse calitățile și virtuțile ei militare și patriotice de altădată, transformându-se într-o boierime de agricultori. În această nouă calitate a sa, boierimea exploata țărănimea în mod nemilos, având un singur scop – îmbogățirea, utilizând diferite mijloace perfide în vederea realizării acestuia. Unul din aceste mijloace, care poate fi calificat și ca antinațional, este acceptarea tacită de către boierimea moldovenească a ocupației turcești și chiar colaborarea cu ea în scopul menținerii în supunere a țărânimii.

Notăm că și Miron Costin a fost un mare patriot. Opera lui proslăvește neamul românesc și, drept confirmare, sunt și cuvintele cu care începe lucrarea *De neamul moldovenilor – „cînt țara-mi înlăcrămată și pe bieții locuitori ai țării Moldovei”* [6]. Altceva e că, în aprecierea formelor și metodelor privind manifestarea patriotismului, Miron Costin avea și alte viziuni decât Grigore Ureche. Cronicarul nu aproba existența unor posibilități social-economice reale în a doua jumătate a sec. al XVII-lea privind izbăvirea de ocupația turcească. Considerăm că, în mare măsură, această concluzie corespunde adevărului. La temelia acestor concluzii și viziuni ale lui Miron Costin se află un complex întreg de cauze obiective și subiective generate de vremurile cumplite. Țara Moldovei era distrusă și pustiită de războaiele dintre Polonia și Turcia, de cruntul jug al acesteia din urmă care generase o mizerie și o sărăcie totală, o instabilitate social-politică permanentă, în aceste condiții și se afirmă neîncrederea cronicarului în realitatea socială existentă, consolidând, în același timp, convingerea că numai Dumnezeu va putea salva Țara Moldovei. Miron Costin acceptă unele aspecte de nuanță realistă firească privind examinarea faptelor și fenomenelor istorice. Dumnezeu este atotputernic. El călăuzește și guvernează lumea – acesta este crezul cărturarului, în același timp, el admite că unele fapte istorice pot avea loc și în virtutea manifestării active a rațiunii umane, dar și în asemenea cazuri ele se află sub guvernarea divină.

Așadar, cea mai distinsă trăsătură a patriotismului lui M. Costin este nu numai scrierea *Letopisețului Țării Moldovei*, precum și a celorlalte

opere ale sale, prin care și-a proslăvit Patria și poporul. Teza – gândul cronicarului „*A lăsa iarăși nescris, cu mare ocară, înfundat neamul acesta de o samă de scriitori, ieste inimii durere*” [7]. A doua trăsătură – deși M. Costin era reprezentant de vază al mării boierimi, totuși el s-a distanțat de aceasta în problema atitudinii față de Patrie, față de care nutrea o dragoste nemărginită. El a rămas fidel Patriei până în ultima clipă a vieții sale. A treia trăsătură; luptând și cu sabia, și cu pana, fiind și un diplomat erudit, el spera că Moldova va fi eliberată de ocupația turcească cu ajutorul Poloniei. În acest scop el întreținea o corespondență permanentă cu mari demnitari poloni, întreprindea acțiuni și măsuri hotărâte pentru salvarea Patriei sale. El îndeamnă suveranul Poloniei la fapte mari, scriind în *Cronica Țărilor Moldovei și Munteniei*, fie și ca norocul aceluia care domnește asupra milostivirii voastre, domnul meu cel milostiv, „să ne apere și pe noi de pieire prin voia Celui-de-Sus” [8].

Patriotismul lui M. Costin se manifestă și prin faptul că el se pronunță împotriva acelor domnitori care aduc în țară oști străine (turci, tătari, leși, nemți etc.) pentru a cuceri scaunul domnesc. Ei consideră că asemenea fapte „nesocotite” aduc țării mari pagube și nenorociri.

Referințe bibliografice:

1. Costin, Miron. *Opere*. Chișinău: Literatura artistică, 1989, p. 271.
2. *Letopisețul Țării Moldovei*, p.27.
3. *Ibidem*, p.46.
4. *Ibidem*, p.48.
5. *Ibidem*, p.57.
6. Costin, Miron. *Op.cit.*, p. 267.

Material publicat în: *Buletin științific [al Universității „George Bacovia”].* Bacău, 2000, an. 3, nr.1.

CONCEPTE UMANISTE ÎN OPERA LUI DIMITRIE CANTEMIR

Dimitrie Cantemir este considerat, pe bună dreptate, primul nostru filosof original, primul autor de lucrări filosofice propriu-zise de factură renescentistă, cugetător de talie europeană, savant-enciclopedist. Dimitrie Cantemir este caracterizat printr-o universalitate de structură și esență manifestată în umanism, sistematism, viziune profund filosofică asupra lumii [1].

Dimitrie Cantemir și-a conceput filosofia pe baza a două culturi de valoare (occidentală și orientală), fapt ce i-a atribuit un optimism și o valoare spirituală deosebită. Conform lui P. Panaitescu, „Principele moldovean (Dimitrie Cantemir) avea o curiozitate orientală în privința subiectelor pe care le aborda, dar metoda și concepțiile sale erau occidentale. Aceste calități și această situație excepțională i-au permis să joace marele rol de intermediar între două civilizații” [2].

Referindu-se la figura monumentală a acestui mare savant, Gh. Bobâna demonstrează că „Dimitrie Cantemir amintește de titanii Renașterii. Gândirea și opera sa, ce reprezintă o sinteză dintre cultura Occidentului și cea a Orientului, a străbătut distanța de la scolastică la umanism și la știința europeană modernă. Dimitrie Cantemir întruchipează perfect ideea de universalitate în cultura românească” [3].

Umanismul a apărut în anumite condiții social-politice și economice, având la temelie reînvierea culturii și civilizației antice. În unele țări, umanismul s-a afirmat mai timpuriu, iar în altele mai târziu, datorită condițiilor istorice respective, dar și nivelului de cunoaștere. Continuând să însusească valorifice valorile divine, umaniștii acordă o atenție sporită omului și vieții lui reale, apreciind profund rostul și semnificația existenței umane. Umanismul românesc, în cel mai general mod fiind de nuanță renescentistă, examina corelația ființa umană–mediu social într-o ambianță mai uniformă și mai puțin pronunțată în sens clasic. Analiza operelor gânditorilor români din epoca istorică respectivă reliefează faptul că pentru ei este proprie o anumită tematică, precum: originea romană, unitatea de neam și de limbă a românilor din toate regiunile

istorice, scrisul în limba română, dezvoltarea concepțiilor de cultură, civilizație și moralitate.

Și drept confirmare sunt ideile formulate de E.Sorohan, care remarcă două coordonate fundamentale în devenirea umanismului românesc: 1) umanismul bizantin; 2) orientarea cărturarilor români spre lumea latinătății originale. În aria culturii românești din secolul al XVII-lea, Miron Costin, latinistul, va orienta cunoștințele spre Roma și spre Țara Italiei, iar stolnicul Cantacuzino va face elogiul modelului grec de civilizație. Dimitrie Cantemir va realiza sinteza [4]. Studiind esența umanismului, Dimitrie Cantemir scrie: *Eu nu numesc elini pe cei care s-au născut și se nasc în Grecia, ci pe cei care și-au însușit învățăturile (scientias) și civilizația (cultum vitae) elinilor.*

În general însă, umanismul românesc din sec.XVIII se deosebea de cel vest-european. În primul rând, problema constă în faptul că în istorie există repetabilitate, și anumite forme ale unor fenomene sau procese de caracter general, care au loc în unele țări, se repetă în anumite intervale de timp, cu anumite modificări, în alte țări. În rândul al doilea, dezvoltarea societății se caracterizează prin neuniformitate și ar fi o neglijare a legităților sociale să extrapolăm în mod mecanic aceeași periodicitate a derulării fenomenelor sociale concomitent în toate țările. În rândul al treilea, e necesar să aplicăm în mod creator și corelația obiectivă dintre general și particular, dintre valorile general-umane și naționale, dintre parte și întreg.

Și deși românii au aflat de timpuriu originea lor romană, totuși lipsa unor izvoare argumentate în spirit umanist a frânat elaborarea unei concepții științifice adecvate până în secolul al XVII-lea (accentul fiind pus pe analiza faptelor istorice demonstrate). Misiunea în cauză a revenit și pe seama lui Grigore Ureche, Miron Costin și îndeosebi a lui Dimitrie Cantemir care au atribuit acestei probleme umaniste profunzime și originalitate.

Considerăm însă că principalul rezidă în faptul că D.Cantemir a conceput epoca în care a activat ca o epocă cu adevărat umanistă. În viziunea cărturarului-enciclopedist, umanismul generează lumină și perspective în dezvoltarea societății, este o călăuză vrednică în viața oamenilor, opusă întunericii și barbariei din epocile precedente.

Astfel, descriind geneza procesului de constituire a limbii române și a poporului român, cărturarul aduce dovezi concrete care evidențiază acest proces, rădăcinile comune în colonizarea romană: datini, tradiții, obiceiuri, virtuți, unitatea poporului român care-i unul și același în diferite provincii. Toate acestea vin să confirme că poporul român, după toate elementele constitutive, este de origine romană, iar limba română, deși a suferit multe schimbări, și-a păstrat originea și conținutul său inițial în originea romană.

Remarcăm, de asemenea, și contribuția valoroasă a lui Dimitrie Cantemir la constituirea teoriei civilizației și culturii în lucrarea *Hronicul vechimei a romano-moldo-vlahilor*. Dimitrie Cantemir, accentuând noblețea „neamului (originii) românilor”, afirma că noblețea unui popor nu constă numai în vechimea neamului sau în mărimea teritoriului aflat în stăpânirea sa, dar îndeosebi în civilizație, în „învățătură” (știință, literatură, arte), precum și în moravuri bune. Și marele cărturar-enciclopedist scria că „de iaste vre-un neam mai mult decât altele să se cinstească sau mare nume și preț să țină, nu numai singură vechimea lui, nu numai mulțimea și lățimea lui în toată puterea, mai trebuiesc bunătățile; obiceiurile (virtuțile morale), conștiința... învățăturile și vredniciile”.

Cantemir a pus problema alcătuirii unei istorii bazate pe izvoare controlate critic, laic și umanist, care să dovedească originea romană, continuitatea și unitatea de neam și de limbă a tuturor românilor, dreptul acestora la libertate și independență, idei care au rămas ca o permanență a gândirii, culturii române.

În esență însă, ideile filosofice ale lui Dimitrie Cantemir reflectă cu adevărat sentimentele raționaliste ale epocii, oscilațiile dintre concepția medievală și cea modernă. Modalitățile originale de cugetare, investigații profunde și temeinice ale predecesorilor săi au creat posibilități reale de a evidenția valoarea adevărată a operei lui Dimitrie Cantemir în context european. Conștientizând substanța acestor deducții referitor la măreția ființei umane, cărturarul reproduce în mod genial corelația rațiune–credință. Conform acestei teze, omul se definește că ... adevărat om iaste, adică carile cu întregă minte ca să slujește iaste vrednic a să chema ...”[5]. Astfel, este accentuat rolul rațiunii ca atare. În continuare D. Cantemir concluzionează că anume datorită rațiunii, iar mai apoi și a

cunoștințelor acumulate omul „nu numai îngerilor, duhurilor cerești, ce și singur lui Dumnezeu să asemănă”[6].

Cunoscând profund filosofia lumii antice, în special, filosofia greacă, D.Cantemir remarcă mai ales aspectele ei morale, însușirea cărora contribuie în mod esențial la instruirea și educația omului. Și această educație este orientată la conceperea și realizarea de către Om a interesului față de propria sa viață, la înțelegerea rostului lumescului în ansamblu. Iar acestea, la rândul lor, sunt menite să contribuie cu adevărat la evidențierea problemei ce determină sensul vieții omului călăuzită și dominată de conflictul dintre eternitate și istoricitate (etern-istoric). Omul e stăpânul lumii, zice cărturarul fiind convins ca „nu rob, ci stăpân lumii Dumnezeu te-au lăsat pentru aceasta tu pe dânsa, iar nu ea pe tine să stăpânească” [7]. De aici rezultă că lumea a fost creată pentru a fi pusă la dispoziția omului. Și tot ce există în lume, toate bunurile pământului sunt ale omului, care guvernează lumea în spiritul poruncilor date de către Dumnezeu.

Pentru D.Cantemir, interpretarea filosofică pe temeiurile religiei creștine, pe interacțiunea directă a moralei cu religia, semnifică modul de cugetare filosofică adecvată. Astfel, conștiința filosofică tinde spre cunoaștere și fapte concrete, în timp ce conștiința spirituală (religioasă) afirmată prin revelație este axată pe contemplație și eternitate. Și anume această orientare și particularitate a dominat un timp îndelungat spiritualitatea românească (lumea spiritului).

Astfel, poruncile lui Dumnezeu, credința în general sunt superioare rațiunii, care însă apelează la argumente și logică, la fapte și acțiuni, deși e situată pe ipostaze inferioare. Și deducția este logică, deoarece omul este o creație divină care a „hotărât să creeze pe Adam după chipul și asemănarea Sa și nu s-a dat apei sau aerului sau pământului mandatul de a produce omul, ci din îndemnul Tatălui, întrucât fără El nimic nu s-a făcut din câte s-au făcut – și cu darea de viață a Sfântului Duh, întrucât din împărăția Lui huma pământului a născut divinul chip de nedescris, substanța materială și formală” [8].

D.Cantemir este convins că omul are menirea sacră de a guverna lumea în care se află, de a conduce cu „întreaga înțelepciune și cu bună socoteală, aflându-se în lume”. Guvernarea lumii necesită ca omul, cu-

noscându-se pe sine însuși, să-L cunoască în profunzime pe Dumnezeu, și în temeiul acestora să înțeleagă esența libertății voinței, iar înțelegând-o, să manifeste responsabilitate și clarviziune. Posedând aceste calități, omul va lupta împotriva răului social, a viciilor, a vicleniei, a minciunii. Și învingând cu demnitate răul din calea sa, omul își creează condiții favorabile pentru desăvârșire, pentru afirmarea Binelui suprem, ceea ce va contribui la prosperarea reală a Lumii.

Conform viziunii filosofice a lui D.Cantemir, „natura”– esență înseamnă atât esența umană, cât și esența animală și omul trebuie să se gândească în permanență nu numai la esența demnității sale, ci și la lipsa acestei demnități. D. Cantemir evidențiază acel tip de demnitate care îl individualizează pe om printre celelalte ființe pe pământ și, în special, faptul că el posedă spirit rațional. Anume rațiunea îi ajută omului să pătrundă în tainele adevărului și să aleagă binele. Într-o manieră relevantă, D.Cantemir accentuează că omul trebuie să se gândească la nimicnicia sa și, mai ales, la faptul cât de mare este distanța dintre el și Dumnezeu, și nu numai în sens dimensional spațial, ci și în esență, ca atare. De aceea, D.Cantemir consideră că în concepția despre om momentul teologic apare și se manifestă în momentul în care omul ca esență naturală este examinat ca un „atom trecător”. Pentru D. Cantemir, omul este o participantă a veșniciei numai prin faptele sale morale bune care, în esență, sunt de origine divină. În temeiul acestora, el afirmă în spirit ecleziastic că „tu să cauți mai mult să meditezi la lungimea vieții viitoare, care este nemărginită și nesfârșită, și să nu lupți să devii din bătrân tânăr, ci din păcătos drept, ca prin faptele tale să îți se înnoiască sufletul, căci nici noi, nici viața noastră nu suntem din lumea aceasta, ci trăirea noastră e în ceruri”.

În concepția sa filosofică, D.Cantemir prezintă omul ca fiind alcătuit din două părți: prima parte cuprinde sufletul rațional ca ceva divin și ceresc, iar partea a doua reprezintă corpul material orientat spre bunurile pământești și spre păcat. Rațiunea constituie demnitatea omului, iar „mârșăvia” lui rezidă în corp, în partea materială. De aici concluzia cu caracter moral stoic privind dominarea de către rațiunea adevărată, rațiunea perfectă a dorințelor vicioase. Iar concluzia care o formulează afirmă că numai acela este om adevărat care prin mintea sa e capabil să se

înalte. Acest fapt confirmă că D. Cantemir determină esența omului prin rațiune. Aceasta este cea care orientează educația omului, demonstrând că numai virtutea îi poate aduce fericire; la rândul ei, fericirea necesită învățare, instruire: „Copilul neînvățat, dobitoc mic crește, iară mare făcându-să, bou mare să numește; căci pedeapsa (educația) și învățătura lipsind, nu numai în copilărie, dar așa și în bătrânețe, tot dobitoc se va numi și asemeni celor fără socoteală (rațiune) se va socoti” [9].

Prin urmare, potrivit lui D. Cantemir, omul este o ființă rațională, și în această calitate el tinde spre bine, și fiecare trebuie să fie orientat să evite viciile și să manifeste virtuți, deoarece numai astfel va putea depăși moravurile rele și păcatele sale, fapt ce va contribui la manifestarea de virtuți adevărate.

În societate se afirmă o lege morală generală care treptat, căpătând o semnificație determinantă, orientează ființa omenească spre binele social. Și anume, acestei orientări spre desăvârșirea unicului bine suprem al oamenilor îi aparține atât dreptul, cât și obligațiunea de a salva omul de influențele nefaste ale răului din societate. În aceste condiții, devine stringentă cunoașterea factorilor care contribuie la desăvârșirea viziunii morale, întrucât conștiința morală nu este înnăscută în om. Astfel, conștiința morală este o condiție a posedării virtuților care ar trebui să înceapă odată cu autocunoașterea omului în toată integritatea sa, adică atât demnitățile, cât și neajunsurile naturii umane ca atare („ceea de obște omenească fire”). În acest mod, criteriile de autocunoaștere ar însemna cunoașterea naturii omului ca esență rațională. Tendința spre desăvârșirea binelui suprem, tot ceea ce cunoaște omul este rezultat al simțurilor sale, prelucrat de intelect. Normele și interdicțiile morale reprezintă îndatorirea de a urma natura rațională neîntreprinzând nimic ce ar veni în contradicție cu cerințele nobile ale caracterului și naturii vieții omului. Evidențiind omul ca o ființă rațională, D. Cantemir îl zugrăvește ca pe un purtător al forței divine, având drept menire stăpânirea lumii. Omul nu trebuie să fie sclavul lumii, deoarece esența umană este însuflețită de forța rațiunii. Și această rațiune are menirea de a-l reorienta pe om în conduita sa morală, de a-l izbăvi de răul moral din societate.

Dimitrie Cantemir deduce că datorită rațiunii, omul este cea mai vrednică și mai firească dintre toate ființele existente. Și vrednicia omu-

lui rezidă, mai întâi de toate, în rațiunea lui, când aceasta depășește „poftele trupului”, deoarece numai „socoteala dreaptă și întreagă pre greșitoarea pofță să o stăpânească”.

Și drept confirmare sunt cugetările lui Dimitrie Cantemir despre om în spiritul marelui umanist Erasmus din Rotterdam. Potrivit acestor cugetări, „omul de la natură este” bun, întrucât toți oamenii s-au născut egali, buni de la natură; numai după naștere, prin convorbiri rele sau prin lipsa convorbirilor pioase și a învățăturilor bune, ei pot contracta moravuri rele [10]. Călăuzindu-se de ideea „ordinii naturale”, D.Cantemir susține că „toți oamenii se nasc buni din punct de vedere natural, și toți dacă vor, pot deveni buni din punct de vedere moral”. Și concluzia care rezultă din aceste profunde cugetări denotă că oamenii sunt cu adevărat educabili. Pentru tânăra generație, teza în cauză trebuie să dobândească un caracter programatic și pragmatic. Omul nu este numai îndemnat să recunoască și să accepte anumite valori și principii morale, ci pe cele mai adecvate: Binele, Adevărul și Frumosul. Dar și aceasta ar fi numai o parte a procesului integru de afirmare social-morală a omului, a eului său uman. Altă parte ar fi raportarea nemijlocită a acestor valori la contrariul lor, la **Rău, Minciună (Eroare), Urât**. În consecință, omul ia anumite decizii privind acceptarea unora și respingerea altora (valori și nonvalori); concomitent fiind nevoit să lupte cu ispitele trupului, numai datorită educației omul obține să conceapă esențele adevărate ale existenței sale. Și D.Cantemir afirmă că în educație o atenție prioritară îi revine lecturii și, în special, lecturii *Bibliei*, precum și diverselor exemple și exerciții de stil umanist. Un loc aparte în acest proces, în viața spirituală a oamenilor îi revine rugăciunii care, în contextul social general educă virtuțile omenești necesare. Cantemir accentuează valoarea distinctă a factorului individual, a eforturilor individuale ale omului: „întrucât Dumnezeu celor ce nevoiesc, nu celor leneși, va ajuta”[11]. Astfel, virtutea este plasată în centrul devenirii omului, fiind axul procesului instructiv-educational. Potrivit cerințelor în cauză, în procesul instructiv-educativ gânditorul plasează pe prim-plan cunoașterea lui Dumnezeu, a propriului său Eu și a lumii înconjurătoare. Prin cunoaștere omul se aprofundează în istoriografia umanistă care reprezintă forța majoră pentru apărarea patriei („moșiei”), iar istoria, de fapt, fiind o oglindă prin

care poporul își evidențiază și făurește demnitatea – ființa istorică și conștiința de sine. Astfel, apărarea moșiei reprezintă cinstea, vrednicia și mândria neamului. În acest context, sunt formulate ideile umaniste ale lui D.Cantemir privind continuitatea neamului românesc pe pământurile lui strămoșești, pe pământurile în care s-a născut, s-a constituit și s-a afirmat în istorie. Conștientizarea acestui mare adevăr istoric (originea latină a neamului, continuitatea de neam și de limbă a tuturor românilor), iar apoi și propagarea lui în alte țări vădește o concepție filosofică temeinică a dăinuirii în timp și în spațiu a tuturor românilor.

Referințe bibliografice.

1. Cantemir, Dimitrie. *Dimensiuni ale universalității*. Chișinău, 2008, p. 5.
2. Panaitescu, P.P. *Le prince Demetrie Cantemir... Tome VI*, 1926, p. 255-256.
3. Bobână, Gheorghe. *Umanismul în cultura românească*. Chișinău, 2005, p. 161.
4. Sorohan E. *Introducere în istoria literaturii române*. Iași : Editura Universității „A.I. Cuza”, 1997, p. 84-85.
5. Cantemir, Dimitrie. *Opere complete*. Vol.1. București, 1974, p. 297.
6. *Ibidem*, p. 277.
7. *Ibidem*, p. 251.
8. Sacrosanctae, mss.lat 76 al Bibliotecii Academiei Române, f.297, p. 92.
9. Cantemir, Dimitrie. *Divanul sau Gilceava înțeleptului cu Lumea*. București, 1965, p. 59.
10. Cantemir, Dimitrie. *Loca obscură*, mss.lat. 76 al Bibliotecii Academiei Române. F.103 v.
11. Cantemir, Dimitrie. *Divanul*, p. 83.

Material publicat în: *Integrarea europeană și filosofia română: cazul Al.S.Sturza: Materialele conferinței interuniversitare, 7-8 mai 2009*. Chișinău: CEP USM, 2010

DIMITRIE CANTEMIR: ELEMENTE DE ETICĂ ÎN LUCRAREA *DIVANUL*

Abstract: *In this article some Christian ethical and moral aspects from the work the 'Divan' by Dimitrie Cantemir are examined: the essence of the dialogue of 'The Wise-The World, "The World-The Wise", the victory of the Wise in the World as well as the correlation Faith-Reason, Sin-Penance, "the emptiness", Christian dignity, Christian pity, Divine authority, Holiness, Christian virtues, Wisdom, Good-Evil, Education, etc."*

Keywords: *Ethics, Education, Christian moral, Christian pity, Divine authority, Virtue, Holiness, Good-Evil, Threat of God, Sin-Punishment, Emptiness, Ignorance, the Wise, Macrocosm, Microcosm.*

Întreaga operă a lui Dimitrie Cantemir are un pronunțat spirit educativ care sporește și se aprofundează pe măsura îndepărtării de vremurile în care a trăit și a activat marele cărturar-enciclopedist, fie că este *Divanul; Istoria ieroglifică; Descrierea Moldovei; Hronicul vechimei a româno-moldo-vlahilor* sau alte lucrări. Și în acest sens opera lui D.Cantemir continuă, însă la un nivel calitativ nou, mai esențial, mai amplu dezvoltarea și aprofundarea conceptelor etico-morale, elaborate în epocile istorice precedente. De fapt, în devenirea umanismului românesc sunt remarcate două coordonate fundamentale: 1) umanismul bizantin; 2) orientarea cărturarilor români spre lumea latinității originale; în aria culturii românești din secolul al XVI-lea, Miron Costin, latinistul, va orienta cunoștințele spre Roma și spre Țara Italiei, iar stolnicul Cantacuzino va face elogiul modelului grec de civilizație. Dimitrie Cantemir va realiza sinteza¹.

Anume despre această sinteză sau cercetare în continuare a conceptelor filosofico-religioase în context istorico-filosofic (sau continuitate istorico-filosofică) vom relata în cele ce urmează. În special, ne vom referi la unele principii etico-morale creștine. Și dacă Miron Costin afirmă că toate sunt trecătoare în lume („Fum și umbre sîntu toate, visuri și părere/ Ce nu petrece lumea și, n ce nu-i cădere?”) ,

¹ Sorohan, Elvira. *Introducere în istoria literaturii române*. Iași: Ed. Universității "A.I.Cuza", 1997, p.84-85.

apoi și stolnicul Constantin Cantacuzino constată că „ceia sîntu în scara virtuții acea mai de sus, neputînd a sta într'acele stepene, cad foarte la mare slăbiciune”.

Iar Dimitrie Cantemir remarcă că „Viața și norocul omului sunt ca fumul” – Și este adevărat *ce zice* Apostolul: Ce este viața noastră? Abur. Dar pentru că viața ne este scurtă, iar norocul este necredincios față de noi, ce trebuie să facem? Ceea ce spune Domnul când zice: „Cel ce crede în Mine nu va muri în veac”².

Lucrarea este destinată să cultive adevărata înțelepciune și cumsecădenie omenească, conduită morală creștină și smerenie creștină, povățuind urmașii, cum să înțeleagă viața și existența în lume și să devină părtași spirituali ai existenței durabile. *Divanul* este o adevărată Enciclopedie etico-moral-creștină.

La intersecție de milenii, opera lui Dimitrie Cantemir, prin concepția sa profundă și complexă asupra lumii, prin gândurile originale, generalizările și ideile expuse amplu și argumentat, este mai actuală decât lucrările multor contemporani de-ai noștri. După o perioadă istorică de coșmar spiritual, de ateism militant și ideologie comunistă toți oamenii de bună credință și, mai ales, tânăra generație își exprimă adeziunea afectivă și intelectuală pentru credință și valorile general-umane. Iar opera lui D.Cantemir, și în special lucrările din tinerețe (*Divanul*), sunt determinante în acest sens.

Divanul este prima lucrare filosofică (și foarte) valoroasă a lui Dimitrie Cantemir. Conform concepției autorului, lucrarea este constituită din *trei părți*: *prima parte* cuprinde dialogul „Înțelept-Lume”; *partea a doua* – un comentariu privind pledoaria Înțeleptului; *partea a treia* reflectă concilierea esențelor „Lume-Înțelept”, precum și victoria Înțeleptului în Lume.

Important este faptul că principiile moralei creștine reprezintă poruncile lui Dumnezeu care sunt obligatorii pentru creștini, în cazul când ei sunt orientați să se desăvârșească din punct de vedere moral. În acest context, viața pământească este numai o etapă pregătitoare pentru viața veșnică.

² Cantemir, Dimitrie *Divanul*, p.212.

De fapt, ambele părți ale dialogului Înțelept-Lume constituie concepții diferite. Prima concepție, cea a Înțeleptului, reflectă orientarea tradițională specifică creștinismului ortodox, iar concepția Lumii este de orientare laică. Și dacă concepția Înțeleptului este de orientare creștin-ortodoxă, înseamnă că și normele morale care rezultă din pledoaria acestuia îl pregătesc pe Om de viață veșnică. Și această teză ar constitui poate esența dialogului Înțelept-Lume. Principiile și normele morale propovăduite de Înțelept, de fapt, constituie sau reprezintă o morală desăvârșită, deoarece sunt fundamentate pe autoritatea divină. Aname de aceea Binele, pe care morală creștină îl așteaptă de la credincioși, este apreciat ca fiind expresia nemijlocită a voinței lui Dumnezeu și pe care îl conțin legile morale. Iisus Hristos, fiind întruchiparea moralității desăvârșite, este cel mai viu exemplu pentru creștinii care au descoperit această morală.

Concomitent, Dimitrie Cantemir realizează o periodizare a vieții omenești care o precede pe cea a lui J.-J. Rousseau: viața umană este divizată în 7 etape: pruncia, copilăria, tinerețea, voinicia, bărbăția, căruntețea și bătrânețea.

Punctul de pornire sau temeiul privind necesitatea evidențierii valorii elementelor etico-morale din *Divanul*, îndeosebi cele cu caracter religios (creștin), l-a constituit faptul incontestabil, că orice nou studiu evidențiază noi nuanțe, noi aspecte, noi interpretări și valori care completează și întregesc imaginea și valoarea acestuia.

Principalul rezidă în faptul că Dimitrie Cantemir a conceput epoca în care a activat ca o epocă umanistă, exprimându-și cugetările în spiritul marelui umanist Erasmus din Rotterdam. D.Cantemir este convins că umanismul generează lumină și perspective în dezvoltarea societății, este călăuză vrednică în viața oamenilor, fiind opus întunericului și barbariei din epocile precedente.

Astfel, într-o ipostază nouă este concepută continuitatea cognitivă și etico-morală. La fel ca și cronicarii, D.Cantemir accentuează că la începutul Țării Moldovei a fost un cap de „buor”:

„Herbul Țării, vechii ș-au ales buăr,
Numele vestindu-și ca tunul prin nuăr.

Noii mai pre urmă, avîndu-l moșie,
Tot acel vechiu nume mai vestindu-l știe”³.

De aceea stema Moldovei reprezintă un cap de *buor* (zimbru), adică un taur sălbatic, puternic și dornic de liberate, care simbolizează vigoarea, demnitatea și aspirațiile spre izbăvire ale poporului. În așa mod, stema Moldovei întruchiează o generalizare a unor fenomene, circumstanțe și fapte social-istorice de o anumită ordine și semnificație. Generalizarea în cauză, exprimând și o imagine filosofică senzorială anumită, constituie un semn de neliniște care îndeamnă, deșteaptă, având în același timp o mare forță social-istorică și educativă. În fața noastră se află nu, pur și simplu, un cap de bour privit în existența sa materială, ci un model destinat să formeze conștiința națională, să cultive patriotismul, să genereze acțiuni și transformări social-economice și spirituale profunde și de durată, să afirme demnitatea noastră, ca neam.

În aspect comparativ, evidențiem mai multe puncte de reper prin care Dimitrie Cantemir „continuă” să aprofundeze coordonata continuității umaniste în raport cu predecesorii săi, mai ales cu moralistul secolului Miron Costin – caracterul trecător a tot ce există în lume, și, în special, faptele omului.

„Ia aminte, dară. O oame, cine ești pe lume,
Ca o spumă plutitoare, rămîi fără nume,
Una fapta, ce-ți rămîne, buna, te lățește.
În ceriu cu fericie în veci te mărește”⁴.

La rândul său, Dimitrie Cantemir accentuează că „Iată dar că faptele bune prelungesc viața și înnoiesc tinerețea nu numai în veacul ce va să vie și care este fără de sfârșit, ci și într’acesta care are sfârșit, mai ales că nu tu, ci cerul este patria noastră”⁵.

Element educativ distinctiv este umanismul lui D.Cantemir care privește omul ca pe o ființă rațională, fiind perfect, desăvârșit și creat să „domnească liber și să comande celor de sus prin lumina intelectuală care i s-a dat”. Mai apoi, pierzând perfecțiunea, omul a pierdut și lumea sau existența cerească.

³ Cantemir, D., *Op. cit.*, 1969, p.8.

⁴ Costin, M. *Opere*. Ch., 1989, p.334.

⁵ Cantemir, D., *Op. cit.*, p.88.

Evidențiind omul ca o ființă rațională și umanistă, D.Cantemir îl privește ca pe un purtător al forței divine, având drept menire stăpânirea lumii. Omul nu trebuie să fie sclavul lumii, deoarece esența umană este însuflețită de forța rațiunii. Pentru marele nostru gânditor și cărturar, omul, conștiința lui firească, caracterul deplin al rațiunii sunt ceva foarte personal, iar steaua din interiorul capului său este rațiunea sa. Și această rațiune are menirea de a-l reorienta pe om în conduita sa morală, de a-l izbăvi de răul social și moral din societate. În acest context, sunt călăuzitoare cuvintele Înțeleptului de care trebuie să țină cont oricine: „Dumnezeu a făcut lumea spre binele, iar nu spre răul omului”, însă „după săvârșirea păcatului lumea s-a schimbat în rău”, iar „pentru nimicirea Păcatului trebuie să vină în lume Hristos, noul Adam”, pentru a păcatului dezlegare⁶. Și astfel omul îl va cunoaște pe Dumnezeu după lucrurile și faptele Sale care, realizându-le, se va înălța în credința și conduita sa morală.

Și numai cunoscându-l pe Dumnezeu, Omul va înțelege cu adevărat că „Dumnezeu e o esență spirituală și prea desăvârșită, de aceea este veșnic și fără de început; El este viață, unic, atotputernic într-atât, încât orice vrea este în stare să ducă la bun sfârșit, atotștiutor până acolo, ... învăț nimic din cele ce s-au făcut sau se vor face, oricât ar fi de ascunse, de la el nu se pot ascunde”⁷.

În același timp, e necesar să evidențiem esența Răului în lume. Da, Răul există. Dar Dumnezeu nu a creat răul. Și noi nu vom striga „Trăiască Răul”, numai de aceea că el este antipodul Binelui. Dar există două coordonate majore > Păcatul și Pedepsa. Și dacă ai păcătuit (adică dacă ai făcut un Rău), răsplata te așteaptă> vei fi pedepsit. Și dacă Dumnezeu admite răul, înseamnă că noi trebuie să înțelegem în profunzime esența corelației Bine-Rău.

Pentru Dimitrie Cantemir „natura”, adică esența înseamnă atât esența umană, cât și esența animală, iar omul trebuie să se gândească în permanență nu numai la esența demnității sale, dar și la lipsa acestei demnități. Cărturarul evidențiază acel tip de demnitate care îl individualizează pe om printre celelalte ființe pe pământ și, în special,

⁶ *Ibidem*, p.40-43.

⁷ *Ibidem*, p.304.

faptul că el posedă spirit. Anume rațiunea îi ajută omului să pătrundă în tainele adevărului și să aleagă binele. D.Cantemir accentuează într-o manieră relevantă că omul trebuie să se gândească la nimicnicia sa și, mai ales, la distanța imensă dintre el și Dumnezeu, și nu numai în context dimensional spațial, ci și în esență – ca atare.

Datoria omului este să înțeleagă în profunzime marea înțelepciune că „Lumea se menține prin Mila lui Dumnezeu”. Neamul omenesc a trăit și mai trăiește încă în deșertăciune și în condiții nechibzuite, în circumstanțe instabile și dezechilibrate, și dacă atâta amar de vreme mai trăiește, aceasta se datorează preabogatei Mile a lui Dumnezeu. Anume de aceea Dimitrie Cantemir consideră că în concepția despre om momentul teologic apare și se manifestă în momentul în care omul ca esență naturală este examinat ca „un atom trecător”. Întreaga existență umană necesită înțelegerea faptului determinant că „în lume urmează deșertăciunea” – „deșertăciune a deșertăciunilor, toate sunt deșarte”⁸. Și printre aceste deșertăciuni este și pofta desfrânării. Și D.Cantemir evocă spusele filosofului grec Tales care afirmă că „marea, focul și femeia sunt trei rele” care trebuie evitate de oricine.

Sau cât de actuale sunt ideile că lumea a generat multe „nebunii” (de mâncări și băuturi multe, goana după bogăție, lăcomia) de care trebuie să ne păzim întotdeauna, deoarece „poftea neînfrânată împinge sufletul spre moarte”.

Și Dimitrie Cantemir evidențiază mai multe tipuri sau forme *de manifestare a răului în lume*: nu te amăgi cu frumusețile lumii, lucrurile lumii sunt ca praful în bătaia vântului, să nu te întristezi văzându-i puternici pe împărații neamurilor, valoarea binelui și paguba răului, cel bogat în lume este bogat și orb, calea largă și lată duce la moarte, exemplul lui Alexandru cel Mare, nu te lăcomi, nu fi invidios etc. Și omul este chemat să nu stea ca un ostaș trândav și neatent față de o vădită primejdie, ci să se ferească, să fie de-a pururi treaz, să se gândească la toate, de peste tot, bine înarmat și luând seama împotriva tuturor⁹. Iată asemenea calități sunt toate necesare omului contemporan.

⁸ Cantemir, D., *Op.cit.*, p.146.

⁹ *Ibidem*, p.374.

Cărturarul ne îndeamnă la virtuți, la săvârșirea virtuților și la evitarea, la depășirea răutăților. Știind că moartea este inevitabilă, omul este orientat la fapte bune. Ce-i rămâne omului după moarte? – faptele săvârșite, iar acestea și constituie numele bun al omului, nume pe care generațiile ulterioare să-l rostească cu respect. Și numele bun este cel mai scump lucru din lume la care trebuie să tindă orice om, întrucât faptele rele sunt o piedică pentru a obține un adevărat nume.

Este accentuată teza că omul este o părticică a veșniciei numai prin faptele sale morale bune și care, în esență, sunt de origine divină. De aici urmează și concluzia în spirit ecleziastic ca „tu să cauți mai mult să meditezi la lungimea vieții viitoare, care este nemărginită și nesfârșită, și să nu lupți să devii din bătrân tânăr, ci din păcătos drept, ca prin faptele tale să îți se înnoiască sufletul, căci nici noi, nici viața noastră nu suntem din lumea aceasta, ci trăirea noastră e în ceruri”.

Dimitrie Cantemir demonstrează că idealul uman este acela al omului instruit, educat și virtuos. Și acest ideal educativ este obținut prin: 1) cunoașterea de sine; 2) cunoașterea lui Dumnezeu; 3) cunoașterea lumii. De aici rezultă că modul în care D.Cantemir concepe esența lumii este de substanța rațională și că anume rațiunea este călăuză faptelor umane. Iar recunoașterea rolului rațiunii în existența umană reflectă, în mod nemijlocit, interpretări umaniste asupra existenței umane.

Astăzi devin tot mai semnificative sau chiar profetice cuvintele Înteleptului, care în spiritul filosofiei bizantine, declară întregii lumi că „însușirile exterioare superioare, precum și cele inferioare specifice mie sunt specifice și ție”.

În convingerea deplină a lui D.Cantemir, însușirea deplină a cunoștințelor umaniste îl ajută pe *om* să conceapă adevărata sa origine, care contribuie la măreția ființei umane, la înălțarea omului, la pătrunderea în esența corelației rațiune-credință. Această interpretare consolidează concepția morală, precum și cunoștințele acumulate conform cărora rațiunea și credința fac ca omul să devină chiar asemănător lui Dumnezeu.

Și această asemănare necesită credință adevărată, întrucât „trebuie să credem cu certitudine, că dacă, potrivit poruncii lui Dumnezeu, săvârșim virtutea și sfințenia, nu numai că putem agonisi culmea fericirii

prin harul și darul său, dar și că de nu ținem această cale, nu putem cu nici un chip obține această fericire”¹⁰. Și drept călăuză în realizarea acestui nobil scop sunt Dumnezeieștile cuvinte: „Păziți sfințenia, fără de care nimeni nu va vedea pe Dumnezeu”.

În așa mod, umanismul este axat pe conștientizarea propriei identități, pe instruire și educație. Oamenii manifestă un interes mai sporit față de propriul lor destin, încep să conceapă mai profund rostul vieții și rostul lumii în general. Și în *Divanul* omul se manifesta, mai întâi de toate, ca o ființă rațională, accentuându-se că numai acela este om adevărat care este în stare să se înalțe prin propria sa rațiune. Și anume – rațiunea devine stea călăuzitoare orientându-l pe om să conceapă și să demonstreze virtuți care-l fac să fie fericit.

Da, omul dorește o viață fericită, însă aceasta poate fi obținută numai în cazul când el practică o conduită morală adevărată, onestă, cinstită, respectuoasă față de credință și față de semenii săi. De la acestea el ar putea culege pilde concrete de manifestare a virtuților. Căci afirma D.Cantemir „că este greu să se găsească cineva la care să fie întrunite în chip desăvârșit și deplin toate virtuțile și bunătățile, tu, imitând diferiți oameni înzestrați cu tot felul de virtuți, ostenește-te ca pe toate să le cuprinzi în tine”¹¹.

Iar dacă omul este axat nemijlocit pe calea obținerii adevăratei fericiri, el trebuie să conștientizeze că o cale netedă spre ceruri nu există, că „suferințele și răbdarea necazurilor sunt pricina și materia virtuților”. Și noi trebuie să credem, întrucât fără credință nimeni nu poate fi fericit. Și numai urmând smerenia și renunțând la trufie, la „părerea prea bună despre sine”, vei putea săvârși fapte vrednice.

În general, conceptele lui D.Cantemir în domeniul instruirii, al educației morale necesită afirmarea unei legi morale adecvate ce ar contribui la afirmarea unei conduite pentru un bine general (pentru toți) și care ar corespunde tuturor. Iar aceste cerințe prevăd instruirea, obținerea unor cunoștințe generale fără de care omul nu poate rezista răului social și viciilor care-l pândesc la orice pas. Și doar învățătura îl poate salva pe om de vitregiile și furtunile (problemele) sociale. Și asta

¹⁰ Cantemir, D. *Op. cit.*, p.340.

¹¹ *Ibidem*, p.342.

e o cerință prioritară, deoarece „copilul neînvățat dobitoc mic crește, iar mare făcându-se, bou mare se numește, căci pedeapsa (educația) și învățătura lipsind, nu numai în copilărie, dar și așa în bătrânețe tot dobitoc se va numi și asemenea celor fără socoteală (rațiune) se va socoti”¹². Deci, anume ignoranța este cauza răului social, a păcatelor, și deci, a faptelor rele. Înțeleptul ne îndeamnă: „Nu face loc păcatului câtuși de puțin, căci păcatul, gășind cel mai mic prilej, poate face mari răutăți”¹³.

Cărturarul este convins că omul nu este un subiect pasiv și inert al istoriei, ci se manifestă ca un purtător concret al forței divine. Iar instruirea va combate ignoranța, răul social, faptele negative, viciile și consecințele lor, scopul cărora este de a denigra natura umană. Astfel, e necesară cultivarea unor asemenea virtuți-calități care să se opună cu adevărat factorilor și fenomenelor negative. Și orientarea dominantă ce rezultă din acest proces educațional integral ar avea drept scop final afirmarea adevăratului Bine, a acelu Bine spre care tinde Omul și pe care dorește să-l obțină cu adevărat.

De aici și virtutea credinței care are drept scop cunoașterea a tot ce este supranatural. Iar manifestarea concretă a credinței sunt faptele concrete, întrucât credința fără fapte nu există, este moartă. Important este ca credinciosul să înțeleagă că credința vine în ajutorul rațiunii și îmbogățește nu numai conținutul, dar și calitatea cunoștințelor referitor la cele supranaturale. Și numai credința ne ajută să-L cunoaștem cu adevărat pe Dumnezeu. De aceea legea morală consideră credința obligatorie pentru credincioși. Iar în cel mai general sens credința îndeplinește un rol absolut necesar pentru mântuirea credinciosului – idei foarte actuale în zilele noastre.

Educarea unor virtuți, a aptitudinilor spre bine în general pot fi realizate în cazul când sunt cunoscute cauzele care frânează dezvoltarea morală a omului și, respectiv, afirmarea virtuților. Anume de aceea Înțeleptul din *Divanul* apără morala creștină, iar rațiunea și lumea se manifestă în contextul interacțiunii specifice dintre corp și suflet, precum se manifestă omul irațional și omul rațional.

¹² *Ibidem*, p.59

¹³ *Ibidem*, p.118.

În general, după D.Cantemir, credința, iar poruncile divine, în special, sunt superioare rațiunii, care deși apelează la argumente și logică, la fapte concrete și acțiune, totuși e situată la un nivel mai inferior. Având misiunea de a governa lumea în care există și activează, omul este determinat să se călăuzească cu „întreaga înțelepciune și cu buna socoteală”. Iar înțelepciunea adevărată, la care aspiră creștinul, este frica de Dumnezeu. Și în viața cotidiană deseori se spune: uite omul acesta nici de Dumnezeu nu are frică. Vai de capul lui! Astfel, rațiunea este considerată ca fiind inferioară credinței, și anume, în virtutea acestui fapt rațiunea trebuie să accepte să fie sub „lumina credinței”. Însă pornind de la teza că omul este o ființă rațională, el săvârșește fapte și lucruri care prin conținutul lor reflectă un adevărat Bine social, care prezintă o temelie adecvată pentru înălțarea demnității umane. În contextul acestor circumstanțe, omul trebuie să se călăuzească de adevărate valori umane, care devenind acțiuni practice ar contribui în mod esențial la nesăvârșirea păcatelor și, în consecință, la educația unui om cu cele mai nobile calități morale.

În așa mod, îndeplinind poruncile divine, omul realizează cu adevărat rolul său social în lume și, în special, a tezei că el (omul) este stăpânul lumii. Și aceasta are loc, deoarece „nu rob, ce stăpîn lumii Dumnădzău ti-au lăsat, pentru aceasta tu pe dinsa, iara nu ea pe tine să stăpînescă”¹⁴. Dar însuși faptul că D.Cantemir îl situează pe om tot mai sus, proclamându-l chiar stăpânul lumii, demonstrează că lumea a fost creată pentru om. Și dacă omul va trăi bine viața sa, numai atunci el va înțelege că a trăit cu adevărat. Însă în orice perioadă a vieții sale, omul este dominat să țină în permanență cont de esența celor trei lucruri: „moartea, învierea și dreapta judecată”. Deci, orice om ar spera la o dreaptă judecată care este o consecință a faptelor sale, a virtuților creștinești, a înfrânării poftelor trupești, ținând minte că „poftele trupești adică păcatele scurtează viața”.

În general însă, omul lui Dimitrie Cantemir nu se naște numai bun sau numai rău. Calitățile morale negative ale omului sau răul

¹⁴ Cantemir, D. *Op. cit.*, p.99.

moral din el se află în legătură nemijlocită cu condițiile vieții social-economice reale, cu vremurile complicate și vitrege. Deși acceptă ideea păcatului strămoșesc și, respectiv, a stării umiltoare prin care a trecut omul de-a lungul secolelor, totuși Dimitrie Cantemir crede în aptitudinile creatoare ale omului, în indulgența și în spiritul lui creștin – idei actuale și foarte necesare pentru tânăra generație.

Bibliografie:

1. Cantemir, Dimitrie. *Divanul sau Gâlceava înțeleptului cu lumea*. Ediție îngrijită și studiu introductiv de Virgil Cândea. București: E.P.L., 1969.
2. Costin, Miron. *Opere*. Chișinău, 1989.
3. Sorohan, Elvira. *Introducere în istoria literaturii române*. Iași: Ed. Universității „Al.I. Cuza”, 1997

Material publicat în: *Conferința internațională „Dimitrie Cantemir – Educator al românilor” / Universitatea Creștină Dimitrie Cantemir din București, 24-26 octombrie 2013.* ”, Ed. a 3-a

ELEMENTS OF ETHICS IN THE WORK *THE DIVAN*

Abstract: *In this article some Christian ethical and moral aspects from the work the „Divan” by Dimitrie Cantemir are examined: the essence of the dialogue of „The Wise-The World”, „The World-The Wise”, the victory of the Wise in the World as well as the correlation Faith-Reason, Sin-Penance, „the emptiness”, Christian dignity, Christian pity, Divine authority, Holiness, Christian virtues, Wisdom, Good-Evil, Education, etc.”*

Keywords: *Ethics, Education, Christian moral, Christian pity, Divine authority, Virtue, Holiness, Good-Evil, Threat of God, Sin-Punishment, Emptiness, Ignorance, the Wise, Macrocosm, Microcosm.*

The whole work of Dimitrie Cantemir has a well-marked educational spirit that increases and deepens more on the extent of the removal from the times when the great scholar and encyclopaedist lived and activated: either it is *The Divan*, *The Hieroglyphic History*, *The Description of Moldavia*, *The Chronicle of the Durability of the Romanians-Moldavians-Wallachians* or other works. In this regard as well, the work of D. Cantemir continues, but on a newly qualitative level, more essential, more ample the development and deepening of the ethical and moral concepts elaborated in the previous historical epochs. In fact, in the establishment of the Romanian Humanism two fundamental coordinates can be noticed: 1) the Byzantine Humanism; 2) the orientation of the Romanian scholars towards the world of the original Latinity; in the area of the Romanian culture of the 16th century, Miron Costin, the Latinist will direct the knowledge towards Rome and Italy and Cantacuzino will make the eulogy to the Greek model of civilization. Dimitrie Cantemir will realize the synthesis¹.

It is namely about this synthesis or research in continuation of the philosophical-religious concepts in historical-philosophical context (or historical-philosophical continuity) that we will relate as follows. We

¹ Sorohan, Elvira. *An Introduction into the History of the Romanian Literature*. Iași : The Printing House of A.I.Cuza University, 1997, p.84-85.

will refer particularly to some Christian ethic-moral principles. And if Miron Costin affirms that all is fleeting in this world („Everything is just fume and shades, dreams and opinions/ What is there that it is not lost and fallen away“?), then Constantin Cantacuzino realizes that the ones who are on the highest scale of virtues, being unable to stay in those ranks, easily fall in a very weak moment“.

And Dimitrie Cantemir remarks that „Man’s life and luck are like smoke/fume“; and it is true what the Apostle *says* while asking: What is our life? Fume. But since life is short, and the luck is unfaithful towards us, what should we do? To do what Lord suggests while saying: „The one who believes in Me will never die“².

The work is intended to cultivate true human wisdom and human kindness, moral Christian behavior, and Christian obedience, counseling the followers on how to understand life and existence in the world and to become spiritual adepts of the lasting existence; the work *The Divan* being thus a real ethic-moral Christian encyclopedia.

At the border of millenniums the work of Dimitrie Cantemir, through its profound and complex conception on world, through the original ideas, the generalizations and the ideas exposed largely and with sound arguments – is more up-to-date than the works of many contemporaries of our times. After a historical period of spiritual nightmare, of militant atheism and communist ideology all people of good belief, and mostly the young generation expresses its affective and intellectual adhesion for faith and the general-human values; and the creation of D.Cantemir and especially the works from youth (*The Divan*) are representative in this regard.

The Divan is the first philosophical and (very) valuable work of Dimitrie Cantemir. According to the author’s conception, the work consists of 3 parts: *the first part* includes the dialogue „*The Wise-The World*“; *the second* > a commentary regarding the pleading of the Wise; *the third part* reflects the conciliation of the essences „*The World-The Wise*“, as well as the victory of the Wise in the World.

It is important that the principles of the Christian moral represent the commandments of God that are compulsory for Christians, should

² Cantemir, Dimitrie. *The Divan*. Bucharest, 1969, p.212.

they be oriented to improve morally. In this regard, the earthly life is just a preparatory stage for the eternal life.

In fact, the both parts of the dialogue „*The Wise-The World*” constitute different conceptions. The 1st conception that of the Wise reflects the traditional orientation specific to the Orthodox Christianity, and the World – the conception is of lay orientation. And if the conception of the Wise is of Christian–Orthodox orientation, it means also that the moral norms which result from his pleading get ready the Man for the eternal life. This thesis would probably constitute the essence of the dialogue „*The Wise-The World*”. The principles and the moral norms preached by the Wise, in fact, constitute or represent a perfect moral since they are based on divine authority. That is why the Good expected by the Christian moral from the faithful is appreciated as being the direct expression of God’s will and which is contained in the moral laws. Jesus Christ being the embodiment of the consummate morality is the most vivid example for the Christians who found out this moral.

Concurrently, Dimitrie Cantemir realizes a periodization of human’s life that precedes the one of J.J. Rousseau: human’s life is divided in 7 steps: babyhood, childhood, youth, courage hood, bravery hood, grey-hood and old age.

The starting point or the reason regarding the necessity of emphasizing the value of the ethicmoral elements from the work „*Divanul*” and especially the religious (Christian) ones was the indisputable fact that each new study stresses new sides, new aspects, new interpretations and values that complete and unite its image and value.

The most important is the fact that Dimitrie Cantemir devised the epoch when he served as a humanist epoch, expressing his thoughts in the spirit of the great humanist Erasmus of Rotterdam. D. Cantemir is convinced that the humanism generates light and perspectives in the society development; it is the true guide in the people’s life, being opposed to the dark and barbarism from the previous epochs.

Thus, in a new hypostases it is made the concept of the cognitive and ethic-moral continuity. In the same way, like the chroniclers, D. Cantemir emphasizes that at the beginning of Molodva Country there was a head of „buffalo”,

„As Flag of State, the old ones have chosen the buffalo,
Making famous the name as the tower in the cloud
...Still the same old name more famous is known”³.

From here, Moldova’s flag represents a head bull, a wild ox, strong and wishful of freedom which symbolizes vigor, dignity and aspirations towards the liberating of the people. In such a way, the flag of Moldova incorporates a generalization of some phenomena, circumstances and socio-historical facts of a certain order and significance. This generalization, expressing also certain philosophical sensorial image, constitutes a sign of trouble that guides, wakens having in the same time a big socio-historical and didactic force. There is not simply a head of bull regarded in its materialistic existence, but also a model meant to form the national consciousness, to cultivate the patriotism, to generate socio-economic actions and profound modifications and lasting ones, to assert our dignity as nation.

In a comparative plan, we emphasize more starting points through which Dimitrie Cantemir „continues” to deepen the coordinate of the humanist continuity reporting it to his predecessors, especially of the epoch’s moralist Miron Costin – the transient character of all that is in the world and especially the man’s deeds.

„Take care, so then. O man, you, who are in the world,
As sailing foam, you remain without a name”
The only thing is your deed that remains,
And in sky happily worships you forever”⁴.

In his turn, Dimitrie Cantemir stresses that ”So, it is the good deeds that prolong our life and renew the youth not just in the following epoch and which is without end, but in the one that has an end, as more than this, it is not you, but the sky that is our native land”⁵.

The humanism of D. Cantemir is a distinctive educative element, which regards the man as a rational creature, being perfect, absolute and created in order to „rule freely and to order to those from above

³ Cantemir, Dimitrie. *Op.cit.*, p.8.

⁴ Costin, Miron. *Works*, Chişinău, 1989, p.334.

⁵ Cantemir, Dimitrie. *Op. cit.*, p.88.

through the intellectual life that he is given". Thereafter, losing his perfection, he lost also the world and the sky existence.

Identifying the man as a rational and humanist being, D.Cantemir regards him as a bearer of divine force, with the purpose of dominion of the world. The man must not be enslaved by the world, because human essence is enlivened by the force of reason. For our great thinker and scholar, the man - his natural conscience, completeness of reason - is something very personal, and „the star inside my head is my reason". This intelligence aims to redirect the man in his moral conduct, to save him from the social and moral evil in society. In this context, the Wise Man's words are guiding and must be taken into account by everyone: „God made the world for the human benefit and not for human evil" – but, „after committing the sin, the world has changed for the worse," - and „Christ, the new Adam, must come into the world to destruct the Sin" - to unravel the sin⁶. And so, the man will know God by his things and actions, doing which he will ascend in faith and moral conduct.

And only knowing God, the Man will truly understand that „God is a spiritual and too perfect essence, so he is eternal and without beginning; he is life, unique, omnipotent, so that he is able to complete all he wants, omniscient, I learn nothing from the things that have been or will be made, no matter how they would be hidden, they cannot hide from him"⁷.

At the same time, it is necessary to highlight the essence of Evil in the world. Yes, the Evil exists. But God did not create evil. And we will not shout – let the evil live - just because it is the antipode of the Good. There are two major coordinates: Sin and Penance. And if you have sinned (i.e. if you have made Evil), the reward expects you: you will be punished. And if God allows evil, it means that we must understand the essence of Good-Evil correlation in depth.

The “nature”- that is the essence- means both human and animal essence to Dimitrie Cantemir, and the man must constantly think about not only the essence of his dignity, but also about its absence. The

⁶ *Ibidem*, p.40-43.

⁷ *Ibidem*, p.304.

scholar emphasizes that type of dignity that individualizes the man among other beings on the Earth, and, in particular, the fact that he possesses spirit. It is namely the reasoning that helps man penetrate into the mysteries of truth and choose the good. D. Cantemir emphasizes in a relevant manner that man has to think about his nothingness, and above all, about the immense distance between him and God, and not only in a dimensional spatial context, but in essence as such.

The man's duty is to understand in depth the great wisdom that „The world is maintained by the mercy of God”. The human race has lived and still lives in emptiness and foolish conditions, in unstable and unbalanced circumstances, and if it still lives for such a long time, this is due to God's great mercy. That is why D.Cantemir believes that, the theological aspect appears in the concept about man and manifests itself at the moment when the man is considered „an evanescent atom” in his natural essence. The entire human existence requires the realization of the decisive fact that „The world follows the futility”- Vanity of vanities, all is in vain”⁸. The lust is also among these vanities. And D. Cantemir evokes the statement of the Greek philosopher Tales, who stated that „The sea, the fire and the woman are three evils” that should be avoided by everyone.

Yet how up-to-date are the ideas that the world has generated much madness (excessive food and drinks, chase after wealth, greed) of which we must always be aware, as „The intemperate desire pushes the soul to death”.

Dimitrie Cantemir highlights several types or forms of *manifestation of evil in the world*: do not be deceived by the beauties of the world; the things of the world are like dust in the wind; do not get upset seeing the power of the kings of the nations, the value of the good and the prejudice of the evil; the rich in the world is rich and blind; the wide and broad path leads to death; the example of Alexander the Great; don't get envious, greedy etc. And the man is called not to „stay like a lazy soldier, who is not attentive to an obvious danger, but to watch out, be forever awake, think of everything and everywhere, stay

⁸ *Ibidem*, p.146.

well armed and defensive”⁹. All these qualities are necessary to the contemporary man.

The scholar urges us to commit virtues and avoid, overcome evil. Knowing that death is inevitable, the man is focused on good deeds. What remains after man’s death are the committed acts and they represent the good name of the man, the name uttered with respect by subsequent generations. And a good name is the most valuable thing in the world any man should strive to; the misdeeds are an obstacle to get a real name.

The scholar emphasizes the thesis that the man is a part of eternity only by his good moral deeds and which essentially are of divine origin. Hence the conclusion in an ecclesiastical spirit that „you should strive to meditate on the future life length, which is unbound and timeless, and do not fight to become young from old, but righteous from sinner, as your soul should be renewed by your deeds, because neither we nor our lives are of this world, but our existence is in heaven”.

Dimitrie Cantemir demonstrates that the human ideal is that of a trained, educated and virtuous man. And this educative ideal is achieved through: 1) self-knowledge; 2) knowledge of God; 3) knowledge of the world. Hence the way D. Cantemir conceives the essence of the world is of rational substance, and namely the reasoning is the guidance of human deeds. The recognition of the role of the reason in human existence reflects directly humanistic interpretations of human existence.

Generally, according to D.Cantemir the faith and especially the divine commandments are superior to reason that, even if it appeals to arguments and logics, to clear deeds and actions, is anyway situated at an inferior level.

Having the mission to govern the world in which he exists and activates, the man is determined to be guided with „the whole wisdom and good calculation”. And the true wisdom to which the Christian is aspiring is the fear of God. And in daily life it is often said: „look, this man is not afraid even of God. Poor man!”. Thus, the reason is considered as being inferior to faith and it is namely in this regard the rati-

⁹ *Ibidem*, p.374.

on should accept to be under „the light of faith”. But considering the thesis that the man is a reasonable being, he commits acts and deeds which through their content reflect a real social Good, that presents an adequate basis for the heightening of the human dignity. In the regard of these circumstances, the man should be guided by the real human values, which becoming practical actions would contribute essentially to the non-committing of the sins, and as a result, to the education of a man with most noble moral qualities.

In such a way, realizing the divine commandments, the man truly accomplishes his social role in the world, and especially, of the thesis that he (the man) is the master of the world. And this takes place because “Not as a slave, but as master of the world God left you here, and for that, it is you to govern it”¹⁰.

But generally, man in D. Cantemir’s vision is not born just good or bad. The moral negative qualities of the man or his moral evil from himself is in direct connection with the conditions of the real socio-economic life, with complicated and harsh times. Even if he accepts the idea of the ancestral sin, and accordingly, of the humiliating state through which the man passed throughout centuries, anyway, D. Cantemir believes in the creative capacities of the man, in his indulgency and Christian spirit – up-to-date ideas and extremely necessary for the young generation.

References:

1. Cantemir, Dimitrie. *The Divan or the Wise Man’s Parley with the world*. Ed., coord and introductory study by Virgil Căndea. Bucharest: E.P.L. Publishing House, 1969.
2. Miron, Costin. *Works*. Chişinău, 1989
3. Sorohan, Elvira. *Introduction to the History of the Romanian Literature*. Iaşi: Publishing House of „Al.I. Cuza” University, 1997.

¹⁰ *Ibidem*, p.99.

**DIMITRIE CANTEMIR: *DESCRIPTIO MOLDAVIAE*
(*DESCRIEREA MOLDOVEI*) – DIMENSIUNI
ETICO-MORALE**

Lucrarea *Descrierea Moldovei (Descriptio Moldaviae)* a fost scrisă la îndemnul Academiei din Berlin (în limba latină), având anumite tangențe cu alegerea lui D.Cantemir în calitate de membru al acesteia. Și anul 2014 este unul jubiliar, întrucât se împlinesc 300 de ani de la alegerea lui Dimitrie Cantemir ca membru al Academiei din Berlin. Dimitrie Cantemir este primul român membru al unei Academii de peste hotare.

În sens conceptual și valoric, lucrarea este o carte de vizită a Moldovei, o călăuză pentru oricine care dorește să ia cunoștință de neamul românesc și să conceapă chipul moral și spiritual al acestuia. Cartea cuprinde și aspecte biografice ale Principelui Dimitrie Cantemir, dar în special în ea sunt descrise în profunzime trei compartimente: partea geografică, partea politică, partea ecleziastică și literară. Din această carte, Occidentul a aflat despre Țara Moldovei, despre destinul ei tragic, despre pământurile și despre oamenii ei, despre domeniul politic și economic, despre moravurile, obiceiurile, datinile, religia, limba și graiul moldovenilor, despre stăpânirea bisericească, despre literele moldovenilor. *Descrierea Moldovei* este și o frescă de moravuri, de norme și principii morale, de conduită prin care un popor există și se afirmă în lume.

În general însă, deducțiile lui D.Cantemir în domeniul educației prevăd necesitatea funcționării unei legi morale adecvate, ce ar contribui în mod direct la afirmarea unei conduite – „un bine pentru toți”, adică un bine care să corespundă unor stări și orientări de dezvoltare socială ascendentă. Mai întâi de toate, accentuăm faptul că Dimitrie Cantemir se mândrește cu neamul său, se mândrește cu locuitorii țării sale, pe care, consideră el, trebuie să-i laudăm, să-i iubim și să ne închinăm în fața lor.

Considerăm foarte important faptul că D.Cantemir, caracterizând chipul moral al moldovenilor, apelează la adevăr și remarcă că anume

acesta nu ne permite să-i lăudăm pe concetățenii noștri deoarece, „*mai de mântuire le va fi lor, când li se vor așterne slobode înaintea ochilor greșalele care le fac, decât să fie înșelați și amăgiți cu vre-o măgulire mângâiasă și apărare iscusită și prin aceia să creadă că urmează bine întru greșalile acele, pentru care toată lumea cea cu «năravuri» bune îi hulește*”¹.

Și cărturarul afirmă că nu avem temeii pentru a-i lăuda pe moldovenii, deși ei ar merita aceasta. Logic și firesc ar fi să accentuăm referirile la Adevăr, care sunt determinante, întrucât condițiile istorice vitrege în care se aflau moldovenii, dar și tot neamul românesc erau cu adevărat cumplite și desigur că acestea au deteriorat substanțial chipul moral, întreaga lor fizionomie morală. Adevărul necesită a fi examinat în toată complexitatea sa. Astfel noi avem tot temeiiul să concluzionăm că D.Cantemir, fiind un om credincios, a avut în vedere gândurile pe care le exprimă Sfânta rugăciune „Tatăl nostru”, „și ne iartă nouă greșalele noastre...”, precum și mântuirea cea din urmă, spre care tinde oricine dintre oameni, oricine dintre credincioși. Deși moldovenii au și fapte bune, totuși D. Cantemir crede că accentul pe greșeli are o valoare determinantă anume în contextul mântuirii.

Astfel, D.Cantemir recunoaște că moldovenii au și „năravuri bune”, deși acestea nu sunt prea multe. Însă, în același timp, accentuează că numărul mic de „năravuri bune” este motivat de faptul că ei nu au nici creștere cum se cuvine, nici deprinderi pentru „năravurile” cele bune. Cauza este aceeași, credem noi: condițiile istorico-obiective vitrege în care se aflau Țările Române, lipsa instituțiilor de cultură și de învățământ și, în general, nivelul inferior de dezvoltare a societății, generat de ocupația turcească. Dimpotrivă, noi avem tot temeiiul să ne mirăm și să ne mândrim de faptul că și în aceste vremuri cumplite neamul românesc și-a păstrat verticalitatea, deși substanțial deteriorată. Însuși Dimitrie Cantemir a creat opere geniale chiar în această epocă istorică cumplită. Iar moldovenii demonstau că „*dârziea și semețiea este mai-ca și sora lor, ... toți de obște sunt îndrăzneți și semeți foarte înținați de a începe gâlceava, însă pre lesne se liniștesc și se împacă iarăși*”².

¹ Cantemir, Dimitrie. *Descrierea Moldovei*. București, 1909, p. 223-224.

² *Ibidem*, p.224.

În același timp, cărturarul regretă faptul că „*țărănimea încă prea rar se întoarce la arme*”³. Deci, nu este țărănimea ceea care pe timpul lui Ștefan cel Mare îndeplinea un rol patriotic deosebit, ridicându-se de fiecare dată cu hotărâre la apărarea Patriei. De altfel, ei cu toții sunt „*șegalnici și veseli și inima nu le este departe de gură*”.

În alt context, D.Cantemir remarcă că „*Moldovenii nu sunt iubitori de știință, ci mai la toți le sunt și urâte. Și așa nici numele științelor și ale meșteșugurilor frumoase nu le sunt lor cunoscute*”⁴. Probabil că D.Cantemir, descriind acest aspect al vieții moldovenilor, a avut în vedere și epoca respectivă, iar imaginea concretă ar fi fost mai completă în cazul în care ar fi fost evidențiați și domnitorii țării care acordau atenție culturii și învățământului. Iar pe de altă parte, este menționată teza că doar preoților li se cuvine să învețe, iar pentru mireni este destul să citească și să scrie și să-și iscălească numele⁵. De aici rezultă marea credință a țărănilor în biserică, în slujitorii cultului și în valorile creștine. Dar principalul, credem noi, rezidă în faptul că orice creștin, pregătindu-se de marea mântuire, are dreptul să-și cunoască greșelile, ca astfel să poată interveni în ispășirea acestora.

În viziunea noastră, atitudinea lui D.Cantemir față de moldovenii care nu acceptă știința (se are în vedere cartea, educația, în general) are scopul de a prezenta o realitate sumbră și, în același timp, de a-i îndemna pe conaționali săi la carte. El dorește să-i vadă culți, instruiți și iubitori de carte. Și îndemnul lui Dimitrie Cantemir de a depăși aceste stări degradante este cu adevărat necesar pentru a fi realizat (deși este un îndemn specific și individualizat).

„Nedorința” moldovenilor de carte mai este generată, credem noi, de aceleași condiții social-economice vitrege care au deteriorat substanțial chipul lor moral. Fiind săraci, lipsiți de pământ și avere, atacați în permanență din toate părțile de dușmani, ei nu aveau nici timp, dar nici posibilități sociale reale pentru un trai mai bun. De aceea moldovenii, neavând condiții normale de trai, pur și simplu, supraviețuiau. Și noi trebuie să-i admirăm pe moldovenii din

³ *Ibidem.*

⁴ *Ibidem*, p. 227

⁵ *Ibidem.*

„vremurile cumplite” care totuși au supraviețuit și nu au dispărut din istorie, cum au dispărut alte popoare aflate în asemenea condiții vitrege. Dar tocmai acestea, fiind foarte apăsătoare și de durată, deteriorau mentalitatea oamenilor, creând chiar și anumite tradiții negative, deprinderi, dexterități de supunere fizică și spirituală în raport cu circumstanțele sociale respective. Astfel, putem presupune că Dimitrie Cantemir are scopul ca, evidențiind calitățile morale și sociale negative ale moldovenilor, generate de destinul lor tragic, să orienteze cercetările pe făgașul depășirii lor și al obținerii unui climat moral-spiritual favorabil unei societăți cu adevărat ascendente, însă în perspectivă istorică.

În alt context, Dimitrie Cantemir, descriind obiceiurile moldovenilor, evidențiază, în special, și vrednicia lor de oșteni. Dar însuși faptul că apărarea Patriei este considerată o datorie (un obicei), reflectă calitățile patriotice distincte și de durată ale moldovenilor. Conform aprecierii lui D.Cantemir, „*locuitorii din țara de jos, care sunt obișnuiți demult să trăiască în război cu tătarii, sunt ostași mai buni și oameni mai sălbatici decât ceilalți și mai mult sunt rescolnici și nestatornici...*”⁶. Dimitrie Cantemir remarcă și faptul că moldovenii atacă și ei pe vecinii lor dușmani, fie turci sau tătari, considerând că au dreptul istoric să prade pe aceștia, întorcându-și avutul strămoșilor „și zic că n-au prădat, ei și-au întors numai al lor înapoi”. El se mândrește de faptul că moldovenii sunt foarte pricepuți în a purta (a mânui) armele, evidențiind, mai ales, măiestria, iscusința de a lupta cu sulita și sabia, prin care-și demonstrează adevărata vitejie și cu care izbutesc de cele mai multe ori în diferite războaie⁷.

Cu o deosebită satisfacție D.Cantemir relatează despre ospitalitatea moldovenilor devenită proverbială, laudându-i cu desăvârșire și afirmând că aceasta a fost ridicată la rang de credință, iar dacă un om este credincios cu adevărat, el este vrednic de fapte mari. Fiind săraci, neavând cele necesare și trebuincioase pentru viața cea de toate zilele, moldovenii considerau, totuși, că oricine intră în casa lor trebuie să fie onorat și respectat cu „*sălaș și mâncare*”, fapta aceasta fiind foarte

⁶ *Ibidem.*, p.228.

⁷ *Ibidem.*, p.225-226.

vrednică de laudă. Ei primesc oaspeții (drumeții) cu veselie, fiind bucuroși să le acorde ajutorul necesar, de parcă ar fi frații lor.

Moldovenii consideră că primirea oaspeților este un fapt deosebit, de aceea ei chiar singuri îi caută pe drumeți și îi invită la masă (demnitate și onoare). De fapt, acest aspect – ospitalitatea – este o trăsătură distinctă a moldovenilor, căci astfel popoarele se apropie unele de altele, comunică între ele, fapt ce le remarcă spiritualitatea, iar oamenii devin mai apropiați, mai buni la suflet, mai blajini, mai săritori la nevoie. În realitate, un popor este o oglindă pentru alt popor, și astfel sunt create niște condiții favorabile pentru interese comunitare.

D.Cantemir acordă un loc și un rol deosebit vieții moral-creștine a moldovenilor, accentuând că anume aceasta le-a ajutat mult să supraviețuiască în istorie. Moldovenii sunt devotați bisericii și credinței creștine, nu acceptă alte credințe și „*tot neamul se ține de biserica răsăritului și nu are cugete streine nici pentru o încheietură a credinței și nu părăsește nimic din cele ce sunt poruncile de biserică și nu face nimic din ce este oprit de dânsa*”⁸. Ei consideră că anume credința Răsăritului (credința pravoslavnică) este cea mai adevărată, și de aceea ei resping celelalte religii, mai ales pe cea „*papistășească*”, în general, resping orice religie eretică, orice „*eres*”, rămânând fideli Bisericii Răsăritului⁹.

Menționăm și un alt fapt foarte important, descris în lucrare, și anume, exprimarea credinței. Moldovenii cinstesc icoanele sfinților, li se închină acestora cu multă evlavie și cuvioșenie, ascultă *Sfânta Scriptură* în biserică, respectă posturile. Ei cred, de asemenea, că vor ajunge la Marea Judecată, că se vor desfăta de minunile raiului, fiind convinși că vredniciile pe care ei le posedă le vor ajuta să depășească „*păcatele cele mici*”, adică ca acestea să fie iertate „*și după moarte*”. Și mai cred că biserica are obligațiunea să înalțe spre cer rugăciuni, iar credincioșii să facă cât mai multă milostenie.

Este semnificativ faptul că, invocând rolul icoanelor în viața moldovenilor, Dimitrie Cantemir accentuează cinstirea și influența acestora asupra sufletelor oamenilor. În esență, icoanele constituie mijloace

⁸ *Ibidem.*, p.247.

⁹ *Ibidem.*, p.247.

reale de deșteptare spirituală, de consolidare a vieții religioase a credincioșilor. În mintea omului se înrădăcinează realitatea mântuirii sale prin Domnul nostru Iisus Hristos. Prin icoane are loc sporirea virtuților creștinești, care aduc mult dorita sfințenie. Anume de aici pornește și rolul religios-moralizator al icoanei care cultivă în sufletele creștinilor aspirații spre progres duhovnicesc, spre o apropiere reală de divinitate. De remarcat că Dimitrie Cantemir revine la ideea precum că caracterul nefast al lipsei de știință se răsfrânge nemijlocit și în domeniul credinței. Se are în vedere că moldovenii se lasă ușor influențați de diferite „eresuri”, închinându-se la dumnezeiri necunoscute și „duhluitoare” de idei, precum Lado și Mano, Drăgaica, Dracul, Zburătorul, Turca, Tricoliciul, Descântecul¹⁰.

În general, cărturarul-enciclopedist acordă o atenție deosebită rolului bisericii în devenirea morală a moldovenilor. Slujitorii cultului au menirea sacră de a propovădui Cuvintul Domnului conform credinței adevărate și fără nici o abatere de la ea, iar adevărul despre credință este chemat să călăuzească viețile și sufletele credincioșilor fără nici o abatere, cu o cuvioșenie neasemuită. Principalul este credința, și chiar dacă unii slujitori ai bisericii nu sunt adânciți în învățăturile bisericești, „*însă sunt plini de Duh Sfânt; și nimic nu părăsește din cele ce socotește el că sunt de trebuință pentru pașiunea și mântuirea oilor sale*”¹¹.

Din consemnările lui Dimitrie Cantemir rezultă că bisericile și mănăstirile îndeplineau un rol deosebit în viața spirituală a moldovenilor. Numai prin faptul existenței lor acestea creau o atmosferă spirituală deosebită, un climat moral distinct, care le insuflau oamenilor încredere și optimism în viață. Aspectul moral-educativ se manifestă chiar și prin faptul că slujitorii mănăstirilor îndeplineau și diferite munci agricole în timpul liber de obligațiunile bisericești. Astfel, biserica, ca locaș sfânt al lui Dumnezeu sau casa lui Dumnezeu pe Pământ, reprezintă instituția principală a creștinismului. Întrădeavăr, în cadrul bisericii se obținea armonia între cer și pământ, între viață pământească și cea de dincolo de mormânt. Bisericile și mănăstirile concentră în sine spiritualitatea poporului, viața lui religioasă, privită prin manifestările

¹⁰ *Ibidem*, p.240-252.

¹¹ *Ibidem*, p.253-254.

și aspectele concrete, precum și în legătură cu ritualurile și tradițiile existente în epoca istorică respectivă. Bisericele și mănăstirile constituiau un scut de nădejde în temeinicia vieții social-economice, politice și spirituale a țării, fiind, în același timp, și cel mai adecvat simbol al culturii naționale.

Drept un exemplu elocvent poate servi și următorul moment foarte semnificativ: în Moldova se înrădăcinase un obicei că atunci, când domnul sau boierii înalță (zidesc) o mănăstire, ei împart averea lor în mod egal atât copiilor lor, cât și mănăstirii. Iar apoi Arhimandriții mănăstirilor respective își asumau obligațiunea de a le asigura acestora o imagine adecvată. De asemenea, și monahii acestor mănăstiri sunt supravegheați, sunt orientați la o conduită morală demnă, cinstită și cuviincioasă, și în nici un caz nu comit vreo greșală necuviincioasă¹².

Astfel, din cele expuse supra, rezultă că dimensiunile moralei creștine denotă că nu întotdeauna ceea ce ni se pare nouă că este bine posedă cu adevărat această valoare și este acceptat de Divinitate. În unele circumstanțe, dacă ceva ni se pare că este păcat (este rău), în realitate nu e rău cu adevărat. Iar în cazurile în care judecata morală a Divinității se deosebește de aprecierea omului, în așa mod încât ceea ce pentru om e negativ, pentru Dumnezeu poate fi pozitiv, atunci sunt posibile situații când omul, considerând că el e bun în aprecierea acestei fapte, exprimă în realitate altceva.

Fiind un om credincios și adept fidel al creștinismului, Dimitrie Cantemir consideră învățătura lui Hristos ca fiind cea mai dreaptă și cea mai adevărată, care a fost o călăuză fidelă și în „vremurile cumplite”. Anume de aceea cărturarul consideră apărarea credinței mai presus de orice, ea devenind chezașia dăinuirii noastre în timp și spațiu. Astfel, credința devine atât un refugiu și o posibilitate reală, cât și o primă necesitate de a supraviețui cu adevărat pe lume.

Material publicat în: Conferința internațională „300 de ani de la alegerea lui Dimitrie Cantemir membru al Academiei din Berlin” Universitatea Creștină „Dimitrie Cantemir” din București, România, 24-26 octombrie, 2014.

¹² *Ibidem*, p.260.

ETHICAL – MORAL DIMENSIONS IN *THE DESCRIPTION OF MOLDOVIA (DESCRIPTIO MOLDAVIAE)* BY DIMITRIE CANTEMIR

Abstract: *The article examines some dimensions of the ethical-moral nature of the Moldovans from the work of Dimitrie Cantemir “Description of Moldovia” such as: being proud of their nation (Moldovans), truth reflection, the cultivation of good habits, the passive attitude of the Moldovans towards “science” (learning), Moldovans’ hospitality, military mastery, patriotism, the devotion towards church and Christian faith.*

Keywords: *Moldovans, ethics, nation, patriotism, traditions, good habit, Christianity.*

The work “Description of Moldovia” (Descriptio Moldavie) was written at the advice of the Academy of Berlin (in Latin), having tangents with D.Cantemir’s appointment as a member of it. The year 2014 is an anniversary one since it celebrates 300 years since Dimitrie Cantemir’s nomination as member of the Academy of Berlin. Dimitrie Cantemir is the first Romanian of an Academy from abroad.

In a conceptual and value sense, the work constitutes a visit card of Moldova, a guide for everyone who wants to get acquainted with the Romanian nation (with Moldovans) and to their moral percepts and spiritual image. The book also comprises biographical aspects of the Lord Dimitrie Cantemir, but in a special way it describes three sections: the geographic part, the political part, the ecclesiastical and literary part. It is from this book that the Occident found out about Moldova, about its tragic destiny, about its lands and people, about its political and economic domain, about Moldovans’ traditions, customs, religion, language and dialect, about church possessions, about Moldovans’ letters. The “Description of Moldovia” is also a fescue of habits, of moral norms and principles; of conduct through which a nation exists and asserts itself in world.

Generally speaking, the deductions of D.Cantemir in the domain of education foresee the necessity of an adequate moral law that would contribute directly to the affirmation of a conduct for “a good for all”,

which is a good that would correspond to some states and orientations of increasing social development. First of all, we emphasize the fact that Dimitrie Cantemir is proud of his nation, is proud of the inhabitants of his country whom we have to praise, to love and to worship respectfully.

We consider very important the fact that D.Cantemir, while characterizing the moral image of the Moldovans, applies to truth and notices that this is what namely does not allow us to boast our co-citizens since, *“it will be more drastically to them, when the mistakes they are making will appear before their eyes, instead of being told lies and flattered with a tender consolation and skilful defence and by that to believe that go well with those mistakes, for which the people with good “manners” mock on them”*¹.

And the scholar was affirming that we had no reasons to boast Moldovans although they would merit this. It would be logical and obvious to emphasize that the references to truth are not determined since the discriminating conditions in which the Moldovans were, as well as the whole Romanian people, were absolutely cruel (M.Costin) and of course these ones damaged substantially their moral status, their whole moral physiognomy. The truth needs researching in all its complexity. Thus we have all the reasons to conclude that D.Cantemir, being a faithful person, considered those mistakes which were expressed in the Holly prayer “Patter Noster” as well as the final repenting doom that is the target of every man, of everyone who is faithful. In spite of the fact that the Moldovans have also good deeds, still, D.Cantemir thinks that focussing on the mistakes has a determining value namely in the context of final repentance.

Thus, D.Cantemir recognizes the fact that Moldovans have still “good habits”, even if these are not numerous. But at the same time he emphasizes that the small number of good habits is due to the fact that they do not know how and do not possess habits for the “manners” that are the best. The reason is the same, as we believe, the discriminating

¹ Cantemir, Dimitrie. *Description of Moldavia*. Edition initiated and coordinated by Adrian Vidraşcu and Dan Vidraşcu. Bucharest; Chisinau : International Letter Publishing House, 1999, p. 223-224.

historical –objective conditions in which were the Romanian countries, the lack of cultural and educational institutions and, in general, the inferior level of society development, generated by the occupation. On the contrary, we have the reason to wonder the fact that even in those harsh times the Romanian nation could still maintain its verticality, even if basically damaged. Dimitrie Cantemir himself created genial works even in this terrible historical epoch. And the Moldovans were proving that “the courage and bravery is their mother and sister, ... all in general are courageous and brave, well-disposed to start a quarrel, but calm down to soon and reconcile again”². In the same time the scholar regrets the fact that “peasantry rarely goes to army”³. So, it is not that peasantry that during Stephen the Great reign had a special patriotic role getting ready every time firmly to defend the country. Yet, all together are” joking and joyful and the heat is not too far from the mouth”.

In another context D. Cantemir notices, that “The Moldovans are not fond of learning, but mostly hate it. They know neither the names of the sciences nor of the beautiful crafts”⁴. While describing this aspect of the Moldovans’ life, D.Cantemir probably meant also that epoch, and the clear image would have been more complete in the case when there would have been mentioned also the princes of the country who were paying attention to culture and education. But, on the other hand, it is mentioned the idea that there were just priests who had to study, and for common people it was enough just to read, to write and to sign their name⁵. Hence there results the big faith of the peasants in church, in the servants of culture and of Christian values. But as we think, the most important is that every Christian while getting ready for the big repentance has the right to know his mistakes in order to interfere in their correction.

In our vision, the attitude of D. Cantemir towards the Moldovans who do not accept science (we mean the book, education in general)

² *Ibidem*, p.224.

³ *Ibidem*.

⁴ *Ibidem*, p.227.

⁵ *Ibidem*..

has the goal to present a sombre reality and at the same time to encourage his co-nationals to study. He wants to see them cultivated, trained and lovers of studies. And the encouragement of Dimitrie Cantemir to overpass these decreasing states is absolutely necessary to be achieved (in spite of the fact it is a specific and individualized encouragement).

The non-desire of the Moldovans to study is also generated, as we think, by the same discriminating socio-economic conditions which destroyed substantially their moral image. Being poor, deprived of lands and property, being attacked permanently by enemies, they had no time and neither real social possibilities for a better living. That is why the Moldovans, having no normal conditions of life, had simply to survive. And we have to admire the Moldovans of those “terrible times” who still survived and did not disappear from history as disappeared other nations of similar conditions.

In another context, Dimitrie Cantemir refers in a special way to their dignity as soldiers. In accordance to D.Cantemir’s appreciation, “the inhabitants from the law country, who used long time ago to live in war with Tatars, are better soldiers and wilder men than the others and are more rebel and unstable...”⁶. The scientist is proud of the fact that the Moldovans are very skilful in wearing and handling the weapons mentioning especially the mastery, the ability to use the arrow and the sword, through which they prove their true bravery with which they mostly break up in the mist cases in different wars⁷.

With a special satisfaction D. Cantemir retells about the hospitality of the Moldovans, which was proverbial, praising them and affirming that this quality was equal to that of true faith, and if te man was faithful truly, he was capable of great deeds. Being poor and not having the necessary thing for their daily live, still the Moldavians considered that anyone who enters their house has to be respected and honoured with “*shelter and dishes*” and this deed was considered worth of appraisal. They invite guests (travellers) with gladness, being happy to give them a helping hand in what they need, as if they were their brothers.

⁶ *Ibidem*, p.228.

⁷ *Ibidem*, p.225-226.

The Moldovans consider the reception of the guests as a special deed, that is why they look for travellers themselves and invite them to the table (dignity and honour). In fact this aspect – the hospitality is a distinctive feature of the Moldovans because in this way the nations come closer, communicate, a fact that reflects their spirituality, and the people become closer, kindred in spirit, more merciful, and more helpful. In reality, one nation is a mirror for other nations and in this way necessary conditions for communal interests are created.

Dimitrie Cantemir refers to the fact that in their daily lives the Moldavians play different games, and one of the most widely spread was that of the “*caluseri*” which starts specifically (in hiding) and then spreads through all the market places and villages, lasting for ten days, covering the period between the feast of Ascension and the Descent of the Holy Spirit, and in this period they don’t sleep anywhere but only near the walls of the churches⁸.

According to their faith, they believe that this act must be deeply accomplished because if they sleep in another place rather than the church they will be “*haunted by ghosts*”. This ritual being very traditional has a tragical content and ending. In this way if those two groups of wandering “*caluseri*” meet each other on their way, then this is necessarily followed by a fight. Consequently, the beaten group gives place to the winners and only in this way there comes peace.

According to the tradition of this ritual, the beaten group has to subdue itself to the winner for a period of nine years. And in case some of the members of the group are killed no one is judged. And anyone who wants to become a member of the group has to take part in all these activities for nine years. The absence from the group of one of its members is taken that he is haunted by evil spirits and ghosts. It is also considered that these rituals lead to the treatments of illnesses which develop in the process of the ritual⁹.

D. Cantemir gives an important place and role to the moral and Christian life of the Moldavians, stressing that this belief helped them to survive during their history. The Moldovans are devoted to the church-

⁸ *Ibidem*, p.233.

⁹ *Ibidem*, p.247.

ch and to the Christian belief, do not accept other religions and “*all the nation keeps to the eastern church and has no side thoughts for any covering of the faith and do not omit anything from anything that are the commandments of the church, and do not carry out anything forbidden by the church*”¹⁰. They consider that only the eastern church faith (the orthodox church is the genuine one), and that is why they reject all the religions especially the “*popish*”, in general they reject all the heretic religion, any “*heresy*”, remaining faithful to the eastern church¹¹.

It is worth mentioning the fact which is very nicely described in the work according to which the Moldavians honour the icons of the saints, venerate them with respect and awe, listen to the Holy Scriptures in the church and keep the fasting periods. They also believe that they will appear at the final judgement, will be blessed by the miracle of the paradise, being convinced that the virtues which they possess will help them to overcome the “*smaller sins*” and these will be forgiven even *after their death*”. They also believe that the church has the obligation to raise to the heavens prayers and that the believers must manifest more possible mercifulness.

It is meaningful a fact mentioned about the role of the icons in the lives of the Moldavians and Dimitrie Cantemir emphasizes their honouring and the influence of the holy images on the souls of the people. Essentially, the icons represent real means for the spiritual revival of the people, and of the consolidation of the religious life of the people. The human mind created the reality of the salvation through Our Lord Jesus Christ. Through icons there happens a multiplication of Christian virtues, which lead to the much wished holiness. Here starts the religious and moralising role of the icon which cultivates in the souls of the believers aspirations to a spiritual progress and a real closeness to the divinity. Important to mention is that Dimitrie Cantemir defines the idea that the lack of education and science has a negative effect on the domain of belief. It is meant that the Moldavians are easily led astray by all kinds of heresies, venerating unknown gods and spiritu-

¹⁰ *Ibidem*.

¹¹ *Ibidem*, p.247.

al ideas such as Lado and Mano, Drăgaica, Devil, Zburătorul, Turca, Tricolici, Descântec¹².

In general, the encyclopedist attached a great attention to the role of the church in the moral formantion of the Moldavians. The servants of the religious cult have a sacred mission to preach the Words of the Lord according to the true belief and without any change from the truth, and the truth about the belief is called to guide the lives and the souls of the believers on their true path, with a saint righteousness. The important thing is the belief, and even if the servant of the church had no much deep knowledge in the teaching of the church „*but they are filled with the Holy Spirit and nothing lacks from what is necessary for the benefits and leading and salvation of the Lord's sheep*”¹³.

From the remarks of Dimitrie Cantemir results the fact that the churches and the monasteries had an important role in the spriritual life of the Moldavians, these even by the fact of their existence created in a special spiritual atmosphere, a distinctive moral climate which inspired conviction and optimist in their lives. The moral and educational aspect is manifested even through the fact that the servants of God carried out different agricultural tasks in their free time from church service. Thus, the church as the house of the Holy God and the house of God on the earth represents the main institution of Christianity. In the very framework of the church a harmony was achieved between the heaven and the earth, between the earthly life and the afterlife. The churches and the monasteries concentrated the spirituality of the nation, its religious life, view through concrete manifestations and aspects, as well as through its connection with the rituals and the traditions existing in a certain historical epoch. The churches and the monasteries represented a shield of hope in the foundations of the social, economic, political and spiritual life of the country, being at the same time an adequate symbol of the national culture.

A speaking example in this respect is the fact according to which in Moldova there was a rooted tradition when the king and the boyars build a monastery they divide in equal parts their belongings between

¹² *Ibidem*, p.240-252.

¹³ *Ibidem*, p.253-254.

their children and the monastery. And then the Elders of the monastery took the obligation to assure an adequate image of them. Also, the monks of these monasteries are supervised and oriented to a dignified moral behaviour, full of honour and righteousness, and in no case may comit any unaproprate deed¹⁴.

Therefore, from the above-mentioned results that the dimensions of the Christian morality denoted that now always what seems to us that is good does not necessarily possess that quality and is not accepted by the divinity. In some circumstances, if anything seems to us as sin (evil), in reality is not evil truly. And in cases when the moral judgement of the Divinity is different from the appreciation of the men, it happens that what is negative for the human being may be positive for God, then there appear situations when the man considers that he is good in the appreciation of the deed, but in fact expresses something else.

Being a faithful person and an adept of the Christianity Dimitrie Cantemir considers that the teaching of Christ is the rightest and most genuine knowledge which was a fidel guide in the “hard times”. That is why the author considered that the defending of the faith as being the most important task and the only factor of our existence in time and space. Thus, the belief becomes not only a refuge and a real possibility, but also a first necessity to survive truly in this world.

References:

Cantemir, Dimitrie. *Description of Moldavia*. Edition initiated and coordinated by Adrian Vidraşcu and Dan Vidraşcu. Bucharest; Chisinau: International Letter Publishing House, 1999.

Material publicat în: Cogito: Multidisciplinary Research Journal, vol. IV, no. 2/june, 2014, „Dimitrie Cantemir” Christian University, Pro Universitaria, Bucharest, 2014.

¹⁴ *Ibidem*, p.260.

CONSTANTIN RĂDULESCU-MOTRU: INTERPRETĂRI PRIVIND ESENȚA ETNICULUI ROMÂNESC

Conform concepției lui Constantin Rădulescu-Motru, în evoluția sa, etnicul parcurge trei etape: **1) conștiința comunității de origine;** **2) etnicul național**, bazat, mai întâi de toate, pe comunitatea de limbă; **3) etnicul bazat pe comunitatea de destin**, care și constituie, de fapt, forma superioară a etnicului. De notat că problema în cauză a fost examinată de marii cărturari ai neamului românesc Grigore Ureche, Miron Costin, Nicolaus Olahus, Constantin Cantacuzino stolnicul, Dimitrie Cantemir, de reprezentanții Școlii Ardelene, de Mihail Kogălniceanu, Alecu Russo, Bogdan Petriceicu-Hașdeu, Titu Maiorescu. Într-un fel sau altul, problematica etnicului, a naționalului și, în special, comunitatea de origine, de limbă și de destin este prezentă în majoritatea scrierilor lui Constantin Rădulescu-Motru. În contextul temei, notam că la începutul secolului al XX-lea Dumitru Drăghicescu publică lucrarea *Din psihologia poporului român*. În perioada interbelică, problematica etnicului și a naționalului s-a aflat în sfera activității lui Dimitrie Guști, Simion Mehedinți, Lucian Blaga, Nichifor Crainic, Dumitru Stăniloae, Nicolae Iorga, Mircea Eliade.

Lucrarea *Etnicul românesc*, într-o măsură mai amplă decât altele, reflectă concepția lui Constantin Rădulescu-Motru referitoare la conservarea și evoluția spiritului național românesc. După acesta, în circumstanțele create de cel de-al Doilea Război Mondial, Germania era țara care, în viziunea filosofului român, dispunea de posibilități reale orientate spre apărarea naționalității. Concluzia rezultă din raportul dintre cultura (civilizația) germană și cultura (civilizația) celorlalte țări implicate în conflict (ruși, americani și englezi) care, în viziunea lui Constantin Rădulescu-Motru, au distrus naționalitatea. Deducția aceasta avea la temelie situația concretă în care se afla în acea perioadă Europa și perspectivele (destinul) României ca țară orientată spre un viitor mai sigur: „căci noi, românii, avem o menire pe lumea aceasta, cât timp Europa își păstrează vechile tradiții culturale. Din moment ce aceste tradiții vor dispărea și vor fi înlocuite

cu o civilizație mercantilă, materialistă, așa cum este cea americană, sau cu o civilizație comunistă, cum este cea rusească, România își va pierde menirea sa” [1].

În *Etnicul românesc*, Constantin Rădulescu-Motru, în baza cercetărilor realizate, demonstrează că noțiunea de *etnic*, în modul în care este prezentată în diferite investigații cu caracter antropologic și etnografic, nu exprimă în măsură deplină esența problemei. Etnicul nu poate fi redus numai la niște fenomene și procese istorice sau la niște însușiri și trăsături specifice societăților primitive. „*Etnicul unei națiuni este sufletul națiunii, întrucât acest suflet se manifestă sub influența conștiinței de comunitate între membrii unei națiuni*”. Astfel, etnicul este, prin urmare, într-o definiție mai precisă, „*structura istorică pe care o ia viața unui grup social, care se bucură de conștiința unui eu al său propriu*” [2]. Și orice definiție care se referă la om, care cuprinde omul în tot ansamblul său de caracteristici, trebuie să țină cont de trup și suflet, de condiții materiale și spirituale (sufletești), de conștiința de comunitate și de evoluția acesteia, dar, în special, de trei factori de bază: comunitatea de origine, de limbă și de destin. În general, aceste trei comunități sunt la un loc, formând împreună comunitatea etnică sau națională. Căci, conform sensului etimologic, etnicul este tot una cu naționalul [3].

După Constantin Rădulescu-Motru, etnicul poate fi conceput ca sufletul populației, „*or, această comunitate de suflete o numim etnie*”. Și de aici am putea conchide că etnicul constituie o identitate cu psihicul poporului respectiv. Fiind astfel conceput, etnicul posedă și semnificația de caracter național, iar la concret - un tip etnic românesc. În cazul când apare necesitatea de a cunoaște tipul etnic românesc, ne referim la locul concret pe care-l ocupa etnicul românesc în diversele tipuri de personalitate, cultură, istorie și vocație. În unele cazuri se afirmă că „*etnicul cuprinde poporul sau națiunea întregă*” [4].

În circumstanțele când este evidențiat individul în raport cu etnicul, este accentuat faptul că, după nașterea sa, individul constată prezența unui întreg ansamblu de forme și activități tipice la care el se adaptează și pe care le acceptă ca fiind necesare pentru afirmarea sa socială.

La compartimentul națiune-etnie, filosoful accentuează că națiunea reprezintă o comunitate întemeiată pe factorul juridic și pe cel spiritual,

în timp ce etnicul este exprimat, în special, prin originea de rasă și condițiile naturale (geografice) care constituie mediul de trai al populației respective. Și numai „după ce vom ști locul precis pe care-l ocupă etnicul Românului în ordinea condițiilor geografice, antropologice și psihologice, mai este nevoie de cercetarea caracterelor specifice; care-l deosebesc pe român de toți ceilalți gemeni ai lui etnici de pe suprafața pământului... Din condițiile geografice cunoaștem mai bine pe acele de caracter general, cu referire la viața economică a Românului, iar acele cu referire la viața sufletească lipsesc cu desăvârșire” [5].

Este originală viziunea lui Constantin Rădulescu-Motru privind conceperea etnicului în raport cu structura sufletească a poporului, aceasta reprezentând o realitate tipică în procesul obiectiv complex de evoluție a societății. Tocmai în cadrul acestui proces se cristalizează trăsăturile caracteristice poporului dat, etnicul având misiunea de a conserva originalitatea acestuia. Filosoful exprimă idei potrivit cărora fenomenele care au loc astăzi în societate, ele însele aflate sub influența progresului științifico-tehnic, nu generează schimbări care ar modifica sau chiar ar anula diferențele existente între popoare. De fapt însă, schimbările sociale, științifico-tehnice, precum și de alt gen aprofundează aceste diferențe. În realitate, astăzi starea de lucruri din societate la acest capitol este de alt caracter. Europa unită, globalizarea, precum și un șir de alte fenomene și procese profunde care au loc astăzi în lume demonstrează contrariul. Cultura astăzi capătă noi imagini, se stabilește o nouă corelație general-uman-național și, respectiv, conceptele de „etnic” și „etnicitate” capătă noi semnificații (filosoful avea o viziune proprie specifică în acest sens).

Constantin Rădulescu-Motru este adeptul teoriei potrivit căreia conștiința de comunitate reprezintă condiția fundamentală a etnicului. După cum se exprimă gânditorul român, „fără o conștiință de comunitate nu există societate de oameni, chiar dacă societatea este redusă la familie [...]. Societatea omenească presupune ca având în existența ei funcțiunea conștiinței, care singura poate explica dezvoltarea limbajului și a tehnicii de muncă. O societate de oameni fără limbaj și fără o tehnică de muncă este o simplă societate de animale, despre care putem vorbi teoretic, dar despre care nu avem urmă de cum vreodată a fost constituită” [6].

Principalul rezidă în aceea ca această conștiință de comunitate să se poată manifesta în orice situație necesară. Inițial, conștiința de comunitate se afirmă în baza tradițiilor religioase, deoarece chiar și sensul etimologic al cuvântului latinesc „*religio*” posedă sensul de comunitate. Remarcăm că astăzi conștiința de comunitate capătă noi dimensiuni în întreaga lume: comunitatea europeană, comunitatea umană și, respectiv, conștiința globală, conștiința planetară, conștiința ecologică etc. Primejdia unei catastrofe nucleare aprofundează conștiința de comunitate, care, în prezent, devine mai complexă și mult mai bogată în conținut. Constantin Rădulescu-Motru accentuează teza că, în devenirea sa, poporul parcurge câteva etape, acestea corespunzând la trei tipuri de conștiință a comunității: **1) conștiința de origine; 2) conștiința de limbă; 3) conștiința de destin.** Respectând logica firească a dezvoltării societății, evidențiem pe prim-plan conștiința comunității de origine. Faptul în cauză rezultă din conștientizarea de către membrii comunității a existenței unor strămoși comuni, sau ocrotitori comuni ai unor tradiții și obiceiuri care și reflectă temeliile inițiale. Și aceasta are loc deoarece „omul vine pe lume nu ca o gândire în înțelețul propriu al cuvântului, ci vine cu o conștiință în care se perindă tot felul de stări sufletești, vine cu o conștiință torent, și din acest torent face el o gândire și aceasta după o lungă perioadă de cultură și după ce își stabilește anumite norme de clasare și de raportare a stărilor de conștiință” [7].

Referitor la valoarea conștiinței de limbă, e necesar de evidențiat că aceasta constituie un element fundamental privind crearea culturii poporului, iar, în continuare, contribuie la orientarea spre afirmarea conștiinței unității culturale ca atare.

Și dacă această conștiință de origine pune amprenta pe existența și devenirea poporului, în dezvoltarea ulterioară, însăși comunitatea de limbă deșteaptă popoarele, trezind în conștiința lor dispoziții și aspirații de suveranitate și demnitate națională. În acest fel, conștiința comunității de limbă, formând al doilea stadiu în devenirea poporului, presupune stabilirea între membrii societății a unor raporturi extinse, acestea fiind mijlocite de limbă. A treia formă (tip) de conștiință este conștiința de destin, aceasta constituind un element nou care completează conținutul și întregeste esența conceptului de etnic. Dezvoltarea

firească a popoarelor, în general, a comunităților naționale, în special, poate atinge nivelul maturității reale și al desăvârșirii doar în circumstanțele în care aceste comunități posedă conștiința de destin.

Exemplul celor trei Țări Carpato-Dunărene (Moldova, Țara Românească și Transilvania) este concludent, deoarece destinul acestora s-a manifestat în circumstanțe istorico-obiective, având caracteristici istorico-sociale complet deosebite.

În momentele când popoarele se află în pericol, în grea cumpănă, la grele încercări, ele se supun nevoii de a se uni, întrucât sunt amenințate chiar cu nimicirea lor biologică. În aceste circumstanțe, tocmai conștiința comunității de destin îi apropie. Dar încă din cele mai vechi timpuri ale dezvoltării culturii europene, prin destin se înțelegea neprevăzutul care hotărăște desfășurarea vieții omenești sub influența unei puteri necunoscute, putere deasupra celorlalte puteri. Pentru creștini această putere este aceea a lui Dumnezeu, care este numit și simbolul simbolurilor – astfel, creștinul numește destinul Providență [8].

În lucrarea *Timp și destin*, Constantin Rădulescu-Motru afirmă că „esența destinului rezidă în desfășurarea în timp a fondului sufletesc – destinul nu are hotar pentru etnicul său”.

Problema constă în faptul că limba intră în contact direct în viața comunității încă din primul stadiu, unde este susținută pe intuiția persoanei. Limba însă posedă și virtualități care depășesc contactul, avându-se în vedere virtualitățile culturale de diferite grade prin care se ajunge la o comunitate între oameni numeroși.

Datorită virtualităților sale, limba unifică și ceea ce nu unifică originea. Istoria mai multor popoare demonstrează că acestea și-au obținut unitatea națională datorită limbii.

În cazul când ne referim la evoluția unui om ca individualitate, remarcăm că stadiul comunității de limbă corespunde, de fapt, cu starea conștiinței orientate spre o cultură organizată și dirijată [9].

Noțiunea de destin și cauza specială care generează comunitatea de destin diferă de la o perioadă istorică la alta, și chiar în aceeași perioadă destinul românilor din diferite regiuni geografice diferă, uneori chiar destul de semnificativ. Este important faptul că, pe măsură ce capătă amploare și pondere socială sporită, comunitatea de destin „*ar aduce cu sine o adevărată revoluție în politica externă a națiunilor*”.

Iată de ce, în anumite condiții istorice, comunitatea de destin a unui popor se răsfrânge și se include într-o altă comunitate de destin cu popoarele aflate în condiții istorice similare.

Faptul ne confirmă teza că „*destinul nu are hotar pentru etnicul său*“. Un lucru însă este demn de evidențiat, și anume: momentele de anvergură (momentele cruciale) din destinul unui popor; acestea ar putea fi diferite în diferite perioade istorice, întrucât fiecare moment sau etapă importantă (hotărâtoare) din destinul poporului respectiv își are valoarea și însemnătatea istorică concretă. Recunoscând teza că fondul sufletesc reprezintă condiția permanentă a destinului poporului, accentuăm, în același timp, că ar trebui să mai fie și o cauză specială.

Astfel, în perioadele de viață pașnică, comunitatea de destin este mai puțin pronunțată, ea devenind mai pronunțată în timpurile de restriște. Dar care este acea cauză? Ne-am mai putea întreba și altfel: *de ce un popor este mare, bogat și puternic, iar altul este slab și sărac?; de ce unul este stăpân, iar altul este sclav? de ce se întâmplă așa cum se întâmplă, în lumea actuală și în cea dintotdeauna?*

De-ar fi să ne referim la concret, remarcăm faptul că, în decursul istoriei sale, poporul român a trecut prin grele încercări, prin multe obstacole și stări de deznădejde, care i-au călit caracterul și i-au întregit imaginea și fizionomia morală. Și în toate aceste circumstanțe tragice, poporul român a fost călăuzit de steaua numită „*fondul sufletesc al poporului*” care l-a ajutat să supraviețuiască, faptul acesta fiind confirmat și de istorie, conform căreia poporul român a dispărut din istorie, ca mai apoi să apară din nou ca pasărea *Phoenix* din propria-i cenușă. Important este, de asemenea, că însăși comunitatea de destin poate apropia și înrudi popoare care diferă la compartimentul limbă și origine. Astfel, pe timpuri de glorie Țara Moldovei era numită *Poartă a Creștinătății* în Europa. Fidele apărătoare ale creștinătății s-au manifestat, de asemenea pe parcursul secolelor, Țara Românească și Transilvania. Marea dragoste de Dumnezeu și de neam a fost ca o pavăză, atât pentru popoarele europene, cât și pentru generațiile viitoare ale neamului românesc.

Dar, în general, cugetând despre destin, ne-am putea întreba, în continuare: *care-i vina că un anumit popor are un destin tragic sau chiar poate să dispară din istorie fiind strivit de cel mai puternic?;*

care-i păcatul acestui popor că a fost sortit la un destin tragic?; sau poate că acest popor nu a luptat pentru un destin mai bun?; dar dacă nu e numeros și nu dispune de forțe suficiente pentru luptă?; sau poate așa-i întocmită lumea, așa este ordinea lumii?; putem, noi, oare, să pătrundem în esența acestei lumi și sa ne înțelegem cu adevărat destinul?; și chiar dacă nu-l înțelegem, destinul este așa cum este, se schimbă el, oare? Iar concluzia care urmează demonstrează că „unul ne este destinul la toți românii “ – fapt ce reflectă conștiința comunității de destin în toată amploarea ei.

După Constantin Rădulescu-Motru, conștiința de destin prevede și conceperea ideii de spațiu vital ce urmează „*să fie stabilit după indicațiile etnicului, căci în spațiul vital al unei națiuni nu poate intra orice teritoriu locuit de orice națiune străină, ci numai teritoriul locuit de o națiune înrudită prin destin. Știința etnicului va delimita zonele spațiului vital din jurul fiecărei națiuni, căci Europa viitoare va fi organizată, probabil pe baza comunității de destin. Națiunile amenințate de primejdii comune își vor asigura viitorul printr-o apărare și, astfel, vor intra împreună în același spațiu vital. Ele vor trebui să recunoască deasupra suveranităților o organizare juridică supranațională, cerută de legea propriei conservări*” [10].

Europa viitoare, pe care o prezicea Constantin Rădulescu-Motru, s-a realizat astăzi în Uniunea Europeană, uniune ce reprezintă un spațiu economic unic, unde este asigurată securitatea cetățenilor ei și care realizează, în fapt, conștiința comunității europene de destin unic. Unificarea europeană de astăzi, prin voința conștientă a tuturor țărilor semnatare, reflectă în măsură deplină dezideratul potrivit căruia „*comunitatea de destin consistă în solidarizarea conștientă a membrilor unei națiuni, în voința de a păstra unitatea lor. materială, cu orice sacrificii, chiar dacă e nevoie să lupte cu lumea întreagă*“. Astfel, conștiința comunității de destin are menirea de a asigura securitatea poporului și existența națiunilor în cele mai tragice circumstanțe ale istoriei lor vitrege (sau în timpul unor vremuri cumplite – cum spunea cronicarul).

Ca și alți gânditori ai timpului, Constantin Rădulescu-Motru considera că un rol important în destinele popoarelor îi revine religiei, una din temeliiile spiritualității naționale, care a asigurat existența în timp

și în spațiu a neamului românesc. Și chiar dacă Țările Române s-au aflat o perioadă îndelungată sub ocupație străină, sufletele oamenilor nu au suferit prea mult în sens religios. Biserica Creștină a fost ca un scut de apărare pentru toți românii. Dumnezeu a fost întotdeauna steaua călăuzitoare a românilor.

Tocmai de aceea Constantin Rădulescu-Motru acordă o atenție sporită corelației etnic-religie în contextul faptului că religia creștină „nu a venit ca să înlocuiască etnicul și să dea popoarelor fără cultură un mijloc miraculos de a se ridica la o cultură desăvârșită, ci a venit ca să purifice și să înobileze etnicul existent al popoarelor ajunse la un anumit nivel de cultură... Cultul religios de până aici era un produs etnic curat: el nu avea caracterul de universalitate pe care-l are eticul creștin. Eticul creștin, pentru prima oară, deși condiționat în apariția sa, are totuși caracterul de universalitate, adică de comandament care depășește experiența istorică a omenirii” [11].

Dezvoltarea societății demonstrează că procesul de evoluție a sentimentului religios și a religiei, ca atare, are menirea de a călăuzi viața oamenilor, de a stabili și a realiza anumite raporturi între ei. Este semnificativ faptul că normele morale, în general (și cele creștine, în special), și iubirea aproapelui asigură, în mare măsură, viața și activitatea cotidiană a oamenilor, călăuzesc faptele și acțiunile lor, îi fac mai indulgenți, mai îngăduitori și mai buni la suflet. În acest context, avem tot temeiul să afirmăm că destinul românilor depinde în mod nemijlocit de Ortodoxie, că Biserica a influențat în permanență devenirea fizionomiei morale a neamului nostru, a destinului ei istoric.

Conform opiniei lui Ion Zamfirescu, ortodoxia noastră a fost nu numai o confesiune și un ritual, ci și o adevărată înlănțuire de accepțiuni filosofice [12]. După Constantin Rădulescu-Motru, creștinul trebuie să posede în permanență o conștiință adevărată, conform conduitei de adevărată credință, care i-ar asigura evitarea păcatului.

Este știut faptul că o comunitate creștină prevede respectarea unei conduite (sau discipline) foarte stricte. Tocmai datorită acestei discipline stricte a devenit posibilă organizarea la nivelul cerințelor civilizaționale a relațiilor culturale între popoarele europene în epoca modernă. Și aceasta este o urmare a faptului că opțiunea pentru credința creștină a creat, la timpul respectiv, un etnic bazat pe o adevărată conștiință a

comunității de destin a popoarelor europene. De notat însă că etnicul în cauză, fiind unul specific, adică posedând valori creștine adevărate, este în stare să genereze sacrificiile respective.

Într-un anumit sens, Constantin Rădulescu-Motru acceptă religia și evidențiază valoarea acesteia pentru prosperarea și dezvoltarea societății, pentru spiritualitatea neamului românesc. Cert este faptul că religia îndeplinește un rol integrator în cadrul spiritualității românești. În *Personalismul energetic și alte scrieri*, filosoful notează: „*dacă astăzi suntem într-o unitate politică, și atâția câți suntem, apoi aceasta se datorește, în primul rând, Bisericii ortodoxe. Grație acestei biserici, a fost cu puțință să ieșim de sub atâtea influențe străine, fără ca sufletul nostru să fie profund atins*” [13].

În alt sens, Constantin Rădulescu-Motru nu acceptă ideea ca religia – elementul religios – să constituie fundamentul statului național. Mai mult chiar, religia nici nu este în stare să înlăture, dar nici nu dispune de valorile respective pentru a substitui etnicul. Filosoful expune și ideea, care a generat multe discuții, precum că religia nu poate influența ritmul firesc de evoluție și de devenire a uneia sau alteia dintre etnii ori construirea unui stat pe valori creștine.

Astfel, Constantin Rădulescu-Motru recunoaște într-un mod specific însemnătatea credinței ortodoxe și pentru neamul românesc, pentru dăinuirea lui în istorie, pentru supraviețuirea lui în contextul vremurilor vitrege. Filosoful acceptă și teza potrivit căreia religia, posedând o valoare anumită, contribuie la afirmarea unor virtuți și calități de caracter spiritual, cultural și național, care întregesc fizionomia moral-creștină a neamului românesc în ansamblu. Concomitent, religia influențează destinul acestuia, cu atât mai mult, cu cât în aceste circumstanțe se constituie un etnic creștin care prin valoare și esență depășește limitele etnicului. Importante sunt și condițiile în care se afirmă noua atmosferă spirituală a epocii cu un etnic creștin, fapt ce asociază în mod nemijlocit etnicul de destin. Iată de ce acestuia îi revine misiunea ca, fiind realizat, să constituie comunitatea de destin pentru popoarele din Europa. Și aceasta are loc, deoarece „*idealurile care depășesc sfera intereselor strict naționale ar fi rămas fără apărător în mijlocul Europei, dacă creștinismul n-ar fi creat din vreme etnicul fundat pe conștiința comunității de destin*”.

Căci popoarele, prin firea lor, sunt egocentrice, ca și indivizii. Până ce ele să-și cunoască menirea de santinelă în apărarea unui ideal comun, trebuie ca mai înainte, prin conștiința lor să treacă fiorul etnicului creștin, care singur poate da putere de sacrificiu [14].

De aceea fiecare popor, cunoscându-l pe Iisus Hristos, a realizat, prin revelația divină, acel volum de cunoștințe care rezultă din potențialul sufletesc pe care îl posedă. Însă fiecare popor a realizat acea parte din revelația divină, care se află în limitele luminii conștiinței. (Ulterior, funcționează teza potrivit căreia numai acel popor înfăptuiește condițiile solicitate de etnicul creștin care naște din mijlocul sau oameni de vocație sau personalități marcante.) Am putea compara această idee a lui Constantin Rădulescu-Motru cu ideea poetului-preot basarabean Alexei Mateevici, autorul celebrului poem *Limba noastră*, care, referindu-se la destinul poporului său, scria: „*De nu veți ridica din rândul vostru un proroc / Mizeri veți fi, fără de noroc...*”

Din cele expuse de Constantin Rădulescu-Motru, rezultă că misiunea oamenilor de vocație rezidă în contribuția lor nemijlocită la afirmarea reală a conștiinței comunității de destin. Iar aceasta, la rândul ei, prevede și aportul oamenilor de vocație la dezvoltarea culturii naționale, întrucât între aceasta și etnicul creștin se stabilesc raporturi de interinfluență majoră și constructivă. În cazul când această interinfluență este unilaterală sau obsedantă, rezultatele sunt superficiale și incomplete.

În viziunea noastră, deși Constantin Rădulescu-Motru a pătruns profund în esența noțiunilor: *origine, limbă, destin, etnic, conștiință de destin*, totuși, el parcă a trecut cu vederea faptul că, în anumite condiții, între religie și etnic, între apartenența la religie și apartenența la etnic se poate stabili o anumită identitate.

Pe de altă parte, la aceste apartenențe sau neapartenențe din raportul etnic-religie se pot asocia și anumite conflicte de caracter interetnic, care au la temelie conflicte religioase.

În concluzie, filosoful român afirma că Europa contemporană lui, deși a parcurs o perioadă îndelungată de dezvoltare culturală, totuși, este departe de a-și făuri o comunitate de destin, că toate popoarele care constituie populația bătrânului continent nu ar fi în stare să conștientizeze pe deplin această problemă majoră a existenței lor. Credem

că la acest capitol deducțiile lui Constantin Rădulescu-Motru necesită a fi argumentate mai amplu, însă suntem de acord cu concluzia finală a filosofului care afirma că drumul spre Golgota este lung și spinos și că omenirea trebuie să-l suie după pilda Mântuitorului [15].

Referințe bibliografice:

1. Rădulescu-Motru, Constantin. *Revizuiiri și adăogiri*, caietul 4, p. 464-465.
2. *Etnicul românesc. Naționalismul*. Ediție îngrijită de Constantin Schifirneț. București: Albatros, 1996, p. 97.
3. *Ibidem*, p. 21-22.
4. Rădulescu-Motru, Constantin. *Op. cit.*, p. 22.
5. *Ibidem*.
6. *Ibidem*, p. 12.
7. *Ibidem*, p. 56.
8. *Ibidem*, p. 84.
9. *Ibidem*, p. 56.
10. *Ibidem*, p. 69-70.
11. Idem. *Românismul. Catehismul unei noi spiritualități*. București: Editura Casa Școalelor, 1936, p. 93.
12. Zamfirescu, Ion. *Orizonturi filosofice*. București: Editura Casa Școalelor, 1942, p. 102-103
13. Rădulescu-Motru, Constantin. *Personalismul energetic și alte scrieri*. București: Editura „Eminescu“, 1984, p. 65.
14. Idem. *Etnicul românesc*. București: Albatros, 1996, p. 104.
15. *Ibidem*, p. 104-105.

Material publicat în: *Analele științifice ale Institutului de Studii Europene „Ștefan Lupașcu”*. Seria „Secvențe semio-logice”. Iași, 2008.

INTERPRETĂRI ȘI ASPECTE PRIVIND MATRICEA STILISTICĂ ÎN FILOSOFIA ROMÂNEASCĂ (după Lucian Blaga)

Noțiunea de „matrice” reflectă originea, temelia unei entități care exprimă adevărul ca atare, reflectând formula valorică a elementelor componente.

În cazul când ne referim la opera lui L.Blaga, noțiunea în cauză capătă noi nuanțe și interpretări. După Blaga, matricea este numită ca fiind o matrice stilistică și constituită dintr-un ansamblu de categorii. Iar noțiunea de categorie este interpretată, de asemenea, într-un mod original. Dacă în linii mari categoriile reprezintă niște forme generale privind diferitele raporturi stabilite între anumite circumstanțe sau idei, în viziunea lui L.Blaga, categoria, fiind o creație a intelectului uman, cuprinde un domeniu vast de manifestare și concomitent posedă un nivel mai sporit de stabilitate și de dominantă abstract-operatională. Fiind concepute astfel, categoriile blagiene reflectă anume abstractul în interacțiunea cu concretul (intuiția). În acest proces, are loc o anumită selecție sau determinare a conținutului, proces în care unele aspecte și elemente sunt depășite (sau neglijate, în dependență de valoarea și semnificația lor), iar altele sunt incluse în contextul real, asigurându-i acestuia o anumită integritate.

Important este să conștientizăm că matricea stilistică include în sine un complex de categorii fundamentale cu caracter discontinuu și posedă anumite capacități independente de diversificare. Având un caracter relativ stabil, matricea stilistică dispune de o consistență interioară pronunțată. De aici rezultă și scopul matricei stilistice care este preocupată de modelarea creațiilor culturale pe o anumită perioadă de dezvoltare, dar și în raport cu stilul respectiv.

În așa mod, pentru L.Blaga matricea stilistică reprezintă un mister, situat în domeniul inconștientului eu-lui omenesc. Și dacă misterul reflectă esența teoriei cunoașterii, centrul metafizicii cunoașterii, manifestându-se și ca Marele Anonim, atunci matricea stilistică,

referindu-se la creațiile culturale, accentuează în special o adecvată pecete stilistică. Și dacă Marele Anonim relevă o permanentă prezență în lume, atunci „cenzura transcendentă” este un act atemporal și veșnic prezent al Marelui Anonim „în efectele ei fiind întipărit cunoașterii individuale un context structural, iar modurile pozitive ale acesteia sunt de așa natură încât prin ele nu se ajunge decât la o revelare disimulatoare a misterelor existențiale” [1]. Și atunci ne punem întrebarea: această sintagmă ce poate constitui cenzura transcendentă – actul atemporal – cunoașterea individuală – matricea stilistică – conștiință – ce semnifică ea în raport cu procesele sociale contemporane, cu fenomenele globalizate și cu consecințele lor? Sau, în asemenea circumstanțe, pornim de la faptul că cunoașterea individuală nu are decât două mari posibilități: fie de a disimula misterele existențiale, fie de a se instala pluriform în aceste mistere ca atare” [2].

În general însă, fiind constituită din categorii și elemente de factură temeinică și fundamentală, de natură abisală, matricea stilistică este orientată sau tinde să pătrundă în domeniul conștiinței. De aici rezultă și valoarea reală a matricei stilistice, care, de fapt, contribuie la funcționalitatea conștiinței, asigurându-i o existență materială. Concomitent, L. Blaga afirmă că între matricea stilistică și conștiință sunt stabilite relații de influență dominantă. Astfel, matricea stilistică influențează conștiința în mod direct și nemijlocit, în timp ce conștiința este doar o reflectare unilaterală a acesteia. Prin urmare, conștiința, fiind influențată de matricea stilistică, se află în proces de schimbare (sintagma conștiința schimbătoare-matricea stilistica constantă). Putem presupune că această conștiință ar căpăta mai mult un caracter social cotidian de conștiință socială. După L. Blaga, această conștiință ar avea un statut de filosofie adecvată, de existență continuă, aflându-se în proces de permanentă dezvoltare, schimbare, reluări de la început și reinterpretări conceptuale în raport cu domeniul respectiv de existență. Se întâmplă așa, deoarece L. Blaga pune cu toată perseverența întrebarea – ce reziduuri științifice, mitice și magice cuprinde gândirea autorului cercetat.... Pe ce elemente pune gânditorul accentul transcendentă? Ce motive filosofice cuprinde gândirea sa și cum a izbutit

să le asimileze? Ce forme ia în gândirea sa elanul de sistematizare? Cum se integrează gânditorul într-un stil?

Cum, și acest fapt este actual și azi, într-adevăr, cum se integrează omul de azi într-un anumit stil, știind că stilul este omul privit în toată statura sa existențială socială, în fapte și conduită, în aprecieri valorice, dar și într-un domeniu de categorii abisale, sau cum specifică L.Blaga, determinări abisale. Și totuși filosoful accentuează că „stilul reprezintă în realitate niște valori extraestetice pătrunse în estetic și nu e un produs al acestuia” [3].

L.Blaga prezintă o formulă originală de clasificare a categoriilor ce rezultă din structura conștientă-inconștientă a intelectului uman (categoriile intelectului și cele axiologice, precum și categoriile inconștientului, numite și categorii abisale). Prin elaborarea matricei stilistice, dar și prin întreaga sa operă Lucian Blaga încearcă să elaboreze, să argumenteze specificul filosofiei românești aflată la o treaptă concretă a devenirii sale istorice. Și acest fapt este un semn distinctiv, ce pune în adevărată valoare identitatea națională a neamului românesc reflectată în opera blagiană.

După L.Blaga, categoriile, în general, mai pot fi denumite și categorii abisale, a căror funcție constă în a crea omului condiții de deplasare sau de salt pentru a depăși starea de existență. Deci, de a se deplasa dincolo, în domeniul misterului (refugiul blagian). În consecință, este evidentă o stare de revelare a omului. Iar aceasta ar însemna apariția și afirmarea unor forțe modelatoare și „călăuzitoare” [4]. Referindu-ne la esența matricei stilistice, elaborată de Lucian Blaga, și la valoarea ei actuală, remarcăm că aceasta prin calificativul de stilistică reprezintă anumite valori semnificând omul, individualitatea, conceptul metafizic inedit. Ea rezultă din faptul că matricea stilistică determină în mod nemijlocit procesul real de modelare a creațiilor culturale pe o perioadă anumită de devenire și interacțiune. Astfel, matricea stilistică cuprinde în sine un complex de categorii stilistice de factură eterogenă, care, pe de o parte, fiind independente una de alta, în același timp, sunt și complementare, pe de altă parte. Aspectul în cauză contribuie la manifestarea adevăratei lor individualități ca o temelie adecvată, însă inconștientă, a creației culturale ca atare, în veșmântul ei originar.

În lucrarea *Orizont și stil*, Lucian Blaga evidențiază și formulează 5 tipuri de categorii abisale care constituie esența matricei stilistice:

1. Orizontul spațial ce cuprinde asemenea determinări ca spațiul infinit, spațiul-boltă, spațiul mioritic, spațiul plan, spațiul succesiv.

În viziunea noastră, o interpretare mai specifică decât celelalte reprezintă categoria *spațiul mioritic* și aceasta deoarece categoria în cauză necesită o cercetare mai profundă și mai complexă. Astfel, este cunoscută în amănunte valoarea baladei *Miorița*. Fiind o perlă a existenței spirituale a neamului românesc, a patrimoniului nostru național, balada *Miorița* ne călăuzește spre dimensiunile spațiale universale. Însă, de fiecare dată, analiza baladei necesită evidențierea de noi aspecte care, în unele circumstanțe, denotă deducții neprevăzute. Astfel, Ana Ahmatova, scriitoare rusă, studiind balada *Miorița*, a accentuat că aceasta nu cultivă cititorului calitățile umane necesare, deoarece ciobănașul doar „plânge” și „suspină”, – „că de-a fi să mor, în câmp de mohor” etc.

Desigur, că această apreciere este unilaterală și incompletă, căci pentru a pătrunde în esența evenimentelor și a circumstanțelor ca atare, e necesar să enunțăm anumite idei generale și călăuzitoare ale gândirii filosofice românești, care poartă amprenta stilului autohton. Doar ciobănașul nu dispare, el rămâne să existe în continuare, el este cu mioarele sale. Căci spune poetul anonim despre ciobănaș: „Să mă îngropați în dosul stâniei, Să-mi aud câinii”....Și apoi dacă ne referim la esența existențială a credinței daco-gete, cine pleca la zeul dacilor Zalmoxis (mesaj trimis o dată la cinci ani)? Era trimis cel mai frumos, cel mai demn, cel mai destoinic. Anume aceste calități le posedă ciobănașul din balada *Miorița*: „fețișoara lui – spuma laptelui, ochișorii lui mura câmpului...”. Și iată că în cazul în care examinăm acest fapt edificator în context general, constatăm că această stare sau acest destin al ciobănașului capătă o cu totul altă semnificație conceptuală și valorică. Și atunci ne dăm seama că acest tragism aparent pune începutul unei noi existențe.

2. Orizontul temporar care cuprinde timpul-havuz, timpul-cascadă, timpul-fluviu, timpul în formă de spirală etc.

3. Accentul axiologic, exprimat prin aspectele afirmative-negative.

4. Anabazisul și catabazisul exprimate prin atitudinea neutră având semnificația de categorii-orientări.

5. Năzuința formativă ce cuprinde în sine individualul și tipicul.

Cu atât mai mult că orizontul unui întreg mod de cunoaștere are la temelie sa și ideea de mister [5].

Concomitent, autorul evidențiază și categoriile de atmosferă cu nuanțele lor de afirmație sau negative (ori de orientare neutră). Astfel, matricea stilistică conține și interpretări de categorii orizontice și exprimate prin orizontul spațial și temporal cu nuanțele și semnificațiile respective, precum și manifestările lor concrete în planul existențial. Lucian Blaga distinge categoriile orizontice, categoriile de atmosferă, categoriile orientării și categoriile formative.

Caracteristică, în acest sens, este lucrarea *Spațiul mioritic*. Lucian Blaga aplică într-un mod original teoria sa stilistică privind fenomenul cultural românesc, exprimat prin interpretările referitor la matricea stilistică a creației românești, promovând substanța lirică a acesteia și îndeosebi stările cele mai frecvent cântate și exprimate, precum sunt „dorul”, „jalea”, „urâtul” care constituie substanța celor mai multe poezii populare, având stări de nuanță [6].

După L. Blaga, „dorul adesea nu e cântat prin intermediul obiectului, spre care e orientat (iubita, casa, familia, peisajul); dorul e cântat pentru el însuși, ca stare aproape fără obiect, ca stare al cărei obiect e oarecum refăcut sau numai discret atins”.

Astfel, dorul reflectă o stare sufletească de diferite forme impersonale, uneori fără virtuțile respective, cu variații de vrajă personificatoare, de o fire zbuciumată sau o boală cosmică universală. Anume de aceea interpretul popular se închină cu pietate acestui sentiment de o stare psihologică majoră, uneori luptându-se cu el, alteleori acceptându-l sau respingându-l.

În creația populară românească, „spațiul mioritic” este identificat cu „plaiul”, acesta fiind conceput drept coordonată abisală spațială și care în esență și reflectă spațiul matrice al culturii românești. Această alternanță determinantă se manifestă în mod specific și în credința noastră ortodoxă. Astfel, unii conducători ai Bisericii Ortodoxe române mai sunt numiți și „exarhi ai plaiului”, iar în literatura română, mai

ales în legende, este prezent și titlul onorific – **căpitan de plai**, spre ex., *Dan-căpitan de plai* de V. Alecsandri. Chiar și astăzi mitropolitul Basarabiei Petru mai este numit și „exarh” al plaiului.

În acest context este semnificativ și faptul corelativ spațiu—destin, al unui destin care în mod firesc descinde din plai și care culminează pe același plai, aflându-și finalitatea tot în plai. Căci plaiul are un sentiment de dăinuire în timp, iar balada *Miorița* prezintă un imn plaiului natal – „Pe un picior de plai, / Pe o gură de rai. / Iată vin în cale se cobor la vale” – Se coboară din deal. Și iată că anume aici Dealul și Valea sunt coordonatele ontologice definitorii, căci spune creatorul anonim cu mare siguranță „Plânge valea, plânge dealul”, / Plâng pădurile străbune... / Și poporul plânge în hohot. / Cui ne lași pe noi, stăpâne?” În așa mod, sintagma *plai—destin* capătă acel caracter ontologic determinant, care și generează tragică finalitate. Prin urmare, matricea stilistică și categoriile abisale se pot manifesta în epoci diferite, în stiluri diferite – stiluri ale unei generații (generația lui L. Blaga și cea contemporană).

Astfel, L. Blaga include plaiul românesc în structura intimă a neamului. Și drept confirmare este deducția că „poporul românesc s-a născut în momentul când spațiul-matrice *sau orizontul inconștient* a prins forme în sufletul său, spațiul matrice sau orizontul inconștient specific, care alături de alți factori, a avut darul să determine stilul interior al vieții sale sufletești” [7].

În context, pătrunzând în estetic din afară, stilul capătă un caracter cultural cu pronunțate elemente invadatoare. Stilul este dotat cu calificativul de forță istorică. Și dacă stilul este însuși omul, L. Blaga depășește acest nivel de interpretare afirmând că stilul prin esența sa valorică distinctivă constituie o realitate mai profundă și mai adecvată chiar decât omul ca atare. Astfel, omul capătă statut de creație și produs al stilului, concomitent fiind și un „fenomen dominant”, pentru devenirea și amplificarea culturii. În virtutea faptului că omul este în permanență orientat spre acțiuni creatoare, este evident că acestea pot fi realizate numai într-un anumit aspect stilistic concret. Alceva e, ca stilul utilizat să atribuie semnificație adecvată conținutului respectiv, în același timp, creativitatea și originalitatea ca atare se opun interferenței sau suprapunerii stilurilor, care pot genera stări haotice în afirmarea unei linii sau principii stilistice adecvate.

Considerăm ca fiind întemeiate deducțiile lui L. Blaga referitor la sintagma stil-gândire. Fiind unul din elementele determinante ale culturii, stilul contribuie în mod adecvat la desăvârșirea modului de a gândi, de a crea imagini, de a interpreta. Într-un context mai restrâns, stilul reprezintă un anumit tip de cultură, o epocă istorică sau chiar o perioadă istorică redusă în timp, însă dominată de mari realizări spirituale și care și-a lăsat amprenta asupra devenirii omului și societății. De aceea e firesc faptul ca în circumstanțele când evidențiem valoarea unei opere artistice în timp și spațiu să accentuăm și stilul respectiv. Astfel, în cazul în care evocăm un timp și un spațiu Eminescu, suntem în drept să evocăm și un stil Eminescu. Sau accentuăm prezența mai multor stiluri (clasic sau romantic). Cu atât mai mult, categoriile abisale care constituie matricea stilistică se modifică în fiecare epocă istorică (sau vorbind metaforic, fiind sub cârma „timpului istoric”). Și orice este influențat atât de mediul geografic respectiv, cât și de cultura, și de colectivitatea etnică. Dar principalul rezidă în faptul că, fiind conceput în sens filosofic, stilul ca o unitate sau stil-matricea stilistică sunt înseși temelia sau tiparul existențial, funcția cărora constă în a asigura creația ca atare, a determina destinul omului de creație, iar în consecință a crea condiții de orientare absolută.

Referințe bibliografice:

1. Blaga, Lucian. *Trilogia cunoașterii. Cenzura transcendentă*. București: Humanitas : 2003, p. 31.
2. *Ibidem*, p. 32.
3. Blaga, L. *Încercări filosofice*. București, 1997, p. 27.
4. Blaga, L. *Știință și creație*. București, 1994, p. 177.
5. Blaga, L. *Trilogia cunoașterii*. Vol. 3 *Cenzura transcendentă*. București: Humanitas, 2003 p. 97.
6. *Spațiul mioritic*. București, 1937, p. 170-171.
7. *Ibidem*, p. 201.

Material publicat în: *Materialele conferinței internaționale „Integrarea europeană și tradițiile filosofiei românești: de la Al. S. Sturza la Em. Cioran”, 20-21 mai 2011*. Chișinău: CEP USM, 2011.

DIMENSIUNI PRIVIND ESENȚA DEMNITĂȚII ÎN CONTEXT ETICO-MORAL = DIMENSIONS OF DIGNITY IN ESSENCE-MORAL ETHICAL CONTEXT

In the article is examined the core of the Dignity category as the foundation of moral conduct of human, and aspects of its concrete manifestation of human life.

The concrete forms of Dignity are analyzed as self-esteem, self-assessment of human actions, as self-awareness of individual value.

Theoretical deductions are confirmed by examples from the history of philosophical thought and universal ethical-moral and national history.

Demnitatea e necesară, mai ales, astăzi, când mulți oameni din cauza destinului vitreg nu-și pot păstra cu adevărat demnitatea și nu se pot afirma în măsură convenită în societatea contemporană. Dar omul nu poate fi lipsit de demnitate, după cum nu poate fi lipsit de sufletul său uman. Putem chiar afirma că dispariția sau diminuarea demnității ar fi similară cu lichidarea societății umane. În așa mod, demnitatea se prezintă ca dimensiune umană de primă valoare privind mijlocul uman „de existență”. Și omul existând în societatea umană, prin virtuțile sale de demnitate îi atribuie acesteia un statut unic în lume.

Viața omului este complexă, amplă și plină de diferite evenimente și fapte concrete. În activitatea sa omul, îndeplinind diferite obligațiuni și îndatoriri, manifestă și diferite atitudini față de subiectul cu care interacționează, fie individual sau social. Din lumea antică și până în zilele noastre, societatea pune în fața individului un șir de sarcini și norme de conduită, respectarea și îndeplinirea cărora ar corespunde atât cerințelor sociale, cât și perspectivei dezvoltării societății. La rândul său, omul consideră că societatea, prin instituțiile și organizațiile sale, are dreptul moral (obligațiunea sfântă) de a aprecia, în mod obiectiv, faptele omului și de a recunoaște realizările obținute, acordându-i atenția și respectul convenit în contextul unei conduite morale adecvate.

În concepția noastră, în cel mai larg sens, demnitatea reprezintă o formă concretă de autoapreciere, de autoevaluare a faptelor omului,

de autoconștientizare a valorii individuale. Problema rezidă în faptul că omul e în drept să înainteze anumite pretenții morale față de societate, pretenții pornind de la dreptul moral al omului de a fi respectat și apreciat conform valorii faptelor îndeplinite. Principalul însă rezultă din temelia temeliilor – Omul este valoarea supremă care se dezvăluie numai în procesul de interacțiune în cadrul sistemului om–societate.

Iar în plan afectiv demnitatea se manifestă ca sentiment, care conform educației primite și a influenței mediului cultural în care s-a format e pus în funcția de a distinge valorile de nonvalori în acțiunile în care suntem implicați. Iată de ce e important să evidențiem și faptul că sentimentul demnității ia naștere pe fondul pericolului apariției sentimentului vinovăției și provocării sentimentului responsabilității de tot ce se produce în fiecare din noi și de mediul social, ce ne produce [1, p.96-99]. Tocmai de aceea, în practica socială, se realizează, în mod concret, faptul că anume interacțiunea și interdependența om–societate, om–mediu social exprimă, în mod adecvat, esența noțiunii (categoriei) demnitate.

De aici rezultă și teza privind caracterul general-uman al demnității umane manifestate în natura și în esența sa umană. De asemenea, demnitatea poate fi examinată nu numai ca una din manifestările moralei (categorii), ci și ca o anumită temelie din care iau naștere celelalte categorii sau virtuți morale. Teza în cauză se referă în mod nemijlocit și la reinterpretarea contradicției dintre obligațiunile morale ale omului și raționalitatea lui practică, dintre realitatea socială concretă și discreditarea demnității.

În contextul temei abordate, accentuăm că categoria „demnitate” este examinată împreună cu categoria „cinste”. Deci, „cinstea” și „demnitatea” reprezintă două categorii-noțiuni corelative care exprimă valoarea morală supremă a omului. Prin cinste, se subînțelege aprecierea socială a omului, recunoașterea nemijlocită a demnității lui reale, cinstea fiind un stimulent adecvat privind îndeplinirea de către om a datoriei sale sociale. De regulă, se manifestă în activitatea socială în formă concretă de cinste profesională (etica profesională). Concepută și interpretată astfel, cinstea cuprinde conștientizarea importanței sociale a profesiei, a mândriei și dragostei profesionale care

generează creativitate și avânt spiritual. Respectarea principiilor eticii profesionale contribuie la o utilizare eficientă și adecvată a aptitudinilor individuale ale omului.

Ambele categorii, cinstea și demnitatea umană, necesită a fi examinate din punctul de vedere al conținutului lor, prin prisma generalului, singularului și particularului. Este și firesc faptul că fiecare individ pretinde, mai întâi de toate, la recunoașterea demnității sale umane, însă această recunoaștere rezultă din criteriul obiectiv, care prevede participarea activă în munca social-utilă care și reprezintă adevărata valoare a omului. Altceva, credem noi, e principalul în examinarea acestor noțiuni: în primul rând, în ce măsură condițiile sociale existente contribuie la evidențierea esenței umane. În al doilea rând, conținutul general-uman al noțiunilor cinste-demnitate este în legătură nemijlocită cu conținutul mediului social. Desigur, omul, fiind persoană istorică concretă și subiect al demnității civice, trebuie să confirme acest statut prin activitatea cotidiană și prin îndeplinirea datoriei sociale. În al treilea rând, omul, manifestându-se ca o personalitate și posedând o individualitate irepetabilă, o totalitate de aptitudini și calități fizice și spirituale, consideră că acestea, de fapt, și constituie temelia demnității lui personale. Prin urmare, valoarea socială a omului și demnitatea lui personală ca autoapreciere, într-un mod sau altul, se află într-un anumit raport (circumstanțe reale) cu idealurile și modelele de conduită dominante în societatea respectivă. Și în cazul când sunt evidențiate sau selectate trăsăturile caracteristice ale personalității, care constituie temelia cinstei și demnității umane, noi pornim de la cerințele unui anumit tip de personalitate și care ar corespunde intereselor societății date și regimului respectiv de guvernare. Aici însă apare întrebarea sacramentală: de ce o parte dintre oameni (chiar și astăzi în condițiile existente) se „aclimatizează” atât de orbește la situația creată în Republica Moldova și nu-și păstrează capul ridicat. De ce acceptă umilința și supușenia și nu pledează, în mod hotărât, pentru apărarea propriei demnități? Noi am ajuns în secolul XXI, însă nicidecum nu ne putem debarasa de unele vicii morale degradante rămase în conștiință încă din vremurile cumplite (cum le numeau marii noștri cronicari Gr.Ureche și M.Costin). Dar chiar și în acea epocă, Miron Costin scria că noțiuni-

le „demnitate”, „onestitate”, „onoare”, „cinste” în același timp, trebuie să devină determinante în conduita clasei boierilor. Un domnitor, un boier, un demnitar nu trebuie să fie trufaș, arogant, sau să disprețuiască oamenii, ci trebuie să manifeste o demnitate adevărată, să fie onest, să înțeleagă și să realizeze respectul, cinstea și buna-cuviință.

Și ne mai punem o întrebare: ce autoritate morală, ce noblețe sufletească manifestă oamenii care-și schimbă opțiunile și conceptele politice în funcție de regimurile care vin la guvernare? Ce autoritate morală au acei intelectuali care în „goana” după funcții și „dregătorii” alunecă pe panta înstrăinării, se distanțează de interesele adevărate ale poporului, punând interesele personale mai presus de orice? Este dureros însă faptul că asemenea „personalități” își justifică (își îndreptățesc) faptele și acțiunile lor meschine prin niște gândiri care seamănă mai mult cu o profanare a propriului Eu, fiind o degradare a demnității lor personale (dacă din ea a mai rămas ceva).

Astăzi, noi ne aflăm într-o epocă istorică în care are loc o criză spirituală de profunzime și de proporții extraordinar de degradante, asemănătoare cu criza și decăderea Romei antice la intersecția dintre era veche și era nouă. În fața noastră stă problema unor autotransformări spirituale adânci atât în sensul înlocuirii valorilor morale și, în special, în sensul formării unui tip principial nou de legătură între morală și alte domenii ale vieții umane și, în primul rând, domeniul social-economic.

Parafrazându-l pe Thales, marele înțelept al Greciei antice, care scria „Să fii mai curând invidiat, decât compătimit”, am accentua că oamenii, care și-au pătat demnitatea, ar merita nu doar compătimitire, ci dispreț și acuzare generală. Dar anume din trecutul nostru istoric s-au păstrat până în prezent trăsături morale degradante, care deteriorează și astăzi substanțial demnitatea umană. Dintre acestea am evidențiat două trăsături morale deosebit de vicioase, acestea fiind mai pronunțate:

1) Tendința sau dorința de a-l favoriza pe străin, de a-i îndeplini orice doleanțe, de a-i acorda privilegiile și onorurile sociale și morale nemeritate.

2) Îndreptățirea în fața străinului pentru anumite insatisfacții, circumstanțe nepotrivite sau chiar neîndestularea cu anumite bunuri.

În condițiile vitrege ale istoriei neamului nostru, au fost cultivate umilința, rea-credința, lașitatea, servilismul, care, de-a lungul secolelor, ne-au transformat și în oameni cu capul aplecat și cu sufletele devastate, încătușate de psihologia de sclav pe propriul pământ, în propria casă. Sau poate că acesta este destinul tragic al popoarelor mici care sunt dominate cu o nemiloasă cruzime și barbarie, supuse perfidiei, capriciilor și atrocităților de către popoarele mari și agresive. Marea noastră răbdare, supușenie și lașitate ne-au făcut nefericiți, nenorociți, iar forța țărilor puternice ne-a pus la pământ cu desăvârșire. În unele cazuri, chiar și marea dragoste de patrie ne-a dezorientat, ne-a făcut creduli în fața legilor istorice și ale lui Dumnezeu. Aceste circumstanțe vitrege și acești factori degradanți au influențat nefast și au deteriorat temeinic caracterul, sufletul, deci și demnitatea neamului nostru, alterându-l și mai mult de-a lungul secolelor. Astăzi însă ade-vărata demnitate ne obligă pe fiecare dintre noi să depășim aceste stări degradante și degeneratoare.

Să modificăm și să desăvârșim conduita morală.

Problema constă în faptul că, astăzi, noi ne aflăm la intersecții social-economice și morale cardinale, acestea influențând nefast demnitatea umană. Din conștiința societății sunt înlăturate cu ritmuri accelerate, sub diferite forme, valorile spirituale existente. Noile valori spirituale (morale) sau cele general-umane (inclusiv cele religioase) se afirmă în ritmuri lente și contradictorii. În același timp, societății îi sunt impuse și multe valori morale false (nonvalori), care aduc mari prejudicii demnității umane.

În acest context este semnificativă viziunea academicianului Boris Melnic, care consideră că omul poate deveni personalitate — numai atunci când forțele lui creatoare sunt orientate spre slujirea onestă a adevărului, a bunătății, a speranței într-un viitor mai bun și mai frumos, când e cuprins de dragoste nemărginită pentru oameni, popor și societate. Și toate acestea trebuie să se bazeze pe înțelepciune [2, p.61].

Este cunoscut însă că orice tip concret de activitate sau noțiune morală necesită o conștientizare, ca fiind acceptată de divinitate și, în acest sens, ea fiind acceptată și îndreptățită din punctul de vedere al valorilor morale existente, deși niciodată nefiind redusă la acestea în totalitate.

De asemenea, demnitatea unui savant, a unui om de cultură rezidă în faptul de a readuce, în măsură deplină, în actualitate, valorile spirituale ale strămoșilor, modul lor de cugetare și de gândire, de a demonstra, în mod convingător, că noi avem o adevărată istorie, filosofie, cultură, o limbă nobilă, un veșmânt literar adecvat, care ne onorează și ne situează printre popoarele civilizate ale lumii.

Profund semnificative, la acest capitol, ar fi și cugetările marelui nostru înaintaș A.Russo, care scria următoarele: „Ce-mi pasă mie, moldovan ruginit, de scenele voastre din Italia, de serile voastre pariziene, de amintirile voastre din străinătate, de fantomele voastre nemțești, de comedii voastre imitate și de povestirile voastre traduse și adaptate. Zugrăviți-mi, mai curând, o icoană din țară, povestiți-mi o scenă de la noi, pipărată sau plină de poezie, o mică scenă improvizată, căci bunul și răul, simplul și emfaticul, adevărul și ridicolul se întâlnesc la fiecare pas. O să găsiți în nevinovatele credințe populare oricâtă fantezie voiți, iar în năravurile amestecate ale claselor de sus stofa destulă. Faceți-l pe acest moldovan să lucreze, faceți-l să se miște prin țara lui. Imitația necugetată ne strică mintea și inima și încet-încet va ruina și patriotismul - dacă este patriotism. Imitația, care ne face să disprețuim ce e național și pământul nostru, ne încarcă creierul de idei cu neputință de pus în legătură cu lucrurile vieții zilnice” [3, p.190-191].

Astfel, demnitatea omului cuprinde, în sine și prin sine, și autoritatea morală și personală, aceasta devenind o parte componentă a general-umanului. La rândul său, generat-umanul, pentru a reflecta adevărata sa esență, trebuie să se concentreze în cadrul posibilităților și aptitudinilor personalității dispuse să-și asume rolul suveran de analiză (de apreciere) a propriilor fapte, de responsabilitate deplină pentru acestea. În caz că personalitatea nu se manifestă în conformitate cu aceste cerințe, ea nu poate fi considerată că posedând demnitate. Și astăzi devine tot mai actuală teza că demnitatea se obține prin luptă, prin afirmare, prin devenire socială și morală.

Prin urmare, **onoarea și demnitatea omului contemporan**, credem noi, nu pot fi interpretate ca aparținând unui om ales, în virtutea unor circumstanțe sau evenimente, ori a celui care l-a citit pe Aristotel sau pe D.Alighieri. Demnitatea umană reprezintă un anumit presti-

giu social, o măreție a faptelor, o gravitate, o anumită conduită, dar și o sobrietate în interacțiune cu noblețea sufletească. După aprecierile lui E. Cassirer, chiar dacă acestea continuau să existe, ele erau supuse unui risc permanent de a-și pierde însemnătatea. Și realitatea lor era simbolică, și nu fizică, necesitând a fi, în permanență, interpretată și reinterpretată, concepută și reconcepută [4, p.43-44]. Anume de aceea, pentru fiecare dintre noi, este necesar să concepem în profunzime că secolul XX este acea epocă istorică, care a nimicuit temelii sociale puternice, medii, case, regimuri sociale, comunități și colectivități de oameni.

În virtutea acestora, omul concret, tinzând spre o manifestare reală a demnității sociale (îndeosebi prin prestigiul social aflat în devenire), de cele mai multe ori, parcă ar cauta un refugiu sau un mijloc eficient în rol de călăuză. În aceste condiții, omul, în scopul determinării unei căi mai sigure, își axează căutările de afirmare prin două modalități. Prima modalitate prevede încercarea de a înălța, între diferite nivele spirituale, bariere de netrecut; a doua modalitate este axată pe aderența necondiționată la una din soluționările istorice recunoscute și de valoare. Unii oameni consideră că obțin un anumit prestigiu social prin faptul că acceptă sau neagă valorile Renașterii sau ale Iluminismului. Unii se închină moralei creștine, considerând-o ca fiind unicul adevăr al lumii, alții apreciază frumusețea antichității, terții aderă la valorile postmoderniste și la cele științifico-tehnice contemporane.

Astfel, demnitatea umană este determinată nu atât de existența și manifestarea ei reală la o anumită etapă de manifestare concretă, cât de schimbările sociale care o influențează în permanență. De aceea faptele omului, prin care el devine o anumită autoritate morală, cu un anumit comportament, sunt supuse unor schimbări permanente. În acest sens, ținem să accentuăm că onoarea (cinstea) și demnitatea omului, într-o societate cu adevărat democratică, se manifestă nu numai ca o apreciere, însă și ca o cauză, ca o necesitate profund legată de datoria socială, de responsabilitatea și conștiința morală a omului. În așa mod, afirmarea demnității personale și a cinstei omului este determinată nemijlocit de îndeplinirea, de către acesta, a datoriei sale sociale. Cu adevărat, prin demnitatea sa personală, obținută printr-o

activitate socială permanentă și eficientă, prin lupta hotărâtă împotriva a tot ce frânează dezvoltarea spre progres și propășire, omul contribuie la realizarea, în fapt, a onoarei și demnității țării sale ca o adevărată temelie a conduitei sale morale.

Bibliografie:

1. Țapoc, Vasile, Țârdea, Teodor. Demnitatea și grija de propria identitate — principii ale conservării energiei spirituale individuale și naționale. În: *Demnitatea — valoare supremă a omului și națiunii*. Chișinău: Elan Poligraf, 2004, p. 95-103.
2. Melnic, Boris. Oameni, fiți cu omenie. În: *Demnitatea — valoare supremă a omului și naturii*. Chișinău: Elan Poligraf, 2004, p. 47-60.
3. Russo, Alecu. *Opere*. Chișinău: Literatura artistică, 1989, 439 p.
4. Cassirer, E. *Eseu despre om*. București: Humanitas, 1994, 320 p.

Material publicat în: *Strategia supraviețuirii din perspectiva bioeticii, filosofiei și medicinei : Culegere de articole științifice cu participare internațională / Red. resp.: Teodor N. Țârdea*. Chișinău: Print-Caro, 2013.

UN DEMN SEMĂNĂTOR DE LUMINĂ

Propunându-ne să conturăm chipul unui savant care rotunjește o vârstă încoronată de niște performanțe și care a fost mereu o dăruire timpului de care a dispus în diversele-i funcții și activități la Universitatea de Stat din Moldova, voi remarca și aici gândul ce-mi aparține și pe care l-am rostit de mai multe ori, observându-l în toată splendoarea culorii pe care o conține: „omul nu este o slugă, ci o slujire”. Atitudinea față de colegul nostru Dumitru Căldare, doctor habilitat în filosofie, profesor universitar, care rotunjește o vârstă frumoasă, este una nu doar strict colegială, ci și prietenească ce se reflectă prin sentimentul de grațitudine când este vorba de sacrificiul în numele educației, instruirii și pregătirii tinerei generații, preț pentru care chiar dacă fiecare clipă ar deveni o picătură de viitor prosper, lumea s-ar transforma într-un paradis. Și va fi aportul nostru, cel al tuturor cadrelor didactico-științifice, dar și, nemijlocit, cel al dlui Dumitru Căldare, a cărui viziune filosofică despre lume întotdeauna a fost și rămâne una pur lumească – cea legată de înălțarea de spirit și îndemnul cultivării la școala marilor valori întru a ne îmbogăți reciproc, a remodela societatea, intervenind cu schimbări, și întru a păstra imaginea impecabilă a prestigioasei noastre instituții de învățământ cu numele **Universitatea de Stat din Moldova**.

A parcurs calea ierarhică universitară *student – lector – doctor – doctor habilitat – profesor universitar* și mereu s-a manifestat ca **Om** cu majusculă, axat pe dezvoltarea și promovarea continuă a calităților umane și largirea spațiului de cunoaștere a lumii. Neîncăpătoare mereu, această formulă a extinderii plinului spiritualității, ce i-a fost hărăzit să-l posede, a cuprins sesizabil aulele universitare în care s-a simțit fervoarea și pulsul planetei prin firile ambițioase ale tineretului studios, dornic de noutate, așadar, și de cunoaștere. Autor a peste o

sută cincizeci de studii valoroase, materiale interesante, a beneficiat de **oaza cercetătorului** pe care și-a creat-o și care i-a oferit fericitul prilej de a contacta cu cei inițiați/interesați în domeniu, bucurând și oferind cu dărnicie din roadele sale colegilor de breaslă. Filolog și filosof, dar în primul rând erudit pedagog, om de știință, a participat la edificarea învățământului superior, reformându-l prin umanizare, astfel mereu susținând rigorile timpului și politicile educaționale.

Grija de om? A ridicat-o la rang de necesitate vitală și în calitatea sa de președinte al Sindicatului Colaboratorilor, susținând ideea anti-chității redată de Terențiu prin sintagma: „Om sunt și nimic din ceea ce este omenesc nu-mi este străin”. Pe acest motiv, dar și în legătură cu multele capacități și calități excepționale, care îi aparțin, a fost ales pentru un nou mandat în funcția de președinte al Sindicatului Colaboratorilor, bucurându-se de încrederea tuturor angajaților mai bine de 10 ani.

„Semănător de lumină”, zicem despre un om al faptelor bune. Astăzi când își sărbătorește un jubileu, timpul bucură cu seninătatea împlinirilor. Credem că e Lumina coborâtoare peste misionarul ce-și urmează calea fără de sfârșit – dătătoare de viață și de roade ce bucură inima...

La această oră de vârf, mult stimate dle profesor Dumitru Căldare, vă dorim o toamnă a vieții în care să savurați din valorosul aur spiritual colectat în haznaua anilor – o bogăție incomensurabilă ce va bucura generațiile ulterioare de filologi și filosofi și cărora le va aparține...

La mulți ani – Dumneavoastră și familiei Dumneavoastră!

Cu înaltă considerație,

*Președintele Senatului,
Rectorul Universității de Stat din Moldova
Gheorghe CIOCANU,
profesor universitar*

PROFESORUL DUMITRU CĂLDARE LA 70 DE ANI

Dumitru Căldare, doctor habilitat în filosofie, pedagog și promotor ale renașterii spirituale, a valorilor creștine ortodoxe, un luptător pentru ameliorarea mediului social universitar rotungește în aceste zile de toamnă o frumoasă vârstă. Începând cu anii '90 Dumitru Căldare își concentrează atenția asupra problemelor de istorie a filosofiei naționale cu scopul evidențierii și cercetării modalităților de completare și de îmbogățire a spiritualității naționale actuale, a filosofiei naționale cu valorile filosofice din operele de caracter cronografic, precum și scrierile istorice de caracter umanist din perioada istorică a secolelor XIV-XVII. Autorul stabilește particularitățile din gândirea filosofică națională expusă în cronicile și scrierile istorice, precum și domeniile concrete în care se manifestă noțiunile și categoriile filosofice respective utilizate în lucrările din perioada istorică cercetată. Se ajunge la concluzia că gândirea filosofică din operele și din perioada istorică respectivă au un caracter umanist ce corespunde spiritului gândirii filosofice vest-europene, astfel contribuind la includerea reală a spiritualității noastre în circuit universal. Sunt lucrări științifico-filosofice în care sunt unite spiritualitatea cu sistemul de valori și totalitatea procedurilor culturale și civilizației ale unui popor. Conținutul lor orientează spre cunoașterea în profunzime a etapelor de creștere și formare a personalității umane prin dimensiunile creației divine și a valorilor autentice creștine.

Toată activitatea socială și creația filosofică sunt consacrate, pe parcursul a mai mulți ani instruirii tinerilor în spiritul creștinismului, în contextul pedagogiei umaniste. Un bun cunoscător și interpretator al textelor umanismului filosofic românesc Domnia sa uimește prin capacitatea de actualizare a textelor medievale, descoperire în ele a elementelor ce se regăsesc în ziua de astăzi. Cronicar contemporan, Domnul Dumitru Căldare, prin verva sa înflăcărată este un om al culturii și spiritualității naționale, al fidelității și devotamentului față de valorile naționale.

Domnul Dumitru Căldare îmbină calitățile morale, intelectuale și

spirituale cu arta de a cunoaște cuvântul și expresia autentică a valorilor. Om de știință și de cultură distinge esențialul pe planul reflexiei și al judecării fără confuzie, între obiect al cunoașterii și corelat al credinței.

În plan personal Domnul Dumitru Căldare se reprezintă ca artizan și ca intelectual; artizan complet priceput și la grădărit și la alte lucruri practice și intelectual, laburos, responsabil, intransigent. Conform modelului pascalian al existenței paradoxale Domnul Dumitru Căldare este egal atras de două extremități: îmbinarea bunăvoinței cu fermitatea intelectuală bazată pe rigoarea logică și etică.

Domnia sa este și un om al „trecutului”, păstrându-și intacte virtuțile etice, rămânând neafectat de pragmatismul modern, criticând substanțialismul valorii, negând negliobiile realiste, cruzimea, pentru un intelectual, a timpurilor trăite.

Cu prilejul aniversării îi dorim Domnului Dumitru Căldare multă sănătate, bunăstare, succese în continuare și voie bună!

La mulți ani!

Eudochia SAHARNEANU,
profesor universitar

DESPRE COLEGUL MEU DE BREASLĂ, DL DUMITRU CĂLDARE

Mi-e greu să cred că dl doctor habilitat *Dumitru Căldare*, o **persoană marcantă în breasla filosofică** de la noi, deja rotunjește al 7-lea său deceniu. L-am cunoscut parcă mai ieri, pe când încă nu trecusem de 40, timp de un semestru el ascultându-mi atunci prelegerile la partea a 2-a a cursului universitar de filosofie.

E știut însă că despre un student al său sau altul pedagogul poate afla mai multe atunci când îl instruieste și la orele de seminarii, ceea ce în cazul nostru n-a fost așa. Dar mi-l amintesc de la orele de prelegeri, unde el în multe privințe se deosebea – pozitiv – de colegii săi de la *Facultatea de Filologie*, aproape toți mai mici de ani. Voi afla mai apoi că studenția dânsului fusese întreruptă pentru trei ani de aflare la cătănie. E adevărat, precum mi-a povestit, că avuse norocul să-și facă serviciul militar în capitala Gruziei, unde, grație contactelor cu localnicii, unii dintre ei considerându-l georgian, a avut de câștigat mult, cunoscând îndeaproape multe aspecte ale vieții acestui popor interesant.

Lăsat la vatră, trebuia să-și construiască – el singur – un viitor. Și altă cale nu avea decât prin studierea asiduă și însușirea temeinică a profesiei pe care și-o alesese. Nu i-a fost ușor, inclusiv în aspectul condițiilor materiale. S-a născut și a crescut în *Cârnațenii* săi din preajma Căușenilor, fiind penultimul copil al unei bune familii de țărani, cu patru fiice și patru feciori (o familie care, ca și toate familiile de săteni basarabeni, după „eliberarea” din ‘44, a fost deșțărănită). Din nefericire, tatăl său a decedat pe când Dumitru era în armată (avuse un prenume neobișnuit pentru meleagurile noastre – *Bartolomeu*, pe care sovieticii i l-au scris însă rusește – *Vorfolomei*). Iar mamică-sa, Aculina, îi mai avea de scos la drumul vieții și pe mezinul familiei – *Gheorghe* (care a devenit dr. în istorie, conf. la a sa Alma-Mater – Universitatea „Ion Creangă”). După absolvirea cu succes a Facultății, tânărul Dumitru Căldare a activat un timp în cadrul Redacției „Enciclopedia Sovietică Moldovenească”.

În toamna '74, fostul șef-interimar al catedrei *Filosofie* de la Universitate, docentul *Leonid Grișanov*, mi-a propus ca să fiu îndrumător științific al noului aspirant care se numea Dumitru Căldare (îl cunoștea bine pe fostul student filolog, ba ca activist de partid la Facultate, și pe proaspătul membru al acestuia). Propunerea a fost o surprindere pentru mine, întrucât acel șef, considerându-se mare specialist în acea invenție bolșevică care se numea *ateism științific*, insista ca și dintre cei admiși în aspirantura Catedrei cât mai mulți să-i fi urmat pilda... Dar iată că de data aceea el însuși a obținut permisul Ministerului pentru admiterea în aspirantura Catedrei și la specialitatea mea științifică de atunci – materialismul istoric, ea urmând să devină și a aspirantului pentru care subsemnatul ajungea îndrumător științific (profitând de ocazie, menționez că la AȘ a RM, unde mă voi angaja în toamna lui '81, aspirantură la această specialitate n-a existat, prin aceasta explicându-se faptul că alți doctoranzi n-am mai avut).

Atunci, când cineva era/este admis la studii de doctorand, putea/ poate, lucru bine știut, să propună pentru teza de doctorat o temă pe care nu numai că o îndrăgise ceva timp în urmă, dar la care îi și reușise să facă ceva. Însă în cazul celor care deveneau aspiranți la filosofie, absolvind alte facultăți, așa ceva se întâmpla foarte rar. Iar îndrumătorului științific nu-i rămânea decât să-i propună proaspătului său aspirant una sau câteva teme legate, într-o măsură sau alta, de domeniul propriilor sale cercetări științifice. Tocmai așa a fost și în cazul despre care scriu.

Eu eram preocupat de *analiza stării de atunci sau a schimbărilor care se produsese în cunoașterea realității sociale*. (Era tema pentru cea de-a doua disertație a mea, de care mai apoi m-am dezis și nu regret. În cartea *Nevoia de mărturisiri despre vremurile sub care ai trăit*, am arătat că acea disertație ar fi fost în mare măsură o apologie a așa-zisului socialism dezvoltat, ceea ce mi-ar fi generat ulterior foarte mult stres. E adevărat că după prăbușirea URSS aș fi putut continua cercetarea cunoașterii sociale, fără a mai fi apelat la socialism. Dar eram sigur că sistemul sovietic, care permite deținerea a două grade științifice, la noi nu va persista.) Și i-am propus tânărului D. Căldare

să se gândească la tema: *Influența revoluției științifico-tehnice asupra aprofundării cunoașterii sociale*. Era o temă foarte importantă, dar necercetată, deci, *pentru un aspirant – cu perspective de pionierat științific*. Și după o muncă asiduă a realizat o cercetare valoroasă, ea fiind înalt apreciată la Catedra de Materialism istoric de la Facultatea de Filosofie a Universității „M. V. Lomonosov” din Moscova, la fel și de Consiliul științific de specialitate. După studiile de doctorand, și-a desfășurat activitatea în cadrul catedrei de Filosofie de la USM, întreprinzând-o doar pentru un timp scurt, când se angajase la Universitatea Cooperatist-Comercială.

Di Căldare și-a continuat, evident, și cercetările științifice. Dar nu în probleme legate de tema primei disertații, deși, în opinia mea, astfel de posibilități existau. S-a dovedit, așadar, că *prima sa îndrăgostire științifică* (încă din studenție), *și anume, de operele cronicarilor noștri* avea în el rădăcini mai adânci. Și a revenit la această comoară spirituală a noastră. Pentru aceasta, bineînțeles, nimeni nu-i în drept să-i reproșeze. Dar, în ciuda folosirii unor idei ale **interpretării materialiste a istoriei** drept pârghie pentru argumentarea așa-zisei inevitabilități a trecerii omenirii la comunism, concepția în cauză a fost *prima încercare de a prezenta societatea ca un sistem al cărui mers e supus unor inerente legi obiective*. Mai apoi au apărut și alte concepții sistemice despre societate, dar nu și mai verosimile. Iar tema primei disertații a dlui Căldare n-a avut nimic în comun cu fundamentarea teoretică a comunismului.

Deși opera cronicarilor noștri a fost cercetată de către mulți alți cercetători (mai mult în sens de documentare, fragmentar și literar), dlui Dumitru Căldare i-a reușit totuși să descopere în ea niște aspecte necercetate. Și nu e de mirare că *lucrarea sa a fost apreciată pozitiv și răsplătită prin conferirea gradului de dr. hab. în filosofie*. Cu regret, încă nu i s-a conferit și titlul pedagogic universitar de profesor. Aceasta pentru că, precum e și cazul mai multor persoane, care și-au susținut a doua disertație în anii din urmă, *nu are încă trei doctori în filosofie la care le-ar fi fost îndrumător științific*. Cu alte cuvinte, acești doctori habilitați sunt puși de birocrăția noastră într-o situație, care nu depinde de ei înșiși, ci de numărul celor care mai scriu și susțin disertații. Or,

numărul doritorilor de a face acest lucru la specialitățile din domeniul filosofiei la noi de mai mulți ani e în scădere...

Paralel cu activitatea didactică și cea științifică, dl D. Căldare se află de peste un deceniu în fruntea organizației sindicale de la USM. Vorbește și aceasta despre calitățile sale umane, inclusiv capacitatea de a comunica cu semenii, de a le înțelege problemele și a contribui, în măsura posibilităților sale, la soluționarea lor. Dânsul *e o personalitate foarte evlavioasă, un mare doritor de a face bine*. E foarte muncitor, onest, modest și disciplinat.

Am cunoscut-o bine și pe *consoarta sa, Raisa*, cu regret, decedată foarte devreme, care, de asemenea, mi-a fost studentă. Originară din Ocolina, r-nul Soroca, era din părinți pedagogi (tatăl ei, pe nume Alexandru *Levandovschi*, era urmașul unuia dintre acei polonezi pe care îi adusesese cu sine în Basarabia bunelul Eufrosinei Kersnovschi, după ce își vânduse moșia din gubernia Podolia, cumpărându-și alta în preajma satelor sorocene Ocolina și Țepilovo). Absolventă a Facultății de Biblioteconomie, dânsa a devenit un profesionist în domeniu, în ultimii ani de viață fiind directoarea Bibliotecii Universității „Ion Creangă”. Era o gospodină excelentă și foarte ospitalieră.

Bunele calități ale soților Căldare le-a moștenit și înmulțit *unica lor fiică Liliana*, un cardiolog neordinar. Alt merit al ei este că, dimpreună cu soțul său Silviu, i l-a dăruit dlui profesor pe nepoțelul Alexandru, căruia dânsul îi consacră foarte mult timp...

Afirm cu maximă sinceritate că atât eu, cât și toți din familia mea am ținut și ținem mult la fostul meu aspirant, dl Dumitru Căldare, și la familia sa, acești oameni, foarte de treabă, devenindu-ne ca niște rude. Totodată, am certitudinea că și dânsul manifestă față de noi sentimente similare. Îi urez cât mai mulți ani de viață cu sănătate bună și inspirații științifice inepuizabile.

Nicolae COJOCARU,
doctor în filosofie

DUMITRU CĂLDARE – COLEG, PRIETEN, SAVANT ȘI OM DE OMENIE

Vârsta devine un merit, sau chiar un admirabil merit, numai când ai foarte multe alte merite.

Lucian Blaga

Ziua aniversară, 70 de ani de la naștere a dlui Dumitru Căldare, doctor habilitat în filosofie, conferențiar universitar, care rotunjește, așa spune cu certitudine, un destin de om împlinit atât pe plan pedagogic, cât și pe cel științific. Gândul de a se dedica filosofiei i-a venit nu spontan, dar printr-un „divorț” prietenos cu „filologia”, de care n-a regretat și nici nu regretă până astăzi. Așa a fost să fie, ba mai mult ca atât – nimic nu contrazice nici până acum principiul complementari-tății – ambele domenii de știință se simt într-un confort echilibrat în activitatea domnului Dumitru Căldare.

Absolvind Facultatea de Filologie a Universității de Stat din Moldova, Domnia sa, practic, peste câțiva ani își continuă studiile în doctorantură la catedra de Filosofie a Universității respective, devenind, în 1979, doctor în filosofie, iar în 2001 - doctor habilitat. Mai mult de patru decenii (cu o întrerupere de 2 ani), el activează în cadrul USM în calitate de conferențiar la catedra respectivă și lider al sindicatelor universitare.

Doctorul habilitat în filosofie, Dumitru Căldare îmbină cu brio lucrul pedagogic cu cel științific și cu activitatea de manager. În opera sa științifică găsim o analiză sistemică și multiaspectuală de pionierat a gândirii filosofice românești în lucrările cronicarilor Gr. Ureche, M. Costin, I. Neculce, N. Olahus, C. Cantacuzino-Stolnicul, printre care regăsim dimensiuni spațiale, temporale, determinismul natural și determinismul social etc. Rezultatele acestor investigații au stat la baza tezei de doctor habilitat în filosofie cu tema „*Gândirea filosofică în cronografia românească din sec. XVI - mijlocul sec. XVIII*”. Domnia sa a atins cele mai înalte nivele și ca pedagog, ca profesor la catedra Filosofie și Antropologie: ține cursuri de filosofie, conduce teze de curs și de licență etc.

Prin competențele sale de savant, de pedagog și de virtuos manager, cât și prin calitățile sale pur umane, profesorul Dumitru Căldare a cucerit stima și respectul colegilor din țară, a discipolilor, fiind un nume de referință pentru noi toți.

Frumoasele împliniri justifică apariția, pe lângă numele său, a unui șir întreg de calitative – doctor habilitat, conferențiar universitar, conducător științific de teze de diferit nivel (licență, masterat, de doctor), președinte al Comitetului sindical al USM, medalii și Diplome de onoare, membru al diferitelor organizații științifice (naționale și internaționale), numeroase publicații științifice (165 la număr), inclusiv monografiile, cursuri normative (suporturi de curs), manuale etc. Nu pot trece cu vederea nici titlul de *bunel excelent!* Cum vedem, cea mai bună dovadă este cea a faptelor. Or, în acest sens, este omul care a adunat, rând pe rând, treaptă cu treaptă, cele mai frumoase realizări, etalându-le celor șapte decenii de viață și de activitate – moment de bucurie, bilanț și amintiri de neuitat.

Domnia sa apare în imaginea prietenilor și celor care îl cunosc ca unul dintre cei mai respectați și onorabili cunoscători ai profesiei sale, care cu bunăvoința și felul său de a fi, te impune să fii mai bun în viața de zi cu zi, iar ca profesionist – să aspiți la culmile atinse de dumnealui, mai ales în istoria filosofiei, în special a celei naționale.

Oricine îl cunoaște pe profesorul Dumitru Căldare poate spune despre acest maestru al profesiei sale că este omul potrivit la locul potrivit. Prin atitudinea sa față de datorie și de colegi, prin rezultatele obținute în domeniul științific și practic, domnul profesor Dumitru Căldare și-a câștigat respectul binemeritat și recunoștința aceluia care-l înconjoară, mai întâi de toate a studenților, a corpului profesoral universitar, a activiștilor sindicatelor din toată țara. El și-a creat o biografie științifică și obștească cu propriile puteri, cum spuneau cronicarii noștri, cu iscusință și perseverență sistematică și, în final, s-a ales cu rezultate în diverse domenii.

Profesor de prestigiu, eminent pedagog, valoros om de știință, cu un spirit ordonat și cumpătat, dr. hab. în filosofie, Dumitru Căldare este un admirabil educator, a cărui viață personală este în perfectă ar-

monie și firească continuitate cu cea socială, este un exemplu viu de o muncă neobosită, de o toleranță unică.

Fiind înzestrat cu capacități de analiză și sinteză, dublate de o rară tenacitate de a invoca noul, de a cerceta, Domnia sa o desfășurat o prodigioasă activitate în aprecierea adecvată a filosofiei autohtone, publicând zeci de lucrări în țară și peste hotare. Posedă o bogăție sufletească deosebită. Adesea am onoarea să mă sfătui cu Domnia sa, să-mi expun opiniile și doleanțele și întotdeauna primesc răspunsuri și îndrumări, care întru totul mă satisfac, deoarece ele vin de la un coleg, prieten, de la un om cu spirite deosebite, de o sinceritate și manifestare aparte.

Cu prilejul împlinirii a 70 de ani de la naștere, îmi doresc ca dl Dumitru Căldare să accepte considerația mea pentru tot ce a făcut și prelungește să facă în domeniul istoriei filosofiei, în desfășurarea activității sale obștești, în amplificarea legăturilor prietenești dintre colegi, în ameliorarea situației de instruire filosofică universitară în țară. Îi doresc să aibă parte și în continuare de dragoste și susținere din partea familiei, colegilor de lucru și de breaslă și să-și mențină la un nivel înalt ritmurile de viață și de muncă. La mulți ani, dle profesor Dumitru Căldare, mulți ani rodnici și cu prieteni în preajmă, glorie continuă în domeniile de activitate.

Teodor N. ȚÎRDEA,

dr. hab. în filosofie, profesor universitar

Catedra Filosofie și Bioetică,

Universitatea de Stat de Medicină și Farmacie

„Nicolae Testemițanu”

EVOCĂRI CU OCAZIA UNEI ANIVERSĂRI

Doctorul habilitat, conferențiarul universitar Dumitru Căldare împlinește în toamna aceasta 70 de ani. Așa s-a întâmplat că îl cunosco din anii de studenție, de la orele de filosofie, pe care le audia omagiatul, la Facultatea de Filologie. Dragostea de filosofie i s-a înfiripat pe ambele aspecte ale lui „fileo” – *dragoste* de înțelepciune și *dragoste* de cuvântul limbii române. Poate chiar a fost precumpănitoare, la prima etapă, cea e a două, datorându-se vocației unor așa profesori, doctori și doctori habilitați ce activau la facultate ca: Anatolie Ciobanu, Ion Osadcenco, Vitalie Marin, Gheorghe Dodiță ș.a. Despre acea perioadă îmi amintesc cu plăcere ca despre un student serios și harnic la învățătură. Lucru firesc. Produs a trei factori decisivi: familie, școală și cărți, omagiatul, parafrazând o spusă a lui Dosoftei din *Psaltirea în versuri*, ca fiu al lumii n-a „ieșit din omenie”. A rămas pe durata vieții om de omenie și evlavios creștin, reușind să evite capcanele necuratului, puse în cale individului sub forma leneviei spirituale, după cum enunță Fr. Neitzsche în lucrarea *Ecce homo* (tr.1991, p.64).

Un alt caz memorabil pentru ambii s-a produs după 1997, când am revenit după o perioadă de 11 ani la USM, revenire datorată exclusiv bunăvoinței rectorului de atunci – prof. univ., dr. hab. Gheorghe Rusnac. Și omagiatul, ca și mulți alții, activa în calitate de cadru didactic în afara USM. În acea perioadă, când datorită „perestroicii” se permitea în învățământul superior predarea în limba română, când au fost deschise un număr mare de universități, cu deosebire private, cerința în cadre de înaltă calificare era cu mult mai mare decât posibilitatea de a fi satisfăcută. Excepția o constituia USM. Dar și rezervele ei nu erau nelimitate. Se crease o situație delicată. Plecarea de la USM nu putea fi interzisă, actul ar fi fost calificat drept unul antidemocratic. Dar numărul impunător de specialiști plecați de la USM, care ulterior au activat în alte universități în funcții de rectori, prorectori, decani, sef-catedră ș.a., contribuind la avansarea calității învățământului superior, era în creștere permanentă. Pentru a micșo-

ra „exodul” din USM, a fost luată decizia neoficială: „Poți pleca, ești liber, dar gândește-te bine, nu vei fi la fel de liber și la întoarcere. S-ar putea să nu mai avem nevoie de tine!” Într-o asemenea situație, în calitatea mea de șef-catedră Filosofie și Metodologie a științei, a trebuit să aduc un șir de argumente pentru a obține de la rector decizia favorabilă revenirii dlui D. Căldare la catedră.

Personal cred că am procedat corect. Credința se întemeiază pe faptele omagiatului, ce au urmat ulterior. Mă voi opri doar asupra unora. Mai bine de zece ani Universitatea noastră are un președinte al sindicatelor de o nouă factură. Președintele și echipa sa nu mai luptă cu patronatul. Ei activează în parteneriat, având aceleași obiective: grija pentru crearea condițiilor optime de lucru, păstrarea climatului spiritual-moral în colectivele USM, sănătatea, odihna, agrementul fiind și ele ținute sub control.

Fapte importante ale omagiatului se înscriu și pe palierul activității teoretico-didactice în cadrul Departamentului Filosofie și Antropologie. Se știe că *Litere* și *Filosofie* era modelul de a intitula cele mai elevate facultăți ale învățământului universitar românesc de până la reforma comunistă din 1948. Domnului Dumitru Căldare soarta i-a oferit ocazia, de care s-a folosit din plin, să se alimenteze din această îmbinare a domeniilor culturii, considerând că literații sunt fondatorii spirituali ai națiunii. Și cred că are dreptate. În operele acestora au fost selectate, prelucrate și salvate de uitare elementele tezaurului nostru cultural: filosofice, religioase, mitologico-folclorice, protoștiințifice. Anume din ele ni se trage identitatea noastră culturală. Un loc aparte în cadrul tradițiilor culturale îi revine înțelepciunii poporului, din care a apărut și filosofia greacă. Hegel afirma, pe bună dreptate, că un popor lipsit de filosofie este ca un „templu fără sanctuar”. Așa că îi înțelegem motivele interesului constant al omagiatului față de textele „literaților” ce au stat la începuturile filosofiei românești, cum ar fi cronicarii sau cărturarii Neagoe Basarab, N. Olahus, D. Cantemir și alții. Aceste cercetări i-au modelat nu doar ideile filosofice, ci și stilul de viață. Spre exemplu, în lucrarea *Învățăturile lui Neagoe Basarab către fiul său Teodosie*, acesta recomanda „dragostea și blândețea, postul și răbdarea, osteneala trupească și

privegherea, abținerea de la hulă, gâlceavă, glume și răutăți, în mod special curățenia sufletească”. E chiar portretul spiritual-moral al omagiatului. Pentru el ar fi o blasfemie, ca de la catedră să vorbească de **bine, adevăr, frumos**, iar în viață să se abată de la ele. Devenind profesor de filosofie – dacă te stimezi pe tine și îți stimezi profesia și studenții – atunci, vorba lui Epictet, nu mai poți „să mănânci ca înainte, să bei ca înainte, să poțesteți ca înainte și să caști de urât ca înainte”. Ne-o demonstrează pe viu doctorul habilitat, conferențiarul universitar Dumitru Căldare în aulă și în „cetate”. Rămâne să-i urez omagiatului multă sănătate pentru a ne bucura pe noi, cei care-l cunoaștem, cu noi realizări. La mulți și roditori ani, stimate coleg.

Vasile ȚAPOC,
doctor habilitat, profesor universitar.

DUMITRU CĂLDARE – PROFESOR TALENTAT ȘI COLEG DE ÎNCREDERE

Dl Dumitru Căldare, doctor habilitat în filosofie, conferențiar universitar, ajuns la onorabila vârstă de 70 de ani, pășește încrezător și demn pe treptele drumului vieții. Și pe bună dreptate, deoarece în acești ani a înregistrat realizări remarcabile în domeniul științifico-didactic, fiind totodată un soț, tată și bunic iubitor și un prieten și coleg deosebit.

Dl Dumitru Căldare s-a născut în s. Cârânăteni, r-nul Căușeni. După absolvirea Facultății de Filologie a USM (1971), activează la Academia de Științe a Moldovei în calitate de redactor științific al Enciclopediei Moldovenești (1971-1973). Ulterior, este colaborator științific al Laboratorului de cercetări sociologice de la catedra de Filosofie a USM, iar din 1974 – doctorand la această catedră. În 1979, susține cu succes la Universitatea „M.V. Lomonosov” din or.Moscova teza de doctor în științe filosofice cu tema: „*Însemnătatea revoluției științifico-tehnice pentru aprofundarea cunoașterii sociale*”. În continuare avansează pe scara ierarhică de la lector la lector superior și apoi – la conferențiar universitar, fiind și prodecan la Facultatea de Litere a USM. În perioada anilor 1997-1999, a suplinit postul de prorector pentru activitatea educativă și relații internaționale la Universitatea Cooperatist-Comercială din Moldova. Din 1999, activează din nou în cadrul USM, iar în 2001 susține teza de doctor habilitat cu tema „*Gândirea filosofică în cronografia românească din sec. XVI–mijlocul sec. XVII*”, filosofia românească rămânând în continuare preocuparea cea mai îndrăgită a sa.

Sunt profund impresionată de capacitatea colegului meu Dumitru Căldare de a demonstra, cu o profundă argumentare, dar și cu dăruire și admirație, valoarea perenă a filosofiei naționale. Pentru conformitate doresc să prezint reflecțiile dlui Dumitru Căldare, expuse în cadrul mesei rotunde „*Filosofia formativă: stări și perspective*”, unde membrii catedrei de Filosofie și Metodologie a științei: Vasile Țapoc, dr. hab.; Eudochia Saharneau, dr.hab.; Ion Sârbu, dr. hab.; Dumitru Căldare, dr.

hab.; Svetlana Coandă, dr. hab., Angela Suceveanu, dr.; Angela Spinei, dr., au luat în dezbatere un șir de probleme ce țin de studierea filosofiei în Republica Moldova, și anume: *Învățământul filosofic liceal și universitar*; *Continuitatea învățământului filosofic*; *Filosofia și cultura spirituală*; *Filosofia și dezvoltarea durabilă*; *Filosofia și globalizarea*; *Funcția formativă a filosofiei naționale* etc. În cadrul acestor discuții dl D.Căldare a menționat: „Tinerii care studiază filosofia intră în contact cu marii înțelepți și gânditori ai lumii, ceea ce înseamnă și contactul cu marii gânditori ai națiunii. Ar fi un mare păcat dacă i-am priva pe tinerii noștri de această comoară spirituală a neamului. Studierea filosofiei naționale generează dorința de manifestare spirituală, delectare sufletească. Vorba poetului: „*Te-nfiori adânc și tremuri*”, când te referi la opera filosofică a lui D.Cantemir. Este cel mai de seamă cărturar și gânditor din epoca pe care o reprezintă. G.Călinescu l-a numit „Lorenzo Medici al nostru”. Acest „rege între filosofi și filosof între regi” a pus bazele gândirii filosofice românești. Este primul în gândirea românească ce scrie opere filosofice ca atare. Altă figură proeminentă a gândirii noastre este M.Eminescu, care a fost original și genial nu numai în poezia sa, dar și în filosofie. Filosofia pentru el constituie „gimnastica minții”, pe care i-a prilejuit-o traducerea, pentru prima dată, a uneia dintre cele mai complicate opere filosofice a tuturor timpurilor – *Critica rațiunii pure* a lui I.Kant. Filosofia lui M.Eminescu a ridicat gândirea filosofică națională la un nou nivel. Putem afirma cu certitudine că după M.Eminescu nu se mai poate filozofa ca până la el. Aceasta ne-o mărturisesc operele lui L.Bloga, C.Rădulescu-Motru, M.Eliade, I.Petrovici, N.Ionescu, E.Cioran, V.Băncilă, M.Vulcănescu, C.Noica, G.Uscătescu, Șt.Lupașcu și ale multor alora. Ei au îmbogățit cu noi sinteze spirituale patrimoniul culturii universale și naționale, sinteze ce duc la o confundare scuzabilă a istoriei filosofiei cu istoria culturii. N-ar fi o crimă să neglijăm, prin excluderea din procesul de învățământ, aceste valori perene incontestabile?”. Aceste convingeri, expuse în 2003 și publicate în „Literatura și arta”, sunt insistent perpetuate de dl D.Căldare până în prezent în cadrul prelegerilor, luărilor de cuvânt la conferințe și simpozioane naționale și internaționale, în numeroase articole științifice. Astfel, la Simpozionul internațional *Di-*

alogul cultural între generații și Integrarea Europeană (USM, 2013) dl D.Căldare a prezentat comunicarea *Interpretări privind semnificația filosofică a gândirii populare*, iar în Culegerea de articole științifice cu participare internațională *Strategia supraviețuirii din perspectiva bioeticii, filosofiei și medicinei* (Vol.IV, redactor responsabil T.Țirdea, 2014) articolul *Interpretări privind începuturile filosofiei românești*. Recent, dl Dumitru Căldare a fost invitat și a participat la Conferința internațională „300 de ani de la alegerea lui Dimitrie Cantemir membru al Academiei din Berlin”, organizată de Universitatea Creștină „Dimitrie Cantemir” din București, unde a prezentat discursul *Dimensiuni etico-morale în „Descrierea Moldovei” de Dimitrie Cantemir*. Ferma convingere a domnului profesor D.Căldare este că nu ne putem integra în Europa neglijând învățământul filosofic, ignorând valorile filosofiei universale și naționale.

Savant și pedagog înzestrat, dl Dumitru Căldare este, mai întâi de toate, un om de o aleasă bunătate și noblețe, atent și respectuos atât față de colegii profesori, cât și față de studenți, energic și binevoitor, pe sfatul și ajutorul căruia poți conta oricând.

La mulți ani, stimate și drag coleg și prieten!

Cu ocazia acestui remarcabil jubileu, îți doresc sănătate, noi succese și realizări, forță de muncă, mult curaj și insistență în educarea tinerei generații în spiritul valorilor naționale, fericire și armonie în familie și te asigur de sincera mea prețuire.

Svetlana COANDĂ,
doctor habilitat în filosofie

UN FILOSOF AL SFINTELOR ADEVĂRURI CREȘTINE

Sfintele Scripturi ne spun că ucenicii Domnului după ce au primit harul Duhului Sfânt au purces să predice cu atâta ardoare Cuvântul lui Dumnezeu, încât în toată lumea a ieșit vestirea lor și până la marginea pământului cuvintele lor.

Dar oare întreaga suflare omenească a înțeles adâncul Înțelepciunii dumnezeiești, a părăsit întunericul eresurilor păgâne și a primit lumina adevăratei credințe? Puțini, căci cei mulți, cu inimile împietrite, au avut urechi și n-au auzit predica apostolilor, au avut ochi și nu le-au văzut minunile.

Și Domnul a trimis neamurilor Sfinți Părinți, istorici și filosofi, care să cerceteze și să tâlmăcească *Sfintele Evanghelii* pe înțelesul tuturor, întru desăvârșirea lor duhovnicească, ca nimeni să nu rămână în afara mântuirii și împărăției veșnice.

Printre savanții de seamă ai neamului nostru, care valorifică și propovăduiesc cu osârdie tezaurul filosofic-creștin românesc, este și filosoful Dumitru Căldare, profesor la Universitatea de Stat din Moldova.

Și savantul, născut în Cărnățeni, Tighina, sat cu biserică mare și slujitori înfocați ai Domnului, rod a doi părinți, patru bunici, 8 străbunici și 16 răsstrăbunici, viguroși la trup și smeriți la suflet, a purces insuflat de Duhul Sfânt la înmulțirea averii duhovnicești, primite de la înaintașii săi. Căci Domnul i-a zis lui Moise pe muntele Sinai: „Eu, Domnul Dumnezeu Tău sunt râvnitor, care Mă milostivesc până la al miilea neam către cei ce mă iubesc și păzesc poruncile mele”.

După cum ne așteptam, savantul și-a început studiul, făcându-ne cunoștință cu obiectul și rostul filosofiei, arătând că filosofia este dragostea de înțelepciune, se adresează omului ca om, vrând să-i explice sensul vieții pe pământ, pentru a-l face mai bun... Iar domnul profesor a mers și mai departe, scriind că scopul filosofiei este de a ne explica adâncul înțelepciunii lui Dumnezeu, pentru a ne desăvârși și a ne apropia de mântuire și viața veșnică.

Totodată, savantul ne familiarizează cu izvoarele și temelia pe care s-a dezvoltat și se dezvoltă gândirea filosofică românească, menționând că ea își are începutul în creația populară (tradiții, datini și obiceiuri), în operele primilor noștri cronicari și, mai ales, în creația scriitorilor din secolul XIX: Gheorghe Asachi, Alecu Russo, Constantin Negruzzi, Vasile Alecsandri, Alexandru Hâșdeu, Nicolae Bălcescu, B.P. Hasdeu, Mihai Eminescu... și marii filosofi români ai secolului XX: M. Eliade, L. Blaga, C. Noica, T. Vianu, E. Cioran, care au fost și mari scriitori.

Așadar, savantul, începe investigația inestimabilului nostru tezaur filosofic- creștin cu analiza creației populare: tradiții, datini și obiceiuri, proverbe, maxime și zicători, prin care ne-a demonstrat că avem origini apostolice, că am fost creștinați de către sfântul Apostol Andrei și ucenicii acestuia, care ne-au înălțat întâia bisericuță și ne-au adus pe meleagurile noastre „Predica de pe munte”, „Decalogul”, „Crezul” de la Niceea.

Cercetătorul a ajuns la concluzia că poporul român a trăit de-a lungul veacurilor, mai mult după vechile tradiții, datini și obiceiuri, transmise din generație în generație, după anumite legi nescrise, veșnice, care ne-au ținut uniți, ne-au păstrat identitatea și ne-au asigurat continuitatea în istorie, decât după legile scrise, care au scopul de constrângere și pedepsire.

Și apoi a trecut la cercetarea gândirii filosofice în cronografia românească, începând cu Nicolaus Olahus (Românul) Grigore Ureche, Miron Costin, Ion Neculce, Constantin Cantacuzino Stolnicul, continuând cu Dimitrie Cantemir... Neagoie Basarab... până a ajuns la marii arhieri ai celui Preaînalt: mitropoliții Moldovei Varlaam și Dosoftei. Și a constatat drept trăsătură distinctivă a vechii noastre literaturi, promovarea valorilor moral-creștine, care au fost și sunt chezașia dănuirii noastre ca neam în timp și în spațiu, că viața românilor este legată în permanență de ortodoxie, că cele mai importante momente ale vieții noastre: botezul, căsătoria și moartea, că existența noastră se află în legătură cu Providența Divină.

Autorul crede că întreaga cronografie românească stă sub semnul celor două mari porunci, pe care Iisus le-a mărturisit fariseului, care

ispitindu-l, l-a întrebat, care poruncă este mai mare în lege? Iar Iisus i-a răspuns: „Să iubești pe Domnul Dumnezeuul tău din toată inima, și din tot sufletul tău, și din tot cugetul tău, aceasta este întâia și cea mai mare poruncă. Iar a doua, asemenea acesteia, este: „Să iubești pe aproapele tău ca însuși pe tine”.

Cercetătorul ne arată că, vechii scriitori, oglindind în letopisețe viețile domnitorilor și cursul anilor, analizează profund problemele fundamentale ale existenței neamului nostru, căci faptele și evenimentele istorice sunt interpretate într-un profund spirit creștin. Ei susțin cu tărie năzuințele neamului românesc de a avea o țară mare și bogată, de a fi stăpâni în propria casă, de a-și îndeplini destinul hărăzit de Dumnezeu.

Poporului român îi sunt caracteristice cele mai importante virtuți creștine: smerenia, blândețea, dragostea pentru cel apropiat, milostenia. Și îi sunt străine trăsăturile haine aduse pe meleagurile natale de cotropitorii străini: ura, lăcomia, invidia, dușmănia.

Ei constată că istoria neamului românesc a avut anumite perioade de înălțare și decădere, de victorii și înfrângeri. Noțiunile filosofice de *spațiu* și *timp* sunt exprimate prin cuvintele: „loc” și „vreme”. Pentru ei Patria este arealul de constituire a neamului: țara, aerul, vântul, pădurea, munții, văile, care sunt sfinte și trebuie apărate cu prețul vieții.

Astfel „baștina”, locul de naștere, capătă semnificația de loc „sacru”, iar timpul în care au fost consfințite au rămas timpurile astrale ale poporului nostru.

Totodată, cronicarii afirmă că în lume totul este trecător, totul este sub semnul timpului. Și numai unul Dumnezeu este veșnic, numai El domnește peste tot și în toate timpurile.

Din conținutul cronicelor reiese că plaiul pe care ne-am născut, ne-a cultivat un puternic sentiment de patriotism, că ne iubim țarina deopotrivă cu părinții. Ei privesc istoria ca un triumf al Înțelepciunii divine asupra vrăjmașului omenirii care ne abate de la adevăr și credința strămoșească.

Miron Costin în poemul filosofic *Viața lumii* examinează legătura dintre viața omului și existența împărăției cerurilor, accentuând că viața pe pământ este iluzorie, cursul ei fiind limitat și numai împărăția lui Dumnezeu este veșnică.

Vechii noștri cronicari acordă în creația lor un loc deosebit problemei păcii și războiului. Ei propagă pacea în lume, în țară și în sufletele noastre, fără de care biserica lui Iisus nu-și poate îndeplini misiunea de a ne mântui.

Totodată, susțin că și războaiele ca și alte calamități naturale și sociale sunt trimise tot de Dumnezeu, din cauza păcatelor și fărădelegilor noastre. Dar fac și distincție dintre războaiele „drepte” și „nedrepte” și menționează că cei care poartă războaie „drepte” și apără credința sunt ajutați să învingă de Însuși Dumnezeu. Astfel, Ștefan cel Mare și Sfânt a fost ajutat să apere țara de cotropitori de către marii mucenici Gheorghe, Dimitrie și Procopie.

Și au mai făcut o mențiune, că Ștefan cel Mare și Sfânt, când pierdea o bătălie își zicea, că s-a întâmplat asta din cauza putinei credințe în Domnul. Iar când își biruia dușmanul, îi dădea întreaga slavă Domnului, zicând că El este Cel care i-a adus biruința.

Și drept dovadă a recunoștinței față de Dumnezeu, pentru că i-a dat victoria de la Războieni, domnitorul a adunat trupurile ostașilor căzuți în luptă și a înălțat pe osemintele acestora un sfânt locaș, punându-i cu însuși mâna sa cea dintâi piatră la temelie.

Profesorul Căldare constată că operele cercetate, privite în ansamblu, alcătuiesc o frescă de moravuri ale societății române, că oglindesc tablouri realiste din viața de toate zilele a înaintașilor noștri. Și vede în afirmația lui Miron Costin: „Pozi dzice, că se nascu și în Moldova oameni”, mai degrabă că „Se nascu și la Moldova sfinți”.

Cronicarii ne învață că viața moral-creștină a neamului este determinată în totalitate de cunoașterea și propovăduirea *Sfintelor Scripturi*, de lucrarea sfintelor biserici și mănăstiri, de venerarea sfintelor moaște, icoanelor, crucii, de cunoașterea semnelor și minunilor, care au loc zilnic în viața noastră.

Iată de câtă laudă se învrednicește domnitorul care contribuie la luminarea și întărirea credinței strămoșești. Miron Costin scrie: „Vasile-Vodă Lupul, fiind un mare domnitor creștin a adus în țară moaștele sfintei prepodobnei Paraschevei. Sfânta cuvioasa Parascheva, ocrotitoarea Moldovei, fiind un izvor de însănătoșire duhovnicească, de pace sfântă și binecuvântare, este ajutătoare tuturor românilor, care

o cheamă cu credință în rugăciune pentru a fi mijlocitoare între ei și bunul nostru Dumnezeu”.

Iar Grigore Ureche, apreciind înalt faptele vitejești și creștinești ale domnitorului Ștefan cel Mare și Sfânt, l-a situat în centrul operei sale, scriind: „Că după moartea lui și până astăzi, poporul îi zice «sveti Ștefan Vodă», atât pentru lucrurile cele vitejești, la care nimeni din domni, nici mai înainte, nici după aceea, n-au ajuns, cât și pentru sufletul lui ce iaste în mâna lui Dumnezeu”.

Cronicarii afirmă că Dumnezeu îi ajută numai pe monarhii cei drepți și credincioși, care-i urmează poruncile și îi pedepsește pe cei care încalcă legea creștinească, săvârșesc abuzuri și fărădelegi, condamnând poporul la sărăcie și foamete. Îi numește pe aceștia, „lei sălbatici” și „lupi necruțători”. Și îi amenință, zicând: „Dumnezeu cel dreptul, cea ce ceartă nedreptatea și înalță dreptatea, cu multă certare pedepsește pe cea ce calcă jurământul”.

Iar Dimitrie Cantemir afirmă în romanul *Istoria ieroglică* că a-ți da viața pentru libertate și Patrie este mai folositor și mai de laudă decât a trăi viața fără nici un folos... Datoria istoricilor și filosofilor este de a înveșnici faptele de glorie ale semenilor noștri și consideră că cel ce descrie istoria neamului, așa cum este ea, împarte slava împreună cu cei care o săvârșesc, întrucât primii au săvârșit aceste fapte, iar ceilalți le-au înveșnicit în memoria neamului.

Filosoful Dumitru Căldare afirmă, în mod pregnant, că întregul conținut al operelor cercetate este pătruns de credința nestrămutată a neamului românesc în Dumnezeu, care ne înalță printre celelalte popoare ale lumii și ne asigură dăinuirea în istorie.

Ion VICOL,
scriitor

PROFESORULUI DUMITRU CĂLDARE LA ANIVERSARE

Colegul și prietenul Dumitru Căldare mi-a fost mereu alături pe parcursul a mai mult de patru decenii. Avem multe amintiri plăcute din anii studenției, de pe la cinaclurile literare, de la „clăcile” culesului de struguri, obligatorii în fiecare toamnă.

Destinul a făcut ca peste ani, după susținerea tezelor de doctorat în filosofie, să colaborăm ca profesori de filosofie în diferite structuri instituționale și informale. Timp de un an de zile am promovat împreună pe cei mai buni studenți în cadrul Laboratorului de Filosofie de la Colegiul Invizibil cu suportul Fundației „Soros”. Această instituție informală a modelat lideri performanți din rândurile tinerilor, sub îndrumarea unor profesori cu experiență și înaltă ținută academică, precum este domnul Dumitru Căldare. Colegiul Invizibil a activat timp de zece ani, perioada în care s-au perindat prin Laboratorul de Filosofie mai mulți profesori-tutore, însă meritul profesorului Dumitru Căldare este de a fi fost printre primii. Împreună am pus bazele impunătoarei biblioteci de carte filosofică care zace astăzi în dulapurile Institutului de Politici Publice, fără ca studenții dornici de a citi filosofie să aibă acces la ea. Împreună am început să studiem, la cincizeci și ceva de ani, limba engleză și calculatorul, am efectuat cu studenții o călătorie de studii la Universitatea ”Al.I. Cuza” din Iași. Amintiri luminoase avem de la Școala de vară de la Holercani, alături de profesorii Alexandru Boboc de la Universitatea București, Aurel Codoban de la Universitatea „Babeș-Bolyai” din Cluj-Napoca, Nicolae Râmbu și Traian Stănciulescu de la Universitatea ”Al.I. Cuza” din Iași, și alții.

Suntem uniți nu numai prin vocația de profesori de filosofie, dar și prin interesul pentru teme de cercetare comune. Astăzi, când majoritatea colegilor noștri caută înțelepciunea în produsele filosofice ale intelectualității europene, câțiva colegi, printre care și Dumitru Căldare, încercăm să demonstrăm că „nasc și la Moldova oameni”, că avem și noi spirite luminate care au strălucit pe firmamentul culturii europene în diferite epoci, unii dintre ei mai emanând și astăzi luocare. Domnul

profesor Dumitru Căldare și-a consacrat lucrarea de doctor habilitat cercetării începuturilor gândirii filosofice românești, pornind de la înțelepciunea populară, trecând prin opera cronicarilor și a înalților prelați din Țara Moldovei și Țara Românească și ajungând la tizul său de prenume – marele Dimitrie Cantemir. Teza, susținută la Institutul de Filosofie, Sociologie și Științe Politice al Academiei de Științe din Moldova, și-a găsit continuarea firească într-o monografie de autor consacrată gândirii filosofice românești din secolele XVII-XVIII, în comunicări la foruri științifice naționale și internaționale, în publicații din țară și de peste hotare.

O memorabilă aventură intelectuală a fost participarea noastră cu doi ani în urmă la Conferința științifică internațională consacrată gândirii etice și pedagogice a lui Dimitrie Cantemir, organizată de Universitatea Creștină „Dimitrie Cantemir” din București. Vizita la București ne-a prilejuit o reîntâlnire cu profesorul Alexandru Boboc, cu academicianul Alexandru Surdu, directorul Institutului de Filosofie și Psihologie „Constantin Rădulescu-Motru” al Academiei Române, cu mulți alți colegi împătimiti de opera lui Dimitrie Cantemir. Comunicările prezentate la această conferință și la aceea din anul trecut au fost editate în limba engleză în ediții prestigioase.

Suntem, împreună cu profesorul Dumitru Căldare, membri a două seminare științifice de profil, ceea ce ne prilejuiește ocazii de a discuta probleme de actualitate din domeniul filosofiei românești și universale, de a face schimb de idei, de a polemiza și a ne îmbogăți reciproc spiritual, cum e și firesc să se întâmple în lumea academică. Să ne trăiești mulți ani, dragă prietene și coleg, să vă avem mereu aproape și alături întru prosperarea culturii și științei academice și universitare, întru creșterea și instruirea a noilor generații de specialiști în filosofie.

Gheorghe BOBÂNĂ,
doctor habilitat în filosofie, profesor universitar
Șef catedră Filosofie, Istorie și Metodologia cercetării a
Universității Academiei de Științe din Moldova

**EXPLORATOR ȘI PROMOTOR NEOBOSIT AL
TEZAURULUI SPIRITUAL NAȚIONAL
(doctorul habilitat în filosofie DUMITRU CĂLDARE
la aniversarea de septuagenar)**

Personalitatea neobositului cercetător și cadru didactic universitar, eminentul om de cultură *Dumitru Căldare* este bine cunoscută în lumea savantă din țară și de peste hotare. Pledoaria pentru identificarea nestematelor culturii spirituale și implicit a celor filosofice, și examinării prin prisma realităților istorice în scopul reactualizării acestora, determină întreaga activitate a Domniei sale.

În explorarea tezaurului sociocultural național, fapt ce inevitabil necesită uneori trasarea unor paralele cu figuri de referință ale patrimoniului filosofic universal, se poate identifica o manieră paradigmală specifică în care valorile se identifică, se compară și, în unele cazuri, anumite configurații axiologice se „propun” spre reafirmare. Aici poate fi vorba și de studiul istorico-comparativ al valorilor, frecvent întâlnit în creația sa științifică și cea de propagare a acestora.

Studiile dr. hab. în filosofie Dumitru Căldare, conțin subiecte axiologice interesante. În unele publicații se delimitează, în contextul analizei unor filosofi contemporani, trei valori esențiale ale existenței sociale: omul, moartea (M.Heidegger) și libertatea (J.-P.Sartre), facilitând actualizarea acestora în cadrul științific autohton [**Căldare Dumitru. *Interpretări privind ființa umană în filosofia lui M.Heidegger și J.-P. Sartre. În: Omul în lumea contemporană. Chișinău, 1995***].

Cercetătorul D.Căldare într-un studiu fundamental, dedicat istoriei gândirii filosofice românești, dar, mai concret, moștenirii spirituale a marilor cronicari Gr.Ureche, M.Costin, I.Neculce [**Căldare Dumitru. *Din istoria gândirii filozofice românești. Semnificația filozofică a operelor lui Gr.Ureche, M.Costin, I.Neculce: aspecte ontologice și gnoseologice. Chișinău, 2000***], într-o manieră proprie stilului său științific și literar, evidențiază și caracterizează o serie de valori spiritual-morale identificate în această inestimabilă moștenire cultural-istorică. În special, elucidează sensul următoarelor valori: Dumnezeu, provi-

dența divină, credința, înțelepciunea, cultura, viața, adevărul, demnitatea, respectul, speranța, ordinea, simțul estetic, natura, optimismul, istoria, eroismul, cunoașterea, cunoștințele, omul, voința, libertatea, umanismul, simțul realității, pacea, patriotismul, exigența, curajul, creativitatea, responsabilitatea, onestitatea, onoarea, cinstea, vitejia, dreptatea. Aducând numeroase exemple, autorul caută să pătrundă în spiritul timpului analizat: „Miron Costin consideră omul drept adevăr și valoare supremă, tinzând să pătrundă în esența caracterului uman și evidențiind calitățile lui adevărate” [Căldare Dumitru. *Din istoria gândirii filozofice românești. Semnificația filozofică a operelor lui Gr.Ureche, M.Costin, I.Neculce: aspecte ontologice și gnoseologice. Chișinău, 2000, p.160*]. Caută să caracterizeze atmosfera spiritual-morală a epocii: „În centrul letopisețelor se află asemenea categorii morale ca binele și dreptatea însoțite în permanență de rău și nedreptate... În diferite circumstanțe istorice predominau ba unele, ba altele... nu există «suflet urât» sau conduite «urâte», însă valoarea estetică negativă care se substituie celei morale adecvate înlătură sau diminuează gravitatea sensului moral...Miron Costin accentuează valoarea binelui și paguba răului în viața oamenilor și, mai ales, a faptelor acestora pentru urmași” [Căldare Dumitru. *Din istoria gândirii filozofice românești. Semnificația filozofică a operelor lui Gr.Ureche, M.Costin, I.Neculce: aspecte ontologice și gnoseologice. Chișinău, 2000, p.257*].

Importanța studiilor întreprinse de către D.Căldare privitor la gândirea filozofică a cronicarilor poate fi examinată în câteva aspecte: 1) punerea în circuitul științific a patrimoniului valoric spiritual-moral național; 2) evidențierea tendințelor procesului evoluării valorilor spirituale în spațiul nostru național; 3) posibilitatea stabilirii efectelor interconexiunii dintre valorile ce au „supraviețuit” timpului istoric de durată cu stările actuale de spirit din societate; 4) utilizarea posibilității aplicate a factorului valoric în viața socială sau în domenii concrete ale acesteia.

D.Căldare a publicat numeroase articole, materiale metodice, manuale, suporturi de curs și monografii, majoritatea lor fiind dedicate istoriei filosofiei universale și naționale. Dar paralel cu excelențele

cercetări academice de rigoare se întreprind acțiuni de răspândire a cunoștințelor de acest gen în presa periodică din republică. Articolele sale cu atare subiecte totdeauna se bucură de o înaltă apreciere din partea publicului larg de cititori. Concomitent cu activitatea de cadru didactic universitar, de lider sindical neobosit (exercitând un timp îndelungat funcția obștească de Președinte al Comitetului Sindical al comunității universitare de la Universitatea de Stat din Moldova), doctorul habilitat D.Căldare se afirmă ca un luptător hotărât al adevărului istoric, al culturii lingvistice, al dreptății și adevărului. Nu poate trece cu vederea marile evenimente ce au loc în spațiul național, contribuțiile personalităților noastre din știință și cultură și le apreciază valoarea prin iscusita sa manieră de maestru al cuvântului.

Trecând maiestuos prin deloc simpla împărăție a lui Kronos, a rămas același: răbdător, onest, neclintit, echilibrat, devotat totalmente profesiei și cauzei naționale. Cu ocazia acestui ceas aniversar, care pentru un filosof e doar un popas în imensul cosmos, îi urăm distinsului coleg și prieten sănătate, prosperare, spor în toate! Întru mulți și fericiți ani, domnule profesor!

Vitalie OJOVANU,
doctor habilitat în filosofie, conferențiar universitar
șeful catedrei Filosofie și Bioetică,
USMF „Nicolae Testemițanu”

DUMITRU CĂLDARE: DRUMUL SPRE PERFEȚIUNE ȘI DEMNITATE

Toamna lui '68. Încheind formalitățile pentru perfectarea locului de trai, am venit la căminul nr.7, USM, din strada Ismail, la sfârșit de august, unde am făcut cunoștință cu Dumitru Căldare, care era în anul trei, student eminent, înscris la facultate după armată.

Om de o cumsecădenie de invidiat, creștin adevărat, pasionat deopotrivă de literatura și de filozofie, Dumitru Căldare, un interlocutor de neînlocuit, un consultant săritor la nevoie la multe discipline pe care le studiam, își mai încerca atunci forțele și în poezie, fapt ce ne determina să citim rând pe rând fiecare din creațiile proprii, zăbovind nopți în șir în discuții aprinse.

Nu pot determina exact pe cât de utile/eficiente au fost acele discuții din anii de studenție, care ne stârneau curiozitatea și ne ambiționau într-atât că ades zăboveam zilele întregi prin biblioteci pentru a ne informa/documenta, dar cert rămâne faptul că alături de Dumitru și în discuțiile cu el, care avea o experiență mai mare de viață decât noi ceilalți, am izbutit să înțelegem/înșușim mai lesne/bine nu numai materia teoretică, dăru și să ne cunoaștem pe noi înșine ca oameni, ca personalități. Se întâmpla aceasta când inițiam discuții despre arte, dar mai cu seamă când abordam probleme de filosofie. În disputele ce le purtam D. Căldare avea un spirit stabilizator, era un model de echilibru, calități ce impuneau respect și autoritate concluziilor judicioase pe care le făcea.

Acum, peste ani, când ne întâlnim la un pahar de vorbă: jurnalistul M.Cucereavii, caricaturistul Gr.Puică, scriitorul și jurnalistul C.Bărcă ș.a., amintindu-ne cu nostalgie de „cuibușorul de nebunii” din strada Ismail, involuntar revenim cu gândul și la D. Caldare, care a fost o prezență capitală în viața noastră prin idei, gânduri, vorbe cu haz, prin comportament și fapte ce ne-au marcat destinele.

Idei trăite și promovate. La USM este angajat în 1973. Face aspirantura la catedra Filozofie. Teza de doctor în științe cu titlul „*Influența revoluției științifico-tehnice asupra aprofundării cunoșterii sociale*” o

susține în 1979, iar cea de doctor habilitat – „*Gândirea filosofică în cronografia românească din sec.XVI - mijl. sec.XVIII*” – în 2001.

În contextul pregătirii profesionale a lui D.Căldare se înscriu și stragiurile peste hotare: la Universitatea de Stat din Leningrad, actualmente Sankt-Petersburg, 1985; la Universitatea „Al.I. Cuza” din Iași în anii 1990 și 1998. În temei, activitatea didactică a lui Dumitru Căldare e legată de USM, cu excepția a doi ani (1997-1999), când a activat la Universitatea Cooperatist-Comercială din Moldova în calitate de prorector pentru munca educativă și relații internaționale. În rest – la USM a trecut toate treptele carierei profesionale de la lector la conferențiar universitar, între anii 1987-1992 exercitând funcția de prodecan al Facultății de Litere. Din 1999 activează la Facultatea Istorie și Filosofie, Departamentul Filosofie și Antropologie. În anii 1997-1999 D.Căldare a ținut prelegeri la filosofie la Universitatea „George Bacovia” din Bacău.

Fire plină de lumină, om cu credință creștinească, Dumitru Căldare în activitatea sa de acumulare a cunoștințelor, dar și de probare a lor pe viu, rămâne adeptul lui Tudor Vianu, care remarca: „Ador semințele divine puse în om și îmi prapădesc viața să le întâlnesc și crește”, considerându-se (lucru accentuat de el în repetate rânduri) „un etern student”, amplificând pe această cale avântul său de a persevera, de a afla lucruri noi și de a acumula experiență practică – calități neapărat necesare unui om antrenat în domeniul didactico-științific.

D.Căldare participă activ la conferințele naționale și internaționale consacrate problematicii filosofiei și literaturii. A publicat mai mult de 160 de lucrări științifico-metodice, multe din ele peste hotare. El este autorul unei monografii *Din istoria gândirii filosofice românești*, Chișinău, 2000 și coautor la manualele: *Din istoria gândirii filosofice*, Chișinău, 1999; *Curs de lecții la filosofie*, Chișinău, 1991 și *Omul și poziția sa în societate*, Chișinău, 1988.

În scrierile consacrate problematicii filosofiei, ca și în viața de toate zilele, savantul Dumitru Căldare acordă o atenție sporită relațiilor umane, în special omului, care, în opinia sa, este un subiect complex, la care rațiunea, afectivitatea, voința constituie trei puteri complementare și complinite. Prin urmare, consideră el, omul este înzestrat pentru

crearea tuturor speciilor de valori. Doar un singur exemplu la cele afirmate supra. Este vorba despre articolul cu titlul „*Homo summae dignis (dignissimus)*”, prezentat de Dumitru Căldare la Conferința științifică „Demnitatea Umană și Națională în contextul integrării europene a Republicii Moldova”, publicat ulterior într-o culegere cu același titlu. Aici autorul amintind despre *Homo sapiens* subliniază: „*Antropologia filosofică contemporană a avansat și mai mult la acest capitol evidențind un șir de aprecieri noi: homo oeconomicus, homo significus, homo religiosus, homo ecologicus, homo moralis, homo politicus etc. În viziunea noastră, fiecare din aceste aprecieri conține anumite elemente de adevăr, deoarece în fiecare din ele este făcută încercarea de a explica că omul a devenit ceea ce a devenit – ființă cu un statut ontic propriu în virtutea utilizării rațiunii și imaginii creatoare. Considerăm că în practica socială contemporană atât de contradictorie a omului ar putea să apară și alte noțiuni-aprecieri ale ființei umane. Credem, însă că una dintre aceste noi noțiuni-aprecieri ar putea fi Homo summae dignis, (sau dignissimus) noțiune care ar cuprinde, ar reflecta calitatea omului de a fi demn, aptitudinea de a avea prestigiu social și moral, de a fi o adevărată autoritate morală*”.

Pentru D.Căldare „*izvoarele înțelepciunii*”, adică și cele ale filosofiei, se găsesc/regăsesc toate în vechea cultură a țării, în creațiile folclorice, urmate apoi de tradițiile umanismului clasic și modern. Mărturie, în acest sens, sunt articolele sale și luările de cuvânt în cadrul conferințelor internaționale și naționale. El de multe ori când ia în dezbateri probleme din domeniul filosofiei, întru argumentarea/ilustrarea unor gânduri sau pentru elaborarea anumitor concluzii vine cu exemple din poezia populară sau din cea a clasicilor literaturii noastre.

Mai mulți ani în cadrul disciplinelor opționale la Facultatea de Litere a USM, dnul Dumitru Căldare a ținut cursul „*Etica și morală Creștină*” prin care studenții aflau despre învățătura de credință ortodoxă, despre morală creștină, dar și mai multe despre textul biblic, motivele religioase în creațiile literare, noțiuni de artă creștină. Tradițional, după susținerea examenului pentru studenți era organizat un pelerinaj la mănăstirile din țară.

Ani în șir Dumitru Căldare a fost membru al Consiliilor științifice de conferire a titlurilor de doctor și doctot habilitat, iar în prezent este membru al Seminarului de profil „Ontologie și gnoseologie” din cadrul USM, precum și al Seminarului de profil „Filosofie socială și Istoria filosofiei” din cadrul AȘM. El este membru de onoare al Comunității Academice a Universității „Georgia Bacovia” din Bacău (România), Membru al Asociației Filozofilor din Moldova, membru al Asociației internaționale de știință și cultură „Ștefan Lupașcu”.

Filosoful-jurnalist. Dumitru Căldare a avut mereu harul scrisului. Și nu numai în legătură cu elaborarea articolelor și a materialelor metodice și didactice privind problematica filosofică. Ca orice om din lumea filologiei, în anii de studenție și-a încercat forțele în poezie și critică literară. Mai aproape inimii i-a ramas critica literară. În recenziile și eseurile sale literare el abordează creațiile artistice atât din punct de vedere literar, cât și filosofic. Pentru el are importanță nu numai mesajul artistic, ci și aspectele moral-spirituale pe care le propune publicului larg o creație artistică.

Din câte cunosc, Dumitru Căldare manifestă un viu interes pentru romanele istorico-literare, cele inspirate din trecutul glorios al înaintașilor noștri, legate de creștinarea Daciei străbune. Exemplificând, subliniem că o atare scriere este romanul „*Noaptea Sfântului Andrei*” a scriitorului Ion Vicol. În recenzia, publicată în hebdomadarul „Literatura și arta” acest roman este considerat de D.Căldare „...o revelație creștină de o deosebită semnificație și valoare, dar, în special, de o deosebită necesitate spirituală religioasă și credință adevărată. Asemenea lucrărilor de primă mărime în destinele popoarelor care apar (vorba poetului) la depărtări de veacuri, romanul este ca o stea călăuzitoare în viața creștinilor. Atât apariția, însemnătatea, cât și locul și rolul acestuia în patrimoniul spiritual național sunt determinate, în mare măsură, de circumstanțele creativității și ale personalității autorului – Ion Vicol.”

Dumitru Căldare nu numai că este cunoscut cu autorul romanului din anii de studenție, dar sunt și buni prieteni. El a fost printre primii caruia Ion Vicol i-a înmănat un exemplar cu autograf, iar acesta lecturând cartea nu a rezistat ispitei de a-și expune opinia. Astfel, D.Căldare subliniază

că „Ion Vicol îmbrățișează «mitul; legenda» și, în special, «sfânta tradiție» care-l orientează pe tot parcursul descrierii creștinării Dacilor de către Sfântul Apostol Andre” și consideră că „*Poate anume din aceste considerente autorul a ales o cale originală de a pătrunde în minunata viață a Sfântului Apostol Andrei – cea artistică. Anume calea artistică, fiind îmbinată cu datele documentare, atribuie romanului o strălucire creștinească distinctă. Și autorul beneficiază din plin de posibilitățile magnifice ale artisticului: imaginarul, miraculosul, pătrunderea în labirintul psihologicului, al stărilor sufletești și, îndeosebi, al conștientizării necesității în creștinare*”, concluzionând: „*cu adevărat, esența existenței noastre rezidă în credința creștină, în moarte și înviere*”.

În ultimii ani Dumitru Căldare s-a recomandat nu numai ca un talentat recenzent al operelor literare și filosofice, dar și ca jurnalist în adevăratul sens al cuvântului, colaborând activ nu numai cu hebdomadarul „Literatura și Arta”, dar și cu publicațiile periodice „Vocea Poporului”, „Făclia”, cu ziarul Universității, cu reviste de specialitate, la multe dintre care este și membru al colegiilor de redacție.

Filosoful-jurnalist a găsit în aceste publicații periodice un teren fertil de afirmare a poziției sale civice, de luare de atitudine față de unele noutăți editoriale, dar și pentru promovarea ideilor legate de educația moral-spirituală a omului, pentru dezbaterea problemelor cu care se confruntă organizațiile sindicale de la instituțiile de învățământ superior.

Deloc întâmplător interesul lui Dumitru Căldare pentru activitatea sindicală, dacă luăm în calcul că el mai bine de 10 ani de zile se află în fruntea Comitetului sindical al angajaților USM. El consideră că e necesar nu numai să facă publice realizările obținute în activitatea obștească, dar și să abordeze problemele, să aducă, prin intermediul mass-media, la cunoștința membrilor de sindicat căile de depășire a situațiilor de criză. Fiindcă așa este firea lui Dumitru Căldare – om de știință, profesor și lider de sindicat – de a nu se împăca cu cele obținute, de a lupta permanent, înaintând cu demnitate pe drumul perfecțiunii și împlinirilor.

Mihai LESCU,

doctor, conferențiar universitar,

Facultatea Jurnalism și Științe ale Comunicării.

DUMITRU CĂDARE – UN SINDICALIST DEVOTAT

DI Dumitru Căldare se regăsește în cadrul organizației sindicale a Universității de Stat din Moldova încă din anii '60. De-a lungul anilor, a parcurs o cale bogată în evenimente, este familiarizat cu problemele profesional-didactice, științifice, social-economice ale angajaților Universității de Stat din Moldova. Grație experienței acumulate, DI Dumitru Căldare a fost promovat în anul 2004 la postul de președinte al Comitetului Sindical al angajaților Universității de Stat din Moldova, în care la moment se numără aproximativ 2000 de membri de sindicat.

Pe parcursul anilor, ne-am convins de capacitățile sale de promovare și realizare a normelor și principiilor sindicalismului democratic. În relațiile cu rectoratul universității, promovează principiile parteneriatului social constructiv și durabil. Un produs final al comunicării a devenit semnarea Contractului Colectiv de Muncă (CCM).

În perioada activității dlui Dumitru Căldare au fost semnate 3 CCM, cel din urmă fiind pentru anii 2011/2015.

În cadrul negocierilor CCM se pronunță, în mod hotărât, pentru soluționarea problemelor privind majorarea salariilor în condițiile autonomiei financiare, precum și crearea unui climat social-psihologic favorabil pentru afirmarea unui mod sănătos de viață.

DI Dumitru Căldare posedă o viziune proprie asupra implementării mecanismelor de protecție socială a membrilor de sindicat fiind de specialitate filozof, multe probleme sindicaliste le percepe și le soluționează prin prisma filosofiei vieții.

În diferite perioade de activitate, în postura de lider sindical, DI Dumitru Căldare a fost ales membru al Consiliului General, Biroului Executiv al Federației Sindicale a Educației și Științei. În anul

2011, a devenit învingătorul concursului „**Liderul sindical al anului**”, organizat de Sindicatul de ramură.

Cu prilejul frumosului jubileu de 70 ani de la naștere, îi dorim Dlui Dumitru Căldare sănătate, noi succese în activitate, forțe creatoare, și noi realizări în activitatea sindicale și didactico-științifică.

Colegii:

Ion POCAZNOI,

președintele Comitetului Sindical al UTM

Mihail PAIC,

președintele Comitetului Sindical al ASEM

Ana ARNAUT,

șef sector al CG al SEȘ

BIBLIOGRAFIE

I. Autoreferate

1. **Căldare, Dumitru.** Gândirea filosofică în cronografia românească din secolul XVI – mijlocul secolului XVIII: 09.00.03 – Istoria filosofiei: Autoreferatul tezei de doctor habilitat în filosofie. – Chișinău, 2001. – 50 p.
2. **Калдаре, Дмитрий.** Значение научно-технической революции для углубления социального познания: 09.00.01: Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата философских наук. – Москва, 1979. – 20 с.

II. Monografii, lucrări științifico-metodice și didactice

3. **Căldare, Dumitru.** Studii de gândire istorico-filosofică românească (în curs de apariție). – Chișinău, 2015. – 347 p.
4. **Căldare, Dumitru.** Din istoria gândirii filozofice românești: semnificația filozofică a operelor lui Gr.Ureche, M.Costin, I.Neculce: aspecte ontologice și gnoseologice. – Chișinău: CE USM, 2000. – 332 p. – ISBN 9975-917-61-5.
5. Din istoria gândirii filozofice: manual. Partea 1: De la Antichitate la Renaștere / aut.: **Dumitru Căldare, S.Coanda, Ș.Lupan** [et al.]; Univ. de Stat din Moldova, Catedra. Sociologie și Istoria Filosofiei; red. șt. Maria Bulgaru. – Chișinău: USM, 1999. – 316 p.
6. **Căldare, Dumitru.** Ontologia generală // Programe de studii la disciplinele obligatorii și cursurile speciale / Univ. de Stat din Moldova, Fac. Filosofie și Psihologie, Catedra. Filosofie; resp. de ed.: V.Țapoc, P.Vizir. – Chișinău, 1999. – P. 11-33.
7. **Căldare, Dumitru.** Omul, societatea, natura // Omul și societatea: (îndrumări metodice) / Univ. de Stat din Moldova, Fac. Filosofie și Psihologie, Catedra Filosofie. – Chișinău, 1998. – P. 44-54; Chișinău, 1995. – P. 44-54.
8. **Căldare, Dumitru.** Existență și materie // Omul și societatea: (îndrumări metodice) / Univ. de Stat din Moldova, Fac. Filosofie și Psihologie, Catedra Filosofie. – Chișinău, 1998. – P. 4-17; Chișinău, 1995. – P. 4-17.

9. **Căldare, Dumitru;** Jolondcovschi, Alexandru; Crecicov, Vladimir. Omul și natura. – Chișinău: Cartea Moldovenească, 1997. – 156 p.
10. **Căldare, Dumitru;** Chiticari, M. Gândirea filosofică în lumea antică / D.V. Căldare, M.T. Chiticari; Univ. de Stat din Moldova, Catedra de Filosofie. – Chișinău: USM, 1994. – 196 p.
11. **Căldare, Dumitru.** Filosofia antică: îndrumări metodice pentru studenții de la facultățile umanitare / Univ. de Stat din Moldova, Catedra de Filosofie. – Chișinău: USM, 1991. – 82 p.
12. **Căldare, Dumitru.** Natura – obiect de concepere filosofică // Curs de lecții la filosofie: [manual] / red. șt. Pavel I. Vizir. – Chișinău: Universitas, 1991.
13. Progresul social și problemele globale ale contemporaneității: (îndrumări metodice pentru studenții facultăților umanitare) / alcăt.: M.D. Bulgaru, **Dumitru Căldare.** – Chișinău, 1988. – 65 p. – Text în grafie chirilică.
14. **Căldare, Dumitru.** Omul și poziția sa în societate. – Chișinău: Cartea Moldovenească, 1987. – 184 p. – Text în grafie chirilică.
15. **Căldare, Dumitru.** Societatea și natura // Critica teoriilor sociologice burgheze în cadrul cursului de materialism istoric: Îndrumări metodice. – Chișinău, 1986. – 63 p. – Text în grafie chirilică. – P. 4-15.
16. **Căldare, Dumitru.** Îndrumări metodice la tema: „Societatea și natura”: (pentru studenții facultăților umanitare). – Chișinău, 1984. – 43 p. – Text în grafie chirilică.
17. Critica concepțiilor și teoriilor sociologice burgheze contemporane în cursul de materialism istoric: (îndrumări metodice pentru studenți) / red. resp. **Dumitru Căldare.** – Chișinău, 1982. – 43 p. – Text în grafie chirilică.

Monografii, lucrări științifico-metodice și didactice (în limba rusă)

18. **Калдаре, Дмитрий.** Научно-техническая революция и познание общества. – Кишинэу: Картя Молдовеняскэ, 1980. – 191 с.
19. **Калдаре, Дмитрий.** Общество и природа // Критика буржуазных социологических теорий и концепций в курсе исторического материализма: (метод. разработки в помощь студентам). – Кишинев, 1986. – С. 4-15.

II. Traduceri

20. Spirkin, Aleksandr G. Bazele filozofiei: Manual pentru studenții instituțiilor de învățământ superior / trad. din l. rusă: L.B. Șteiman, V.A. Brânzan, **Dumitru Căldare** [et al.]; red. șt.: A.I. Babii. – Chișinău: Cartea Moldovenească, 1989. – 568 p. – Text în grafie chirilică. – ISBN 5-362-00402-6.
21. **Căldare, Dumitru**, Kaplencov, F. Practicum la materialismul istoric. – Chișinău, 1989.
22. Kaplencov, Fiodor Dmitrievici. Conștiința, originea și esența ei: (traducere din l. rusă) / trad.: **Dumitru Căldare**. – Chișinău: Cartea Moldovenească, 1986. – 154 p. – Text în grafie chirilică.
23. Dicționar de filosofie: traducere din limba rusă / sub. red.: I.T. Frolov; trad.: **Dumitru Căldare** [et al.]; sub red. I. T. Frolov. – Ed. a 4-a. – Chișinău: [s.n.], 1985. – 440 p. – Text în grafie chirilică.
24. Programa cursului de filosofie marxist-leninistă: (trad din l. rusă) / trad. de **Dumitru Căldare**. – Chișinău: Cartea Moldovenească, 1978. – 48 p. – Text în grafie chirilică.
25. Așin, Ghenadie K. Critica teoriilor burgheze contemporane privind rolul maselor populare și al personalității în istorie / trad. din l. rusă de **Dumitru Căldare**. – Chișinău: Cartea Moldovenească, 1975. – 152 p. – Text în grafie chirilică.

III. Articole și teze științifice publicate

1977

26. **Căldare, Dumitru**. Cunoașterea socială în condițiile revoluției științifico-tehnice // Tribuna. – 1977. – Nr. 15.
27. **Căldare, Dumitru**. Cauza comună // Tribuna. – 1977. – Nr. 6.

1981

28. **Căldare, Dumitru**. Modul socialist de trai și activitatea de muncă a omului // Gazeta de seară. – 1981. – 14 noiembrie.
29. **Căldare, Dumitru**. Cu dragoste de pământ // Învățământul public. – 1981. – 04 februarie.
30. **Căldare, Dumitru**. Dezvoltarea spirituală a societății socialiste // Moldova Socialistă. – 1981. – 02 iunie.

1990

31. **Căldare, Dumitru**. Masele populare: aspecte și tendințe ale activității // Conferința științifică a corpului didactico-științific

dedicată totalurilor cercetărilor științifice în cincinalul al XII-lea: Tezele referatelor. Vol. 2. – Chișinău, 1990. – P. 40.

1991

32. **Căldare, Dumitru.** Categoriile «cauză-efect» în filosofia lui M.Eminescu // Conferința științifică: „*Filosofia, omul, restructurarea*”, 21-22 mai, 1991: tezele raporturilor. – Chișinău, 1991. – P. 112.

1992

33. **Căldare, Dumitru.** Idei social-politice și filosofice în opera „*Învățăturile lui Neagoe Basarab*” // Totalurile activității științifice în anii 1991-1992: Conferința științifică a corpului didactico-științific: Tezele referatelor. Vol. 2. – Chișinău, 1992. – P. 212.

1994

34. **Căldare, Dumitru.** A.Russo: Filosofie și folclor // Materiale ale sesiunii științifice: „*Alecu Russo – ostaș al propășirii, 175 ani de la naștere*” / Univ. de Stat din Moldova red. coordonator Dumitru Căldare. – Chișinău, 1994. – P. 8-12.

1995

35. **Căldare, Dumitru.** Grigore Ureche: Idei social-politice și filosofice // Materialele conferinței corpului didactico-științific „*Bilanțul activității științifice a USM pe anii 1993/1994*”, 20-27 martie 1995: Științe umanistice. – Chișinău, 1995. – P. 54.
36. **Căldare, Dumitru.** Interpretări privind ființa umană în filosofia lui M.Heidegger și J.P. Sartre // Omul în lumea contemporană: Materialele conferinței științifice / Univ. de Stat din Moldova, Fac. de Filosofie și Psihologie, Catedra de Filosofie. – Chișinău, 1995. – P. 28-31.

1996

37. **Căldare, Dumitru.** Miron Costin: Idei filosofice în poemul „*Viața lumii*” // Conferința științifică jubiliară: Rezumatele comunicărilor, 2-3 octombrie 1996. – Chișinău, 1996. – P. 154-161. ISBN 9975-923-24-0.

1997

38. **Căldare, Dumitru.** Omul, spațiul și timpul în opera lui Miron Costin // *Omul, informatizarea, sănătatea: aspecte socio-filosofice și etico-medicale*: Materialele conferinței științifice internaționale, 27-28 martie 1997 / Teodor N. Țârdea (red. șt.), Constantin P. Ețco (coord.). – Chișinău, 1997. – P. 18-19.

39. **Căldare, Dumitru.** Aspecte privind corelația natură-societate în cronicile lui Gr. Ureche, M. Costin, I. Neculce // *Anale științifice ale Universității de Stat din Moldova. Seria Științe socio-umane.* – Chișinău, 1997. – P. 167-171. ISBN 9975-923-04-6.
40. Bogatu, Eugenia; **Căldare, Dumitru.** Problema libertății în societatea contemporană // Conferința științifică studentescă: Rezumatele comunicărilor. – Chișinău, 1997. – P. 18.

1998

41. **Căldare, Dumitru.** Semnificația semnelor (simbolurilor) în gândirea filosofică românească medievală // Conferința corpului didactico-științific: „*Bilanțul activității științifice a USM pe anii 1996/97*”, 30 septembrie - 5 octombrie 1998: Științe umanistice. – Chișinău, 1998. – P. 33
42. **Căldare, Dumitru.** Aspecte moral-psihologice în gândirea filosofică românească medievală // *Dezvoltarea cooperăției de consum: teorie și practică*: simpozion științific internațional, 9-10 aprilie 1998: Materiale și sinteze / col. de red.: N. Josan [et al.]. – Chișinău, 1998. – P. 166-167. ISBN 9975-905-68-4.

1999

43. **Căldare, Dumitru.** Elemente ale culturii tradiționale în operele cronicarilor moldoveni Grigore Ureche, Miron Costin și Ion Neculce // *Anale științifice ale Universității de Stat din Moldova: Științe socio-umane.* – Chișinău, 1999. – P. 29-34. ISBN 9975-917-21-6.
44. **Căldare, Dumitru.** Interpretări privind esența războiului și a păcii în operele lui Grigore Ureche și Miron Costin // *Materialele conferinței științifice: „Actualitatea filosofiei: aspecte teoretice și practice”.* – Chișinău, 1999. – 138-141.
45. **Căldare, Dumitru.** Aspecte ale cauzalității în operele lui Gr. Ureche, Miron Costin, Ion Neculce // *Buletin Științific [al Universității „George Bacovia”].* – Bacău, 1999. – Anul 2, nr. 1. – P. 121-124

2000

46. **Căldare, Dumitru.** Aspecte ale filosofiei istoriei în cronicile lui Gr. Ureche și M. Costin // Conferința corpului didactico-științific: „*Bilanțul activității științifice a USM pe anii 1998/99*”, 27 septembrie - 2 octombrie 2000. Științe socio-umane: Rezumatele comunicărilor. – Chișinău, 2000. – P. 123-124

47. **Căldare, Dumitru.** Reflecții privind timpul și spațiul în opera cronicarului moldovean M.Costin // Tezele conferinței anuale științifico-didactice: „*Teoria și instruirea economică în spiritul reformelor - IREI – 2000*”. – Chișinău, 2000. – P. 116-117.
48. **Căldare, Dumitru.** Aspecte vizând esența și rolul naturii în operele cronicarilor moldoveni Gr.Ureche, M.Costin, I.Neculce // „*Ecologie, cultură, știință*”: Materialele simpozionului științifico-practic internațional organizat cu ocazia Zilei Mondiale a Pământului (21 aprilie 2000) – Chișinău, 2000. – P.136-138.
49. **Căldare, Dumitru.** Omul, spațiul și timpul în opera lui Miron Costin // *Realizări și tendințe în implementarea mecanismelor economiei concurențiale*: Simpozion științific internațional, (22-23 aprilie 1999): Materiale și sinteze. Vol. 2 / coleg. de red.: S. Petrovici. – Chișinău, 2000. – P. 37-40 .
50. **Căldare, Dumitru.** Reflecții privind semnificația naturii în operele lui Gr.Ureche, M.Costin, I.Neculce // Buletin științific [al Academiei Ecologice din România]. – Iași, 2000. – Nr. 4.
51. **Căldare, Dumitru.** Viziuni umaniste în operele lui Gr.Ureche și M.Costin // *Anale Științifice ale Universității de Stat din Moldova. Seria Științe socio-umane*. Vol. 3. – Chișinău, 2000. – P. 22-28.
52. **Căldare, Dumitru.** Concepte privind viața moral-creștină în operele lui Grigore Ureche, Miron Costin și Ion Neculce // Buletin științific [al Universității „George Bacovia”]. – Bacău, 2000. – An. 3, nr. 1. – P. 347-352.
53. **Căldare, Dumitru.** Viziuni privind faptele istorice în operele lui Grigore Ureche și Miron Costin // Buletin științific [al Universității „George Bacovia”]. – Bacău, 2000. – An. 3, nr. 1. – P. 357-362.
54. **Căldare, Dumitru.** Grigore Ureche, Miron Costin , Ion Neculce: patriotism și personalități istorice // Buletin științific [al Universității „George Bacovia”]. – Bacău, 2000. – An. 3, nr. 1. – P. 363-366.
55. **Căldare, Dumitru.** Umanismul în operele cronicarilor moldoveni Gr.Ureche și M.Costin // *Analele Științifice ale Universității de Stat din Moldova. Seria Științe socio-umane*. Vol. 3. – Chișinău, 2000. – P. 22-28.
56. **Căldare, Dumitru.** M.Costin: reflecții filosofice // *Făclia*. – 2000. – Nr. 35. – 14 oct. – P. 6.

57. **Căldare, Dumitru.** M.Costin: credință și cunoaștere // Făclia. – 2000. – Nr. 35. – 21 oct. – P. 3.
58. **Căldare, Dumitru.** I.Neculce: O samă de cuvinte // Făclia. – 2000. – Nr. 37. – 28 oct. – P. 3.
59. **Căldare, Dumitru.** M.Costin: modalități-de cugetare // Făclia. – 2000. – Nr. 32. – 23 sept. – P. 5.
60. **Căldare, Dumitru.** Viziuni privind fizionomia morală a societății medievale în operele lui Gr. Ureche, M. Costin, I. Neculce // Materialele Conferinței Internaționale: „Ștefan Lupașcu – 2000”, Iași, 16-17 octombrie 2000.
61. **Căldare, Dumitru.** Valori și determinări vizând rolul naturii în cronicile moldovenești din sec. XVI-XVII // Buletinul științific al Academiei Ecologice din România. – Iași, 2000. – Nr. 5.
62. **Căldare, Dumitru.** Afteni, Natalia. Impactul gândirii filosofice asupra evenimentelor secolului al XX-lea // Conferința științifică studentescă: Rezumatele comunicărilor. – Chișinău, 2000. – P. 35.
63. **Căldare, Dumitru.** Umanismul în operele lui Grigore Ureche și Miron Costin // Analele Științifice ale USM. Seria *Științe socio-umane*. – Chișinău, 2000. – P. 22-28.

2001

64. **Căldare, Dumitru;** Troianowski, Lidia. Simboluri cosmologice în opera eminesciană // Conferința științifică internațională: „Eminescu și filosofia formativă”. – Chișinău, 2001. – P. 111-113.
65. **Căldare, Dumitru.** Valoarea educativă a naturii în operele lui Gr.Ureche, M.Costin și I.Neculce // *Ecologia, etica, morala*: Materialele simpozionului științific internațional organizat cu ocazia Zilei Biodiversității, 22 decembrie 2000. – Chișinău, 2001. – P. 58-60.
66. **Căldare, Dumitru.** Nicolaus Olahus: reflecții umaniste (1493-1568) // Analele Științifice ale USM. Seria *Științe socio-umane*. – Chișinău 2001. – P. 22-24.
67. **Căldare, Dumitru.** Grigore Ureche și Miron Costin: interpretări privind rolul moralei în viața societății // *Progresul tehnico-științific, bioetică și medicină. Probleme de existență umană*: Materialele conferinței științifice internaționale, 25-26 aprilie 2001 / red. șt.: Teodor N. Țârdea. – Chișinău, 2001.
68. **Căldare, Dumitru.** Viziuni umaniste în opera lui Constantin Cantacuzino Stolnicul // *Filosofia și științele socio-umane în context*

ecologic: Conferința științifică / Universitatea Agrară de Stat din Moldova. – Chișinău, 2001.

69. **Căldare, Dumitru.** Nicolaus Olahus: viziuni umaniste în scrierea istorică „*Hungaria*” // Conferința științifică interuniversitară „*Spiritualitatea la intersecție de milenii*” / Univ. Tehnică a Moldovei. – Chișinău, 2001. – P. 18-20.
70. **Căldare, Dumitru.** Modalități de concepere a războiului și a păcii în cronicile lui Gr.Ureche și M.Costin // *Problemele globale contemporane și filosofia dezvoltării locale și regionale*: Materialele sesiunii științifice, 24 octombrie 2001. – Chișinău, 2001.

2002

71. **Căldare, Dumitru.** Interferențe conceptuale: Grigore Ureche – M. Costin – B. P. Hașdeu // PROFIDE ET PATRIA. Contribuții la studierea vieții și activității membrilor familiei Hâjdău-Hașdeu. Fascicola 1. – Chișinău, 2002. – P. 142-145.
72. **Căldare, Dumitru.** Gr.Ureche, M.Costin, I.Neculce: Reflecții moral-creștine în Letopisețul Țării Moldovei // *Anale Științifice ale Universității de Stat din Moldova. Seria Științe socio-umane*. Vol. 3 – Chișinău, 2002. – P. 25-28.
73. **Căldare, Dumitru.** Umanistul Constantin Cantacuzino Stolnicul // *Materialele conferinței științifice universitare: „Spiritualitate, știință, tehnică”*. – Chișinău, 2002.
74. **Căldare, Dumitru,** Rotaru, Maria. Voința și femeia în viziunea lui Arthur Schopenhauer // *Asistența socială în context european*: Materialele conferinței științifice studențești internaționale, Chișinău, 22-23 aprilie 2002. – Chișinău, 2002. – P. 37.
75. **Căldare, Dumitru,** Dănilescu, Larisa. Etica absolutului: primitivism sau progres moral? // *Asistența socială în context european*: Materialele conferinței științifice studențești internaționale, Chișinău, 22-23 aprilie 2002. – Chișinău, 2002. – P. 52.
76. **Căldare, Dumitru,** Croitoru, Natalia. Concepțiile filosofice și social-politice ale lui A. Hașdeu // *Analele Științifice ale Universității de Stat din Moldova. Seria Lucrări studențești*: Secția Științe socioumanistice. – Chișinău, 2002. – P. 65-69.
77. **Căldare, Dumitru.** Bostan Ludmila. Interacțiunea Știință-morală: aspecte umanistice și responsabilitate socială // *Analele Științifice ale USM. Seria Lucrări studențești*: Secția Științe socioumanistice. – Chișinău, 2002. – P. 69-73.

78. Lazăr, Ludmila; **Căldare, Dumitru**. Aspecte privind corelația «filosofie-folclor» în opera lui A.Russo *Învățământul artistic – dimensiuni culturale* // Conferința de totalizare a activității științifico-didactice a profesorilor: (anul 2002), Ed. a 2-a – Chișinău, 2002. – P. 22-23. ISBN 9975-9658-7-3.

2003

79. **Căldare, Dumitru**. Gr.Ureche, M.Costin, I.Neculce: patriotism și evenimente istorice // Conferința corpului didactico-științific: „*Bilanțul activității științifice a USM în anii 2000-2002*”, 30 septembrie - 6 octombrie 2003. Vol. 2: Rezumatele comunicărilor: Științe socioumanistice. – Chișinău, 2003. – P. 53-54.
80. **Căldare, Dumitru**. Fizionomia morală a societății în letopisețele lui Gr.Ureche, M.Costin, I.Neculce // *Filosofie. Știință. Politică: realizări, implementari, perspective: Materialele conferinței internaționale, 28-29 noiembrie 2002* / coord. Vasile Țapoc. – Chișinău, 2003. – P. 91
81. **Căldare, Dumitru**. Umanistul Nicolaus Olahus // *Bioetica, filosofia, economia și medicina în strategia de supraviețuire a omului: probleme de interconexiune și interacțiune: materialele conferinței științifice internaționale, 23-24 aprilie 2003* / red. resp.: Teodor N. Țirdea. – Chișinău, 2003. – P. 79.
82. Țapoc, Vasile; **Căldare, Dumitru**. Nevoia de cultură și umanism sau Dimitrie Cantemir și noi // Pergament: Anuarul Arhivelor Republicii Moldova. Vol. 5-6: 2002-2003 / Serviciul de Stat de Arhivă al Republicii Moldova; Arhiva Națională a Republicii Moldova; col. de red.: Isac Vasile (red. șef) [et al.]. – Chișinău, 2003. – P. 101-111. ISBN: 9975-78-150-0.
83. **Căldare, Dumitru**. Umanistul Nicolaus Olahus: începuturi de integrare culturală europeană // *Unificarea Europeană – Filosofie, Politică, Mentalitate: (Materialele Conferinței Internaționale)*, 2-3 iunie 2003 / coord. Grigore Vasilescu. – Chișinău, 2003. – P. 133-137.
84. **Căldare, Dumitru**. Aspecte privind problema cunoașterii în cronografia românească din sec. XVI-mijlocul sec. XVII // *Analele științifice ale Universității de Stat din Moldova. Seria Științe socio-umanistice*. Vol. 3. – Chișinău, 2003. – P. 84-88.
85. **Căldare, Dumitru**. Reflecții privind conceperea adevărului istoric în cronografia românească din sec. XVI – mijlocul sec. XVIII //

Materialele conferinței internaționale: *Filosofia, sociologia, politica și tânăra generație*, 8-9 octombrie 2003 / coord.: Vasile Țapoc. – Chișinău, 2003. – P. 87-90.

- 86. Căldare, Dumitru.** Gadarag, Vera. Aspecte ontologice în creația divină // *Analele Științifice ale Universității de Stat din Moldova. Seria Lucrări studențești: Științe socio-umanistice*. – Chișinău, 2003. – P. 19-21.

2004

- 87. Căldare, Dumitru.** Grigore Ureche. Reflecții privind imaginea istorică și moral-creștină a lui Ștefan cel Mare în Letopisețul Țării Moldovei // *Analele științifice ale Universității de Stat din Moldova. Seria Științe socio-umanistice*. – Chișinău 2004. – P. 304-308.
- 88. Căldare, Dumitru.** Dimitrie Cantemir și J.B. van Helmont: interfețe științifico-filosofice // *Unificarea Europeană: filosofia diversității*: (Materialele Conferinței Internaționale), 7-8 mai 2004. – Chișinău, 2004. – P. 235-242. ISBN 9975-9805-1-1
- 89. Căldare, Dumitru.** Contemporaneitatea lui Dimitrie Cantemir pentru tânăra generație // *Repere ale dezvoltării la început de mileniu*: Simpoziul Științific Național. Secțiunile: Drept; Socio-Umane. – Târgu-Mureș, 2004. – P. 331-340. ISBN 973-804-249-6.
- 90. Căldare, Dumitru.** Homo summae dignis (dignissimus) // Demnitatea - valoare supremă a omului și națiunii: *Materialele Conferinței științifice: „Demnitatea Umană și Națională în contextul integrării europene a Republicii Moldova”*, 30 octombrie 2004 / red. resp. Ion Mereuță. – Chișinău, 2004. – P. 61-70. ISBN 9975-9830-5-7.
- 91. Căldare, Dumitru.** Immanuel Kant: interpretări privind interacțiunea *frumos – sublim* // Conferința tehnico-științifică jubiliară a colaboratorilor, doctoranzilor și studenților / Univ. Tehnică a Moldovei. – Chișinău, 2004. – P. 298-299.
- 92. Căldare, Dumitru.** Mircea Vulcănescu. Dimensiuni spațiale – temporale // *Literatura și arta*. – 2004. – 1 apr. (nr. 13). – P. 6.

2005

- 93. Căldare, Dumitru.** Globalizarea și integrarea europeană: interacțiunea economie-cultură // *Materialele Conferinței Internaționale: „Integrarea europeană: filosofie, politică, cultură”*, 19-20 noiembrie 2004 / coord.: Vasile Țapoc și Ala Roșca. – Chișinău, 2005. – P. 111-113. ISBN 9975-70-526-X.

- 94. Căldare, Dumitru.** Concepțiile umaniste ale lui Dimitrie Cantemir // *Bioetica, filosofia, economia și medicina în strategia de asigurare a securității umane*: Materialele Conferinței a 10-a Științifice Internaționale dedicate centenarului dr. habilitat în filosofie, Om emerit, prof. universitar Alexei Vasilievici Șceglov, 16-17 martie 2005 / red. resp. Teodor N. Țârdea. – Chișinău, 2005. – P. 135-138. ISBN 9975-918-37-9.
- 95. Căldare, Dumitru.** Imaginea moral-creștină a lui Ștefan cel Mare // *Individul, Personalitatea și Societatea Democratică*: Materialele Conferinței Internaționale consacrată Anului Ștefan cel Mare și Sfânt 26 noiembrie 2004 / coord. Ion Sîrbu. – Chișinău, 2005. – P. 76-79. ISBN 9975-9864-8-X.
- 96. Căldare, Dumitru.** Umanistul Constantin Cantacuzino Stolnicul și Republica literelor latine // *L'Umanesimo Latino nella Repubblica Moldova: Aspetti filosofici, letterari e linguistici*: Convegno Internazionale, Chișinău, 7 ottobre 2005. – Treviso, 2005. – P. 139-144
- 97. Căldare, Dumitru.** Credințele și religia daco-geților // *Analele științifice ale Universității de Stat din Moldova. Secția Științe socioumanistice*. Vol. 3. – Chișinău, 2005. – P. 467-473.
- 98. Căldare, Dumitru.** O cercetare interdisciplinară a culturii românești // *Revista de Filosofie și Drept*. – 2005. – Nr. 1-2. – P. 163-164.

2006

- 99. Căldare, Dumitru.** Mitul lui Zamolxis în contextul gândirii filosofice daco-gete // *Bioetica, filosofia, economia și medicina în strategia de asigurare a securității umane*: Materialele Conferinței a 11-a Științifice Internaționale 6-7 martie 2006 / red. șt.: Teodor N. Țârdea. – Chișinău, 2006. – P. 137-140.
- 100. Căldare, Dumitru.** Mitropolitul Varlaam (1590–1647): viziuni și interpretări umaniste // *Analele Științifice ale Universității de Stat din Moldova. Seria Științe socioumanistice*. Vol. 3. - Chișinău, 2006. – P. 125-129.
- 101. Căldare, Dumitru.** Idei umaniste în opera lui Varlaam (1590–1647) // Conferința științifică internațională: „Învățămintul superior și cercetarea – piloni ai societății bazate pe cunoaștere”, dedicată jubileului de 60 ani ai Universității de Stat din Moldova,

28 septembrie 2006. Vol. 2: Rezumatele comunicărilor: Științe socioumanistice. – Chișinău, 2006. – P. 183-184.

- 102. Căldare, Dumitru.** Pacea – valoare supremă a existenței și dezvoltării societății // *Prin religie și știință spre pace și umanism: Materialele Conferinței științifico-practice internaționale*, Chișinău, 25-28 octombrie 2006 / red. resp.: Ion Mereuță; Asociația “Pentru Demnitatea Umană”. – Chișinău, 2006. – P. 73-77.

2007

- 103. Căldare, Dumitru.** Repere ale cunoașterii în „*Letopisețul Țării Moldovei*” de Miron Costin // *Filosofia și perspectiva umană: Materialele Conferinței Științifice consacrată Zilei Mondiale a filosofiei*, Chișinău, 16 noiembrie 2006. – Chișinău, 2007. – P. 108-113.
- 104. Căldare, Dumitru.** Concepte social-politice în cronografia românească din sec.XVI-XVII // *Studia Universitatis. Seria Științe umanistice: Revistă științifică*. – Chișinău, 2007. – Nr.10. – P. 33-38.

2008

- 105. Căldare, Dumitru.** Idei filosofice în opera lui Dosoftei (1624-1693) // *Materialele conferinței internaționale: „Integrarea europeană și învățământul universitar: aspecte filosofico-metodologice”*, 23-24 noiembrie 2007 / coord.: Vasile Țapoc, Eudochia Saharneanu. – Chișinău, 2008. – P. 126-135.
- 106. Căldare, Dumitru.** Interpretări filosofice europene din sec.XVIII: Dimitrie Cantemir și Van Helmont // *Bioetica, filosofia, economia și medicina în strategia de asigurare a securității umane: Materialele Conferinței a 13-a Științifice Internaționale*, 26-27 martie 2008 / red. resp.: Teodor N. Țirdea. – Chișinău, 2008. – P. 86-90.
- 107. Căldare, Dumitru.** Serdeșniuc, Luis. Fizionomia moral-creștină a societății // *Prin ortodoxie și umanism spre reintegrarea Moldovei: Materialele Conferinței Științifico-Teologice* / red. resp. Ion Mereuță. – Chișinău, 2008. – P. 114-118.
- 108. Căldare, Dumitru.** Dimensiuni și interpretări ale demnității umane: Homo Summae Dignis (Dignissimus) // *Studia Universitatis. Seria Științe Umanistice: Revistă științifică*. – Chișinău, 2008. – Nr.10. – P. 33-37
- 109. Căldare, Dumitru.** Ion Vicol și mitul creștin al ființării noastre // *Moldova Suverană*. – 2008. – Nr. 110. – 15 iulie. – P. 2.

- 110. Căldare, Dumitru.** Un nou studiu despre intelectul social // Revista de Filosofie, Sociologie și Științe Politice. – 2008. – Nr. 2. – P. 159-161.

2009

- 111. Căldare, Dumitru.** Constantin-Rădulescu Motru: interpretări privind esența etnicului românesc // Analele științifice ale Institutului de Studii Europene „Ștefan Lupașcu”. Seria *Secvențe semio-logice*. – Iași, 2009. – P. 113-124.
- 112. Căldare, Dumitru.** Umanismul ca expresie filosofică a operei lui Dosoftei // Literatura și arta. – 2009. – 9 iulie. – P. 5.
- 113. Căldare, Dumitru.** Fizionomia morală a societății în cronografia românească din sec.XVI – mijlocul sec.XVII // *Bioetica, filosofia și medicina în strategia de asigurare a securității umane*: Materialele Conferinței a XIV-a Științifice Internaționale, 10-11 aprilie 2009 / red. resp.: Teodor N. Țârdea [et al.]. – Chișinău, 2009. – P. 102-105.

2010

- 114. Căldare, Dumitru.** Dimensiuni spațiale temporale în creația orală românească // *Bioetica, filosofia și medicina în strategia de asigurare a securității umane*: Materialele Conferinței a 15-a Științifice Internaționale, 14 aprilie 2010 / red. resp.: Teodor N. Țârdea [et al.]. – Chișinău, 2010. – P. 109-111.
- 115. Căldare, Dumitru.** Concepte umaniste în opera lui Dimitrie Cantemir // *Integrarea europeană și filosofia română: cazul Al.S. Sturza*: Materialele conferinței interuniversitare, 7-8 mai 2009 / coord.: E. Saharneau [et al.] – Chișinău, 2010. – P. 37-44.
- 116. Căldare, Dumitru.** Reconsiderări existențiale valorice în gândirea populară românească // *Bioetica, filosofia și medicina în strategia de asigurare a securității umane*: Materialele Conferinței a 15-a Științifice Internaționale, 14 aprilie 2010 / red. resp.: Teodor N. Țârdea [et al.]. – Chișinău, 2010. – P. 182-184.

2011

- 117. Căldare, Dumitru.** Interpretări și aspecte privind matricea stilistică în filosofia românească (după Lucian Blaga) // Materialele conferinței internaționale: „*Integrarea europeană și tradițiile filosofiei românești: de la Al.S. Sturza la Em. Cioran*”, 20-21 mai 2011 / coord.: Eudochia Saharneau, Vasile Țapoc. – Chișinău, 2011. – P. 74-80. ISBN 978-9975-71-226-2

- 118. Căldare, Dumitru.** Interpretări privind conceperea adevărului istoric în cronografia românească din sec.XVI – mijlocul sec.XVIII // *Studia Universitatis. Seria Științe Umanistice: Revistă științifică.* – Chișinău, 2011. – Nr.4. – P. 10-15. ISSN 1811-2668.
- 119. Căldare, Dumitru.** Valoarea cognitivă a semnelor și simbolurilor în cronografia românească din sec.XVI-XVIII // *Științele socio-umanistice și progresul tehnico-științific: Conferința științifică interuniversitară [UTM]: Materialele comunicărilor științifice*, 1 aprilie 2011. – Chișinău, 2011. – P. 37-45.
- 120. Căldare, Dumitru.** Demnitatea - temelie a conduitei morale a omului // *Filosofia și cunoașterea economică: aspecte teoretice, etice și politice: Culegere de lucrări științifice.* – Chișinău, 2011. – P. 196-204. ISBN 978-9975-75-607-5.
- 121. Căldare, Dumitru.** O cercetare interdisciplinară a culturii românești // Gheorghe Bobâna – Explorator neobosit al patrimoniului neamului românesc: Volum omagial / Acad. de Științe a Moldovei, Inst. Integrare Europeană și Științe Politice. – Chișinău, 2011. – P. 73.

2012

- 122. Căldare, Dumitru.** Interpretări etico-morale și filosofico-religioase în opera lui Neagoe Basarab „*Învățăturile către fiul Theodosie*” // *Științele socio-umanistice și progresul tehnico-științific: Conferința științifică interuniversitară [UTM]: Materialele comunicărilor științifice*, 6 aprilie 2012. – Chișinău, 2012. – P. 10-15.
- 123. Căldare, Dumitru.** Interpretări privind începuturi de integrare culturală europeană în opera lui Nicolaus Olahus // Conferința științifică cu participare internațională: „*Interferențe universitare – integrare prin cercetare și inovare*”, 25-26 septembrie 2012: Rezumate ale comunicărilor: Științe umanistice / resp. de ed.: T.Bulimaga. – Chișinău, 2012. – P. 102-104. ISBN 978-9975-71-270-5.

2013

- 124. Căldare, Dumitru.** Constantin Cantacuzino Stolnicul – în actualitate. Culegere de lucrări științifice // Problema omului în filosofie și economie: aspecte metodologice, epistemologice și axiologice: Culegere de lucrări științifice / coord.: Galina Țurcan; ASEM, Catedra „Filosofie și Politologie”. – Chișinău, 2013.

- 125. Căldare, Dumitru.** Interpretări umaniste și instructiv – educative în opera lui Dimitrie Cantemir // Conferința științifică: „*Integrare prin cercetare și inovare*”, 26-28 septembrie, 2013: Rezumate ale comunicărilor: Științe umanistice / com. de org.: Gh. Ciocanu, M. Revenco, S. Băieșu [et al.]. – Chișinău, 2013 – P. 54-56. ISBN 978-9975-71-416-7.
- 126. Căldare, Dumitru.** Elemente de etică în lucrarea „*Divanul*” // Conferința Internațională: „*Dimitrie Cantemir – educator al românilor*”, ed. a 3-a [Universitatea Creștină „Dimitrie Cantemir” din București, 24-26 octombrie 2013]. – București, 2013. – P. 155-163. ISSN 2068-6706
- 127. Căldare, Dumitru.** Elements of ethics in the work „*The Divan*” // Conferința Internațională „*Dimitrie Cantemir – educator al românilor*”, ed. a 3-a [Universitatea Creștină „Dimitrie Cantemir” din București, 24-26 octombrie 2013]. – București, 2013. – P. 164-170. ISSN 2068-6706.
- 128. Căldare, Dumitru.** Activismul sindical – modalitate eficientă de afirmare a demnității umane // *Motivarea participativă ca factor de poziționare activă a membrilor de sindicat*: Conferința științifico-practică, Chișinău, 20-22 iunie 2012. – Chișinău, 2013. – P. 23-27.
- 129. Căldare, Dumitru.** Dimensiuni privind esența demnității în context etico-moral // *Strategia supraviețuirii din perspectiva bioeticii, filosofiei și medicinei*: culegere de articole științifice cu participare internațională: Vol. 3 / red. resp.: T. N. Țirdea; Univ. de Stat de Medicină și Farmacie „Nicolae Testemițanu”, Catedra Filosofie și Bioetică. – Chișinău, 2013. – P. 78-81. ISBN 978-9975-56-043-6.

2014

- 130. Căldare, Dumitru.** Interpretări privind semnificația filosofică a gândirii populare // Materialele simpozionului internațional: „*Dialogul cultural între generații și Integrarea Europeană*”, 24-25 mai 2013 / coord.: Eudochia Saharneau, Vasile Țapoc. – Chișinău, 2014. – P. 115-127.
- 131. Căldare, Dumitru.** Ethical – moral dimensions in „The Description of Moldavia” (Descriptio Moldaviae) by Dimitrie Cantemir // *Cogito: Multidisciplinary Research Journal*. – 2014. – Vol. IV, nr. 4. (december). – P. 7-12. ISSN 2068-6706

- 132. Căldare, Dumitru.** Dimensiuni etico-morale în „Descrierea Moldovei” de Dimitrie Cantemir // Conferința internațională „300 de ani de la alegerea lui Dimitrie Cantemir membru al Academiei din Berlin” [Universitatea Creștină *Dimitrie Cantemir* din București, România, 24-26 octombrie, 2014]. – București, 2014.
- 133. Căldare, Dumitru.** Dimensiuni filosofice europene în opera lui Dosoftei // Conferința științifică națională cu participare internațională: „*Integrare prin cercetare și inovare*”, 10-11 noiembrie 2014: Rezumate ale comunicărilor: Științe umanistice / resp. de ed. T. Bulimaga. – Chișinău, 2014.
- 134. Căldare, Dumitru.** Interpretări privind semnificația filosofică a gândirii populare // Materialele Simpozionului Internațional: „*Dialogul cultural între generații și Integrarea Europeană*”, 24-25 mai 2013 / coord.: Eudochia Saharneanu, Vasile Țapoc. – Chișinău, 2014. – P. 115-127. ISBN 978-9975-71-555-3.
- 135. Căldare, Dumitru.** Interpretări privind începuturile filosofiei românești // *Strategia supraviețuirii din perspectiva bioeticii, filosofiei și medicinei*: culegere de articole științifice cu participare internațională. Vol. 4 / red. resp.: T. N. Țîrdea; Univ. de Stat de Medicină și Farmacie “Nicolae Testemițanu”, Catedra Filosofie și Bioetică. – Chișinău, 2014. – P. 170-174. ISBN 978-9975-118-40-8.
- 136. Căldare, Dumitru.** Strategia supraviețuirii din perspectiva bioeticii filosofiei și medicinei // *Revista de Filosofie, Sociologie și Științe Politice*. – 2014. – Nr. 3(166). – P. 277-279.

2015

- 137. Căldare, Dumitru.** Dimitrie Cantemir. Descriptio Moldaviae (Descrierea Moldovei) – Dimensiuni etico-morale // *Literatura și Arta*. – 2015. – Nr. 1(1 ian.) – P. 7
- 138. Căldare, Dumitru.** Concepte moral-creștine în lucrarea „*Învățăturile lui Neagoe Basarab către fiul său Theodosie*” // Conferința științifică națională cu participare internațională: „*Integrare prin cercetare și inovare*”, 10-11 noiembrie 2015: Rezumate ale comunicărilor: Științe umanistice. – Chișinău, 2015.
- 139. Căldare, Dumitru.** Concepte și interpretări privind izvoarele și începuturile gândirii filosofice românești // *Studia Universitatis Moldaviae. Seria Științe Umanistice: Istorie. Filosofie. Filolo-*

gie: Revistă științifică. Categoria C. – Chișinău, 2015. (în curs de apariție)

Articole și teze științifice publicate (în limba rusă)

- 140. Калдаре, Дмитрий.** Рост общественно-политической активности студенческой молодежи // Вопросы построения развитого социалистического общества в Молдавской ССР: Темат. сборник науч. работ аспирантов / [Ред. коллегия: канд. экон. наук Г. И. Попа (пред.) и др.]. – Кишинев, 1975. – С. 22-29
- 141. Калдаре, Дмитрий.** Историография по вопросу марксистско-ленинской этики в Молдавии // Расцвет экономики и культуры Молдавии - торжество ленинской национальной политики: Материалы науч. респ. конф. / [Ред. коллегия: Д. Б. Шемяков (пред.) и др.]. – Кишинев, 1975. – С. 339-344
- 142. Калдаре, Дмитрий.** К влиянию научно-технической революции на углубление социального познания // Вопросы построения развитого социалистического общества в МССР: (темат. сб. науч. работ аспирантов). – Кишинев, 1975. – С. 22-29.
- 143. Кожокаръ, Н. Т.; Калдаре, Дмитрий.** Воздействие НТР на условиях жизнедеятельности человека и его духовное развитие // Духовная культура и развитие личности в современном обществе: Вопросы философии: Межвуз. сб. / Кишинев. гос. ун-т им. В.И. Ленина; [Отв. ред. Гришанов Л.К.]. – Кишинев, 1977. – С. 33-50.
- 144. Калдаре, Дмитрий.** Бережное отношение к природе как нравственная проблема // Атеистическое воспитание молодежи и вопросы этики: Вопросы философии: Межвуз. сб. – Кишинев, 1979. – С. 121-127.
- 145. Калдаре, Дмитрий.** Социальное познание в условиях научно-технической революции // Проблемы социального познания: Вопросы философии: межвуз. сб. / ред. Н. Т. Кожокаръ. – Кишинев, 1981. – С. 78-91.
- 146. Калдаре, Дмитрий.** Некоторые вопросы экологического воспитания // Идеино-политические, социально-психологические и эстетические аспекты воспитания молодежи. Проблемы, опыт, методика, рекомендации: Тез. конф., апр. 1990 г. Ч. 1 / редкол.: А. А. Завтур. – Кишинев, 1990. – С. 59-61.

IV. Recenzii

147. **Căldare, Dumitru.** Conștiința socială și formele ei: [Recenzie] // Moldova Socialistă. – 1983. – 14 oct.
148. **Căldare, Dumitru.** [Recenzie]. – Rec. la cartea: La izvoarele gândirii: Motive filozofice în creația poetică populară / Gheorghe Bobîna, Sergiu Moraru; sub red. lui A.I. Babii și G. G. Botezatu. – Chișinău: Știința, 1988. – 236 p. – Text în grafie chirilică. – ISBN 5-376-00490-2.
149. **Căldare, Dumitru.** [Recenzie]. – Rec. la cartea: Свободное время тружеников современного села / Е.А. Калкей. – Кишинэу: ШТИИЦА, 1988.
150. **Căldare, Dumitru.** [Recenzie] // Analele Științifice ale Universității de Stat din Moldova. Seria „Științe socioumanistice”. – Chișinău, 2003. – P. 489-490. – Rec. la cartea: Metode și tehnici în asistența socială / Maria Bulgaru, Marcela Dilion, Oxana Isac, Ste-la Milicenco; Univ. de Stat din Moldova. Fac. Asistență Socială, Sociologie și Filosofie. – Chișinău: USM, 2002. – 432 p. – ISBN: 9975-70-088-8.
151. **Căldare, Dumitru.** [Recenzie] // Analele Științifice ale Universității de Stat din Moldova. Seria „Științe socioumanistice”. – Chișinău, 2003. – P. 492. – Rec. la cartea: Inițiere în istoria filosofiei universale / Vasile Țapoc; Univ. de Stat din Moldova, Fac. Asistență Socială, Sociologie și Filosofie, Catedra Filosofie și Metodologia Științei. – Chișinău: USM, 2002. – 246 p. – ISBN 9975-70-208-2.
152. **Căldare, Dumitru.** [Recenzie] // Analele Științifice ale Universității de Stat din Moldova. Seria „Științe socioumanistice”. – Chișinău, 2003. – P. 493. – Rec. la cartea: Filosofia: (cu cursul de bioetică): Manual. – Teodor Țîrdea, Petru V. Berlinschi. – Chișinău, 2002.
153. **Căldare, Dumitru.** [Recenzie] // Analele Științifice ale Universității de Stat din Moldova. Seria „Științe socioumanistice”. – Chișinău, 2003. – P. 494. – Rec. la cartea: Filosofia: (Manual) / Lidia Dergaciov, Petru Rumleansch, Ludmila Roșca. – Chișinău: [s.n.], 2002. – 336 p. – ISBN 9975-946-15-1.
154. **Căldare, Dumitru.** [Recenzie] // Analele Științifice ale Universității de Stat din Moldova. Seria „Științe socioumanistice”. – Chișinău, 2003. – P. 495. – Rec. la cartea: Strategii ale discursului filosofic / Eugenia Bogatu; Univ. de Stat din Moldova. Fac. de

- Asistență Socială, Sociologie și Filosofie. Catedra Filosofie și Metodologia Științei. – Chișinău: CE USM, 2002. – 111 p. – ISBN 9975-70-197-3.
- 155. Căldare, Dumitru.** [Recenzie] // Analele Științifice ale Universității de Stat din Moldova. Seria „Științe socioumanistice”. – Chișinău, 2003. – P. 496. – Rec. la cartea: Valori filosofice naționale în context european / Svetlana Coandă; Univ. de Stat din Moldova, Fac. Asistență Socială, Sociologie și Filosofie, Catedra Filosofie și Metodologie a Științei. – Chișinău: CE USM, 2003. – 345 p. – ISBN 9975-70-207-4.
- 156. Căldare, Dumitru.** Filosofia patologiei și dezvoltării societății noastre: [Recenzie] // Literatura și arta. – 2004. – Nr. 24. – 17 iunie. – P. 6. – Rec. la cartea: Filosofia patologiei și dezvoltării societății noastre / Ion Mereuță. – Chișinău: [s.n.], 2003. – 235p. ISBN 9975-9655-5-5.
- 157. Căldare, Dumitru.** O monografie filosofica originala despre societatea contemporana: [Recenzie] // Făclia. – 2006. – 3 iunie. – P. 3. – Rec. la cartea: Societatea postmodernă : Probleme filosofice și metodologice actuale / Petru Rumleanski; Academia de Studii Economice a Moldovei. Catedra Filosofie și Politologie. – Chișinău: DEP ASEM, 2006. – 398 p. – ISBN 978-9975-75-349-4.
- 158. Căldare, Dumitru.** Umanismul în cultura românească din sec. al XVII-lea începutul sec. al XVIII-lea: [Recenzie] // Revista de Filosofie și Drept. – 2006. – Nr. 2. – Rec. la cartea: Umanismul în cultura românească din secolul al XVII-lea - începutul secolului al XVIII-lea / Gheorghe Bobână; Acad. de Științe a Moldovei, Inst. de Filozofie, Sociologie și Drept. – Chișinău, 2005. ISBN 9975-924-67-0.
- 159. Căldare, Dumitru.** Ion Vicol „Noaptea Sfintului Andrei: Moarte și înviere” // Literatura și Arta. – 2007. – Nr. 14. – 5 apr. – P. 5. – Rec. la cartea: Noaptea Sfântului Andrei: Roman / Ion Vicol. – Chișinău: Orfeu, 2006. – VI, 646 p. – ISBN 978-9975-9949-2-7.
- 160. Căldare, Dumitru.** [Recenzie] // Revista de Filosofie, Sociologie și Științe Politice. – 2010. – Nr.1. – P. 140-141. – Rec. la cartea: Problema existenței în filosofia tradițională a modernismului, postmodernismului și transmodernismului / Petru Rumleanski. – Chișinău: ASEM, 2009. – 508 p. – ISBN 978-9975-75-460-6.

- 161. Căldare, Dumitru.** Cercetați înțelepciunea predecesorilor: [Recenzie] // *Literatura și arta*. – 2013. – P. 24. – Rec. la cartea: *Nevoia de Mărturisiri despre Vremurile sub care ai trăit / Nicolae Cojocaru*. – Chișinău, 2013.
- 162. Căldare, Dumitru.** Manual performant de „Pedagogie”. Pedagogie – performanță: [Recenzie] // *Vocea Poporului*. – 2014. – 17 febr. – P. 3. – Rec. la cartea: *Pedagogie / Vladimir Guțu; Univ. de Stat din Moldova*. – Chișinău: CEP USM, 2013. – 508 p. – ISBN: 978-9975-71-450-1

V. Omagii, aniversări, evenimente

- 163. Căldare, Dumitru.** Gheorghe Ciocanu – rectorul speranțelor și al viitorului Universității de Stat din Moldova // *Literatura și arta*. – 2015. – 18 iunie. – P. 7.
- 164. Căldare, Dumitru.** Universitatea de Stat din Moldova – prima universitate din Republica Moldova: Prin greutăți spre ... performanțe, parafrazând latinescul *Per aspera ad astra* // *Literatura și arta*. – 2014. – 23 ian. – P. 7.
- 165. Căldare, Dumitru.** Stindardul deșteptării și demnității noastre naționale: [despre “Literatura și arta”, 60 de ani de la fondare] // *Literatura și arta*. – 2014. – 9 oct. – P. 8.
- 166. Căldare, Dumitru.** Inteligență de savant și vocație de manager: [despre Gheorghe Ciocanu, rectorul USM, dr. hab., prof. univ, 60 de ani de la naștere] // *Vocea Poporului*. – 2013. – 22 febr. – P. 3.
- 167. Căldare, Dumitru.** Universitatea de Stat din Moldova - la 67 de ani: realizări, orientări, perspective // *Vocea Poporului*. – 2013. – 4 oct. – P. 10.
- 168. Căldare, Dumitru.** Universitatea de Stat – prima universitate din Republica Moldova // *Vocea Poporului*. – 2013. – 27 dec. – P. 4.
- 169. Căldare, Dumitru.** Ojovanu, Vitalie. Viața trăită în cugetare și fapte bune: Profesorul universitar Teodor N. Țirdea la 75 de ani // *Literatura și arta*. – 2012. – 4 oct.
- 170. Căldare, Dumitru.** Cum văd eu mișcarea sindicală. Viziuni subiective asupra factorilor obiectivi // *Vocea Poporului*. – 2012. – 25 mai. – P. 3.
- 171. Căldare, Dumitru.** Opțiuni de integrare sindicală europeană // *Vocea Poporului*. – 2011. – 13 mai. – P. 3.

172. **Căldare, Dumitru.** Universitatea de Stat din Moldova: 65 de ani în ascensiune // *Vocea Poporului*. – 2011. – 25 oct. – P. 4.
173. **Căldare, Dumitru.** Omul sfințește locul: academicianul Teodor N. Țirdea la 70 de ani // *Bioetica, filosofia, economia și medicina în strategia de asigurare a securității umane: Materialele Conferinței a 12-a Științifice Internaționale*. – Chișinău, 2007. – P. 57-59.
174. **Căldare, Dumitru;** Saharneau, Eudochia. Umanistul Gheorghe Bobână // *Literatura și arta*. – 2006. – 20 iulie. – P. 7.
175. **Căldare, Dumitru.** Viața trăită cu demnitate: Eudochia Saharneau, profesor universitar – la aniversare // *Literatura și arta*. – 2006. – martie. – P. 7.
176. **Căldare, Dumitru.** Vivat profesore, Nicolae Cojocaru // *Literatura și arta*. – 2005. – 19 mai. – P. 7.
177. **Căldare, Dumitru.** La ceas aniversar: [despre Vasile Țapoc, șeful Catedrei de Filosofie a USM] // *Literatura și arta*. – 2004. – 16 dec. – P. 2.

Serviciul militar, 1966 (Gudauta, Georgia)

Cu colegii de la Facultatea de Litere după 40 de ani de la absolvire

*Colectivul catedrei de Filosofie la masa-rotundă – Rosturile filosofiei
în lumea contemporană, iunie 2003*

Catedra de Filosofie – după susținerea tezelor de master

Conferința internațională consacrată Zilei mondiale a filosofiei – noiembrie 2013

În timpul discursului la conferința științifică: Personalități notorii ale filosofiei românești - L.Blaga, N.Ionescu, D.D. Roșca. Chișinău, iunie 2015

Colectivul Catedrei „Filosofie și Antropologie”, USM

*În vizită la dl Nicolae Cojocaru, autorul cărții *Nevoia de Mărturisiri despre Vremurile sub care ai trăit* cu colegii Tudor Vârțanu, Vasile Țapoc și Dumitru Căldare, iunie 2014*

În timpul lucrărilor Conferinței științifice internaționale, Iași 2008

Lângă biserica din curtea Casei-muzeu „M.Eminescu”, 2008

La Casa-muzeu „M.Eminescu”, 2008

La Casa-muzeu „M.Eminescu”, 2008

*La Casa-muzeu „M.Eminescu”,
2008*

*La manastirea
„Dragomirna”, mai 2008*

La Barajul Stânca-Costești cu colegii de la Iași, București și Chișinău, mai 2008

La Facultatea de Litere. Omagiu profesorului universitar Timotei Melnic la 80 de ani

Dumitru Căldare – la ceas aniversar

La omagierea îndrumătorului științific; profesorul Nicolae Cojocaru – 80 de ani, mai 2015

La proteste; sindicatul solicită salarii decente, aprilie 2014

Lideri sindicali de la Universitățile din Chișinău – la un seminar sindicalist, iunie 2009

*Seminar sindical interuniversitar. CS USM și CS al US „Alec Russo” (Bălți),
noiembrie 2013*

*аціональний технічний університет України "Київський політехнічний інститут"
Передбаванна делегації представників профспікових комітетів ВНЗ Молдови
у Київ 12 жовтня 2007г*

*Delegația liderilor sindicali de la Universitățile din Moldova – la Universitatea
Națională Tehnică din Kiev, octombrie 2007*

Delegația liderilor sindicali de la Universitățile din Moldova – la Universitatea Națională Tehnică din Kiev, octombrie 2007

Ședința Comitetului Sindical USM, iunie 2012

UNIVERSITATEA GEORGE BACOVIA

MEMBRU DE ONOARE AL COMUNITĂȚII ACADEMICE

Se conferă doamnei / domnului **Conf. Univ. Dr. DUMITRU CALDARE**
ca o recunoaștere a deosebitei sale activități pusă în slujba idealurilor
de progres și civilizație, prin Hotărârea nr. **16** din **12.06.1998**
a Senatului Universității.

Prof. univ. dr. **DUMITRU PARASCHIVESCU**

SECRETAR ȘTIINȚIFIC

Prof. univ. dr. **TOADER GHERASIM**

CERTIFICAT

Se conferă titlul
„LIDERUL SINDICAL AL ANULUI 2011”

domnului Dumitru CĂLDARE,

președintele

Comitetului Sindical

al Universității de Stat din Moldova

Președinte

Dumitru IVANOV

Hotărârea Biroului Executiv Nr.15 din 22 februarie 2012

П. В. Алексеев ФИЛОСОФЫ РОССИИ начала XXI столетия

Энциклопедический словарь

КАЛДАРЕ

интерия, сознание, завершающая категория — общечеловеческое сознание. Классифицировал структуры общества, сознания. Им дано обоснование нац. сознания в качестве важной формы общества, сознания. К. полагал, что нац. и интернациональное сознание существуют в качестве самостоятельных видов.

К. дал такое определение понятию нац. сознания: нац. сознание есть категория, в которой фиксируется познание нацией, народностью или этнической группой своей общности, вытекающей из двух важнейших условий ее жизни — естественных-материальных факторов и духа, производства. В носки годы жизни К. разрабатывал такие темы, как «Современное русское национальное сознание», «Русская цивилизация», «Русский народ», «Национальный характер». В 1997 К. был избран членом Международной Славянской академии. С 1998 являлся экспертом Комитета Гос. Думы РФ по связям с соплеменниками и экспертом Министерства по делам Федерации и национальностей РФ.

Соч. Интеграционализм и патриотизм: история и современность. (В соавт.). М., 1977; Национальное сознание. М., 1982; Русские национальное сознание и самосознание // Русская нация и обновление. М., 1990; Политология. (В соавт.). М., 1991, 1992; Повлечение и критерии цивилизации // Русская цивилизация и соборность. М., 1994; Национальные отношения. Словарь. (В соавт.). М., 1997; Философия. Курс лекций. М., 1997 (изд. 2-е — 2001); Славянская цивилизация. М., 1998 (изд. 2-е — 2000); Философия. Ч. II. Уч.-метод. пос. М., 2001.

КАЛДАРЕ Дмитрий Варфоломеевич (р. 23.9.1945) — спец. по соц. филос. и истории филос., переводчик филос. литературы, д. филос. и. Е. р. с. Карининский Кадушского р-на Республики Молдова.

Окончил филос. ф-т и асп. кафедры филос. Кишиневского гос. ун-та (1971). Работает на кафедре филос. этого ун-та (ныне Молдавский гос. ун-т). Канд. дисс. — «К влиянию НТР на углубление соц. познания» (1979). Докт. дисс. — «Филос. мысль в румынских акциях XV — середины XVIII века» (2001). К. исследует процесс взаимосвязи НТР и соц. познания. Считает, что максимальный учет возможностей обогащения соц. познания способствует решению долгосрочных и текущих управленческих задач, без чего неминуема интенсификация развития совр. об-ва. Изучение влияния НТР на соц. познание носит многоплановый характер. История всемирной и румынской филос. также является объектом научных интересов К., осуществляющего всесторонний, системный и многоаспектный анализ развития нац. филос. мысли в трудах летописцев: Н. Олалесу, Г. Урею, М. Косты, И. Некулеу, К. К. Столтицу. К. разрабатывает такие основополагающие понятия как пространственно-временные измерения, природной и соц. детерминизм, историч. прагматичность, чувственно-сообразительные и рационально-анал. формы и методы познания, осп. проблемы общества, бытия, а также проблемы христианско-нравственной жизни об-ва и гуманизма. Значительное место научной деятельности К. занимает перевод работ Г. К. Липина, А. Г. Спиркина, участие в переводе «Филос. словаря» на рум. язык и др.

Соч. Векствие НТР на условия жизнедеятельности человека и его духовное развитие. Кишинев, 1977; Научно-технологическая революция и познание общества. Кишинев, 1980; Человек в обществе. Кишинев, 1995; Восточно-античная философия. (В соавт.) // История филос. мысли. Уч. Кишинев, 1999; История румын. филос. мысли. Кишинев, 2000; Г. Урею, М. Косты, И. Некулеу

КАЛНИНКОВ

христианские взгляды в «Летописи стрым Молдавских» // Ученые записки Молдавского гос. ун-та. Кишинев, 2003; Д. Кантемир и Ван-Хельмонт: философская интерпретация. Кишинев, 2004; Понятие dignitas (dignitatis) — Национальное человеческое достоинство в философии европейской интерпретации. Кишинев, 2004; Современность Д. Кантемира для молодого поколения // На пути развития в начале века. Тиргу-Муреш, 2005; Соц.-полит. и филос. мысли в работе «Почему Никто Васараба К. имеет смысл "Телезиум"» // Ученые записки Молдавского гос. ун-та, Кишинев, 2005; Гуманистические идеи в работах Васараба К. // Ученые записки Молдавского гос. ун-та. Кишинев, 2006; Румынская философская мысль XIV—XVII в. Кишинев, 2007.

КАЛНИНКОВ Леонид Алексеевич (р. 23.4.1950) — спец. по этике и истории филос.; д. филос. и. проф. Е. р. в П. И. Писцово Комсомольского р-на Ивановской обл. Окончил ист.-филос. ф-т Ивановского гос. ун-та (1970), асп. кафедры филос. того же ун-та (1966). 1966 работает в Калининградском гос. ун-те, преем. доц. в ист. пр. — проф. Канд. дисс. — «О соотношении нравственного и эстетического идеалов» (1969). Докт. дисс. — «Место философии истории в системе Канта» (1981). Глав. ред. «Кантовского сборника» (Калининград). Вып. 1—26. 1975—2006; с 1975—1980 (вып. 1—5) выходит под названием «Философия теоретического наследия (Философия Канта)».

Начальный этап научной деятельности К. связан с разработкой проблем структуры нравств. идеала С. 1970-х занимается проблемами интерпретации филос. системы Канта. Ид. идеи К. связаны обоснованием ключевого места филос. системы Канта в истории мировой

филос., раздвигая ее на до- и послекантовскую. Предложена строгая антропологическая интерпретация системы Канта, исходящая из ряда «контрреволюционных революций», совершенных мыслителями на Кенигсберге и определяющих развитие филос. мысли в XIX—XX вв. Осуществлен анализ произведений Кантом намеченной в введении прамета филос. в связи с новым пониманием роли человека в бытии и значении мн. деятельности: термин «вещь в себе» как система понятий в качестве средства афильтрации чувственности понимается как полная совокупность всего возможного опыта, который как таковой не может стать опытом и потому остается непознаваемой, хотя любая часть этой совокупности может быть избрана. Построенная Кантом система функций сознания рассмотрена во взаимодействии гносеол., парасогносеологии и анализ аспектов рассматривается Кантова идея наращивания знания как системы действительного опыта, вытекающая из опыта возможного. Изучены проблема истинности в гносеологии Канта, мировая символическая повстанья и философский символизм, строение норм морали и права и вклад категорического императива права и императ. др. Впервые с 1960-х изучает проблему «Кант в русской философской культуре» в т. ч. и такой ее аспект, как «Кант в русской поэзии». Подготовил к изданию полный текст трактата Канта «Спор фактумлетов» (Калининград, 2002).

Соч. Понятия «вещь вообще» и «вещь в себе» и их роль в системе кантовского критицизма // Кантовский сборник. Вып. 10. 1985; Аналогия как средство историко-философского исследования // Методологические проблемы историко-философской науки. Воронеж, 1986; Об универсальной диалектической логике: анализ истории и современности //

Dumitru CĂLDARE

VIRTUTEA – TEMELIA EXISTENȚEI UMANE

BIOBIBLIOGRAFIE

Redactare – *Antonina DEMBIȚCHI*
Asistență computerizată – *Maria BONDARI*
Coperta – *Roman CAMERZAN*

Bun de tipar 18.09.2015. Formatul 60 x 84 ¹/₁₆
Coli de tipar 14,75. Coli editoriale 15,5.
Comanda 25 sp. Tirajul 100 ex.

Centrul Editorial-Poligrafic al USM
str. Al. Mateevici, 60, Chișinău, MD 2009